

wielewaal

tweemaandelijks tijdschrift
mei 1997 jaargang 63
afgiftekantoor antwerpen x

natuurbeleving - natuurstudie - natuurbehoud

**De Wielewaal,
natuurvereniging, vzw**

Meer dan 50 plaatselijke afdelingen
verspreid in het Vlaamse en het
Brusselse Gewest
Doelstellingen: natuurbeleving,
natuurstudie, natuurbehoud

Samenwerking

De Wielewaal hecht veel belang aan
samenwerking met andere
natuurverenigingen en aan overleg
met overheidsinstellingen.

Natuurbehoud

De vereniging beheert 4000 ha
natuur en koopt jaarlijks zowat 100
ha reservaatgronden.

Steun

U kan ons steunen, niet enkel door
uw lidmaatschap, maar ook door
giften, die fiscaal aftrekbaar zijn
vanaf 1000 F.

Nalatenschappen en legaten

U kan onze inspanning voor het
natuurbehoud daadwerkelijk
steunen door een nalatenschap of
legaat. Door dergelijke
begunstigingen kon De Wielewaal
reeds herhaaldelijk waardevolle
natuurgebieden verwerven.
Indien U dergelijke steun zou
overwegen kan U een notaris
raadplegen of inlichtingen vragen op
ons secretariaat.

Als lid ontvangt U

- zes maal per jaar Wielewaal,
boordevol natuurinformatie
- op aanvraag: vier maal per jaar
Oriolus, het tijdschrift voor de
gevoerde vogelkijker

Administratie:

De Wielewaal vzw
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
Open van dinsdag tot en met
zaterdag tijdens de kantooruren
tel. 014/41 22 52 - fax 014/43 96 51
giro 000-0319785-73

Redactie-adres: Gie Luyts,
Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout

Lidmaatschap:

België 600 F
Nederland en Luxemburg: 900 F
KNNV-leden 800 F
andere landen: 1.000 F

Wielewaalleden kunnen Natura
(KNNV) ontvangen voor een
verminderd tarief van 40 gulden of
775 F.

inhoud

73

"Gidleo, Gitatilio, Gidilio,
Gipliagiblio, Gidleah"
dixit De Wielewaal

76

Vogels Ringen?

82

Jos Mostmans: een leven in de
natuur

84

Indringers

86

Het Zinkviooltje: een plantje met een vreemde voorkeur

88

Zie, een zwaluw

90

Zonneklopper en acrobatisch klauteraar...
de Muurhagedis

94

Activiteitenkalender

100

Nationale Werkgroep Botanie - Jaarprogramma

101

Verenigingsberichten

105

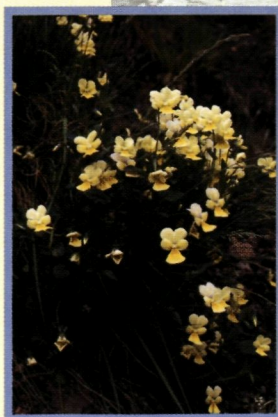
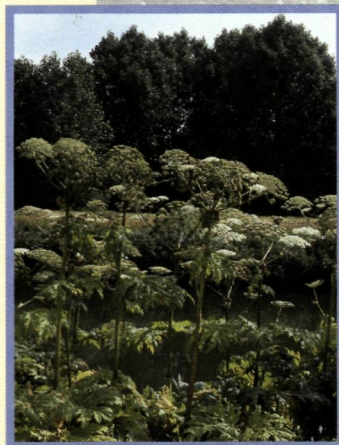
Voor u gesprokkeld

107

Madagascar: Project Angonoka

108

Goed om te weten

Omslag: Het Zinkviooltje, in Nederlands Limburg is dit viooltje het
neusje van de zalm. Wij zijn voor u gaan neuzen in België.
(foto: R. Willockx)

Realisatie: Van Gompel/Odyse b.v.b.a. - Turnhout
Tel. 014/41 66 39 - Fax 014/43 62 05

"Gidleo, Gitatilio, Gidilio, Gipliagiblio, Gidleah!" Dixit... De Wielewaal

ROBERT DE LUST

Zonder onze tong acrobatisch te builen en te plooiën lukken we er niet in om de zang van een Wielewaal na te bootsen. Hij onderscheidt zich van alle andere vogelgeluiden in onze gewesten door z'n aparte muzikaliteit. Wielewalen fluiten met het timbre van een hobo "in de lage ligging", met een kunstige toonwending in een uiterst korte melodie, met de melancholie van een versluisde voorjaarswind.

***Oriolus oriolus oriolus* maskeert z'n gouden veren binnen de speling van zon en schaduw in de dichte bladerkronen van bosranden, parken, hovingen en dreven. Zonder de klanktoets van de Wielewaal ontbeert de lente een gouden randje.**

Enkele jaren geleden stootte ik binnen drie opeenvolgende meidagen op evenveel wielewaalnesten in aanbouw. Dat was op de 23e, 24e en 25e mei in de heerlijke oker-en-bruine koepel van de populierendreven op de Noord-Vlaamse polderdijken. Het geluk was met mij, want ik kon de vogels moeiteloos observeren terwijl ze materiaal aandroegen en aan hun hoge takkengaffel de typische nestkorfjes vlochten. Datzelfde voorjaar hing bovendien een nest met eieren aan de zijtak van een Vlier, minder dan twee meter boven een brandnetelbed. Het lukt niet ieder jaar zo vlot. Wielewalen leven goeddeels ongenaakbaar in hun hoog labirint waar ze driest hun soortgenoten-rivalen najagen en hun wijfje het hof maken. Zoek ze en je zal ze vinden, maar toch kan de hardnekkigste speurtocht makkelijk verzan- den in een wensdroom.

Omdat Wielewalen zo'n pittig kleurkleed dragen, mag het verbazen dat zoveel mensen die vogels nooit ontdekten. Maar wie weet dat die fraaie kleppers in het hoogste gebinte van de boomkruinen blijven, erkent hun cryptische leefwijze. Daar doet hun exotische roep, die eigenlijk nooit de omvang van een uitgesponnen zang benadert, niets aan af. Hun biotoop bevindt zich nochtans bij, soms temidden menselijke bewoning.

Wielewalen zijn geen rabiante bosvogels, maar bewoners van bomengroepen, van bosranden en langgerekte bomenslierten die veelal de nabijheid van water of minstens een vochtige depressie gemeen hebben. Parken, hovingen, open parklandschappen met bomenrijen, bronbossen, boomgaarden, troepjes hoge en als het effen kan, wat uit de kluiten gewassen wilgen, populieren, eiken, Beuken of berken, verlokken die prachtig gekleurde vogels tot blijven, als de ondergrond tenminste niet te zandig en te droog blijkt (cf. Teixeira 1979; Atlas v.d. Nederlandse Vogels, SOVON 1987; K.D. Feige 1986; L. Menschaert 1991).

De bronbossen van onze Vlaamse Ardennen zijn bijvoorbeeld archetypen van de wielewaalbiotoop en in het Noord-Vlaams krekengebied tekenen kladden populieren bij vervuilde kreekarmen die weerkerende terreinkarakteristieken. Dat populieren en de haast onvermijdelijke beek of rivier erbij, Wie-

lewalen prikkelen tot blijven, constateerde ik in Jaca (zuidkant Pyreneeën), waar hun zang weerkaatst in de valleien, maar ook in La Domaine Verrière, vlakbij de Plaine de la Crau (Z-Frankrijk). De rijen hoge bomen in het Marne-district en de bos- en vijvergebieden van La Sologne, zijn eveneens erg rijk aan broedparen. De natte wilgen- en populierenstruwelen langs onze Schelde-oever (Bornem, Temse) zijn ook zulke klassieke nestelplaatsen voor die omfloerste zangers waarvan de aantalschommelingen weinig houvast bieden. De literatuur laat vooralsnog alle speculaties daarover open. Over een flink pak decennia gezien, blijkt het te opportunistisch om uitspraken te doen over de globale aantals- of afname.

Misschien ben je ook geneigd een indruk van langzame vermindering te bevestigen. Wie sedert jaar en dag in staat blijkt om het broedvogelbestand van een bepaalde regio in te schatten, affirmeert mogelijk mijn 'gewaarwordingen':

ik stel vast dat de wielewaalbiotopen in het noorden van Oost-Vlaanderen geenszins in omvang en aantal toeneemen. Vandaar mijn scepsis.

Het broedgebied van de nominaatvorm '*oriolus*' strekt zich uit over ca. 4/5 van ons continent en tekent ook nog een N-Z-wig over de zgn. 'Hongersteppe' die zich tussen Kirgizië en Mongolië situeert. In Indië, Pakistan, Kasjmir en Turkistan worden gelijkaardige biotopen ingenomen door de ondersoorten '*kundoo*', '*sibiricus*', '*turcestanicus*' en '*baltestanicus*' (cf. K.D.Feige 1986). Op het uiterste zuiden van Zweden en Finland nà, blijft Scandinavië 'blank', evenzo Groot-Brittannië (waar wél een klein aantal Wielewalen doortrekt). Ook tal van Europese eilanden en eilandgroepen herbergen doortrekkers, maar eventuele broedgevallen blijven onderwerp van twistgesprek. (bijv. Azoren, Balearen, Canarische eil., zelfs Sardinië en Corsica).

Tijdens de trek en de overwintering worden Wielewalen in zgn. winterdroge tropische klimaatgebieden en in tropische regenwouden aangetroffen, zelfs in woestijnen (cf. K.H.Voous 1970).

Het nest van de Wielewaal is een korfje dat opgehangen wordt aan een horizontale gaffel, vaak naar de buitenrand van een boomkruin toe, maar ook in struiken. Toch verkiezen die kwikzilveren snelheidsduivels een hoge bouwplaats waar dat mogelijk is. Het zijn de nestranden die omheen de gaffeltakken gewonden worden en daarbij wordt buigzaam materiaal gebruikt, zoals dat voorradig is in de bouwomgeving, t.t.z. in onze polders gebruiken de vogels vaak ook repen van rietblad; in gemengd bos worden bijvoorbeeld repen berkenbast als buitenmateriaal gebruikt. Touw, plastic, raffia en alles wat als bindmiddel kan verweven worden, duikt de Wielewaal op.

Pluizig en wollig materiaal, wordt in de binnenbekleding verweven. Sommige nesten zien er zelfs aan de buitenkant wit-wollig uit. Volgens C.Harrison wordt het nest door het wijfje gebouwd. Zelf zag ik altijd het mannetje in haar nabijheid en was hij het die de aandacht trok door z'n nerveuze gedrag en voortdurend zingen. Naumann (1897-1905) vermeldt tal van waarnemers die beide partners vonden bouwen. Volgens J.A.Naumann draagt het mannetje veel materiaal aan, terwijl het wijfje dat vooral verwerkt.

De paarvorming die daaraan voorafgaat is niet de meest vredelievende. Wielewalen zijn geen doetjes! Tijdens heldere meidagen trekken jagende en onderling rivaliserende mannetjes onze aandacht door hun gekrijs, geblaas en geratel. Stelt men zich verdept op en speurt men de binnenkoepel van de bo-

menrijen af, dan lukt het wel om de snelle schichten van bleek- en goudgele vogels van merelgrootte op te merken. Verschillende mannetjes duelleren vaak om één wijfje, zodat hun aangeboren schuwheid gedurende korte tijd door opwinding onderdrukt wordt. Want uit zichzelf komen Wielewalen zelden uit de dekking van het bladerdak. J.A.Naumann trachtte de wielewaalgeluiden onder woorden te brengen. Alarmkreten klinken "Chrrr of Querrr...." Lokgeluiden van verliefde vogels hebben iets miauwerigs: "Gäk jäk jäk...." De onmiskenbare wielewaalzang verwoordde diezelfde auteur met het voornoemde titelrefrein.

Dat ook Wielewaalwijfjes soms getemperd en met datzelfde eigen-aardige timbre zingen, kon ik zelf nooit waarnemen, maar wel kreeg ik ooit verrassende opnamen van wijfjes te horen die onder een nestboom gemaakt waren. Wielewalen zingen van mei tot augustus en opnieuw beschrijft Naumann dat bijzonder schilderachtig: "Er lässt diesen Gesang oder dieses Pfeifen sehr fleissig hören, zumal an heissen Tagen, wenn die Luft schwül und elektrisch ist, und sitzt dabei immer in einem dichtbelaubten Baum...."

De nestbouw kan snel na de aankomst begonnen worden. Toch vindt die vaakst in de tweede meihelft plaats. De vogels arriveren uit de tropen rond de eerste meidagen, al zijn aprilwaarnemingen niet uitzonderlijk. Rond de eerste meidag mag men bepaald wel z'n oor spitsen. Zoals dat ook bij andere zangvogels speelt, wordt de zang door de koude of door kil regenweer onderdrukt, wat de aankomst camoufleert (vgl. Blauwborst, Rietzanger e.a.). Het mannetje kan enkele honderden meter van de nestplaats zingen en dubbeltellingen zijn daarom mogelijk. Zodra het nest afgewerkt is, begint de eileg (cf. Feige 1986, Segers 1948, Verheyen 1957, Harrison 1977).

Wielewaalgelegsels tellen 3 à 4 eieren, uitzonderlijk 5. Vaakst bevatten de nesten 3 eieren, die dag aan dag gelegd worden. Deze hebben een zachte glans en zijn wit tot romig-wit met spaarzame typische donkermauve vlekjes die zich meest aan de stompe pool bevinden. "Sommige zware vlekken hebben een wijnrode brandvlek" zegt Verheyen (1957), die ook aanstipt dat de eischaal vaak doorschijnend is, waarbij de dooier de eieren een "zacht botergele tint bezorgt". Op gedwongen vervanglegsels nà, produceren Wielewalen slechts één broedsel per jaar. Volgens diezelfde bron gaven 100 Belgische eieren een grootte-gemiddelde van 29,55 x 21,42 mm.

Als de zang van heel wat kleine loof- en rietvogeltjes verstomt, wordt het ook stil-

ler in het wielewaalterritorium. Juni is de broedmaand van die "onzichtbare" die in de vroegste morgen toch af en toe zingt. Over de broedduur bestaan afwijkende vaststellingen: 13, 14, 15 zelfs 17 tot 18 dagen worden in de literatuur vermeld. Niethammer houdt het op 14 tot 15 dagen; onze eierspecialist Wortelaers hield het destijds op 13 (vermoedelijk tellend vanaf de bebroeding van het laatstgelegde ei). Het wijfje broedt hoofdzakelijk en wordt veeleer zelden voor korte beurten door haar partner afgelost.

Rond midden-juni worden de meeste jonge Wielewalen geboren. Ze zullen nog twee weken tot 20 dagen in het nest blijven (cf.Feige) en beide oudjes voederen ijverig. In en rond het nest zijn de bedel- en lokgeluiden van jongen, respectievelijk oudjes niet van de lucht. De jongen zitten diep in de nestkom en draaien hun bekjes zonder veel wrikken, hun klauwtjes verankerd in de warrelige nestbodem.

Wat eten Wielewalen? De oude Duitse benaming "Kirschpirol" wijst op een grote voorliefde voor kersen! Wielewalen wisselen insecten, rupsen, kevers, vlinders, insecteneieren, sprinkhanen af met allerlei bessen en weke vruchten, als die eenmaal voorradig zijn. Zoete kersen, de vruchten van de Spork en de Vogelkers zoeken ze gretig, terwijl ze in Zuid-Europese gewesten rijpe vijgen waarderen. De jongen worden met in-

secten gevoederd. Sommige waarnemers noteerden veel insectenvangsten tijdens de vlucht van de Wielewalen. Op de grond of in de struikenverdieping ziet men ze zelden. Dat verklaart wellicht hun geringe vermelding in de databank van onze vogelringers.

Wielewalen blijven hier niet lang. Ze ruimen al het veld in volle zomer, eind juli, begin augustus. Dat kan verbazing wekken, want van een tekort aan insecten is dan nog geenszins sprake. Wielewalen behoren tot "onze typische zuidoosttrekkers" (vgl. Grauwe klauwier, Bosrietzanger, Sperwergrasmus, Braamsluiper e.a.). Het zijn nachttrekkers bij uitstek! Zijn het de mannetjes die eerst wegtrekken en ook terugkomen (cf. L.Menschaert 1989)? Of zijn het de mannetjes die eerst arriveren in het voorjaar, waar het de wijfjes en de jonge vogels zijn die eerst wegtrekken? Die

zouden ongeveer tien dagen vroeger in de Afrikaanse overwinteringsgebieden aankomen (cf. Meinertzhagen 1923; Naumann 1905; Feige 1986, Zinck 1987).

Globaal gezien trekt het merendeel van

de Europese Wielewalen over Italië en de Balkan naar de oostelijke helft van Afrika, over Uganda, Kenya, het Kongo-bekken tot Zuid-Afrika. Een klein deel van de West-Europese vogels volgt een westelijke route over Gibraltar naar de West-Afrikaanse kustlanden. Alleszins blijkt dat een duidelijke minoriteit te zijn (cf. Zinck 1987). De terugtrek gebeurt uitwaaiend over het Afrikaanse continent. Ringvangsten suggereren grosso modo een wèg- en terugtrek van de Europese Wielewalen zoals de loop van uurwerkwijzers. Vogels die in de herfst oostelijk naar en over de Middellandse Zee vliegen, keren merkkelijk verder westwaarts terug in de lente. Er valt nog flink wat ringwerk te doen, om alle treknuances van '*oriolus*' uit te spitten. Volgens Zinck worden visuele waarnemingen in de winterkwartieren bemoeilijkt door mogelijke verwarring van '*Oriolus oriolus*' met de Afrikaanse '*Oriolus auratus*'.

Er zijn méér aspecten in het wezen van die gouden zanger, die boeiende stof bevatten voor volgehouden observatie en studie: de hofmakerij, de verspreiding van de jongen, de zorg voor het verenkleed, de rui, de manieren van voedselzoeken, de verdediging en vluchtreflexen, de factoren die de spreiding van het broedbestand beïnvloeden, enz. enz.

Alléén al een nauwkeurig bestek van het verenkleed van jongen en volwassen vogels loont de moeite. Is volgend citaat van J.A. Naumann geen uitnodiging ter zake? "....und man kan annehmen, dass die Mänchen nicht vor dem

ritten Jahr jenes hohe Blumengelb erhalten." Dat stroomt dan heerlijk met onze eigen R.Verheyen: ".... Vermoedelijk wordt de mannelijke Wielewaal pas geslachtsrijp in het derde levensjaar...."

Hoe klonk het ook weer? Gidlio, gitatilio, gidilio, gipliagiblio, gidleah! (cf. J.A.Naumann).

BRONNEN:

Feige K.D., 1986. *Der Pirol*. Die Neue Brehm-Bücherei. A. Ziemsen Verlag. Wittenberg Lutherstadt.

Harrison C., 1977. *Elseviers broedvogelgids*. Elsevier. Amsterdam-Brussel.

Menschaert L., Vlaamse Avifaunacommissie, 1989. *Vogels in Vlaanderen*. I.M.P. Bornem.

Menschaert L., 1991. *Zijn er nog vogels? Wielewaal Schelde-Leie*.

Naumann J.A., 1897-1905. *Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas. Band IV*. Gera-Untermhaus.

Teixeira R.M., 1979. *Atlas van de Nederlandse Broedvogels*. De Lange van Leer BV. Deventer.

Verheyen R., 1957. *De Zangvogels van België*. K.B.I.N. Brussel.

Vooos K.H., 1970. *Atlas van de Europese Vogels*. Elsevier. Amsterdam-Brussel.

Zinck G., 1987. *Der Zug europäischer Singvögel. Band I*. Aula Verlag. Wiesbaden.

Robert De Lust, Leegstraat 29, 9960 Assenede.

! TIERRA !

vzw

NATUURREIZEN 1997

Vraag het uitgebreide programma:

Tierra vzw, Heidebergstraat 227, 3010 Leuven, Tel/fax 016/25 56 16

i.s.m. Clemens' Reiswinkel, Hasselt, Lic. A1699

Dagtochten en weekends:

De Liereman; Zenne, Zuun en Zoniën; de Voerstreek; Har-chies; de Vlaamse Ardennen; de Weerribben; Flevoland

Polen:

16-26 mei: kampeervakantie in Biebzra en Bialowieza: 22.250 F

Extremadura:

31 mei - 12 juni: rondrit Sierra de Gredos, Parque de Monfragué, de hoogvlakten... 36.500 F (Ignace Ledegen)

Spaanse Pyreneeën:

18-28 juni: kampeervakantie met dagwandelingen. 17.450 F (René Matthijs)

Noirmoutier:

7-12 juli: gezinskampeervakantie op een eiland aan de Franse Atlantische kust. 13.850 - 7.450 F (Tom Embo)

Spaanse Pyreneeën:

3-13 juli: busreis met daguitstappen vanuit hotel. Nationale Wielewaalreis. 30.000 F (Hendrik D'Hertefelt)

Gran Paradiso:

11-21 juli: wandelvakantie in de Italiaanse Alpen, dagtochten vanuit hotel en berghut. Nationale Wielewaalreis. 35.000 F (Ignace Ledegen)

Indonesië:

5-25 juli: Emerald: Ujung Kulon, de Krakatau, Jakarta, Borobudur,... 88.200 F (J.-P. Debusschere)

11-31 juli: Indah: Jakarta, Borobudur, Bali. 85.400 F (J.P. Debusschere)

5-31 juli: combinatie Emerald-Indah. 98.200 F (J.P. Debusschere)

1-22 augustus: trekking Irian Jaya. Nationale Wielewaalreis. 125.500 F (J.P. Debusschere, Luc Van Gompel)

Ladakh:

8-26 augustus: fietstocht en muilezeltrekking door de Himalaya. 85.000 F (Misjel Decler)

Vogels ringen ?

Ideeën en
opmerkingen van een
leek na een
interessant
bezoek

De vogeltrek is een van de meest intrigerende aspecten van de ornithologie. Wellicht daarom was er veel volk voor het bezoek van onze Wielewaal-afdeling Klein-Brabant aan de ringplaats van Fons Willemsen in het Broek van De Naeyer te Willebroek.

Honderdtwintig meter mistnetten waar Fons van juli tot november vrijwel elke dag uren langs loopt om interessante gegevens te verzamelen over onder meer dat trekgedrag, door elke gevangen vogel een ringetje aan te doen met eigen uniek kengetal. Hoewel hij heel wat soorten ringt (tot nu toe zowat 75 verschillende!) gaat zijn speciale aandacht uit naar de Blauwborst. Hiervan maakte hij dan ook detailstudies.

Na dit bezoek trok ik naar Walter Roggeman, hoofd van de Ringdienst in het Koninklijk Belgisch Instituut voor natuurwetenschappen (KBIN). Met hem had ik een lang en leerrijk gesprek over zijn werk en passie. Ten slotte dook ik nog even in wat literatuur. De daad van het ringen leidt tot meer dan men op het eerste zicht zou denken.

1. WAAROM RINGEN?

Een vogel wordt op een bepaalde plaats gevangen en geringd. Eventueel wordt hij ook gemeten en gewogen. Wanneer de vogel teruggevangen wordt en de ringgegevens doorgestuurd, leren we iets over de ontwikkeling van de vogel en zijn trekgedrag (afstand, duur van de trek, gewichtsverschillen van de vogels bij vertrek en aankomst, toestand van het verenkleed en rui, ...).

Vogels worden geringd tijdens de trek of op nest. Ringen tijdens de trek geeft nauwkeuriger informatie over het trekgedrag, ringen op nest levert exacte ouderdomsgegevens op.

Vogelfanaten hebben vaak weinig respect voor het ringen van jongen op nest. De remedie is voor hen erger dan de kwaal: er is nestverstoring, er wordt een spoor naar het nest gemaakt voor predatoren (Eksters) en er wordt veel voor niets geringd omwille van de grote sterfte onder de jongen. Ringers hebben daar wel antwoor-

den op: er wordt vooral geringd in nestkasten (mezen, Bosuilen, Torenvalken) en vaak is de wetenschap dat men kan ringen een aanzet om nestkasten te hangen (zoals bij Torenvalken het geval zou geweest zijn). Verder worden nestvogels vooral in kolonies geringd (vb. meeuwen). Extra kans om predatoren aan te trekken is er hier vrijwel niet. Het ringen van hele kolonies kan wel nuttig zijn om te achterhalen of deze vogels op dezelfde plaats overwinteren. Ook met de nestverstoring zou het wel meevallen mits er scrupuleus te werk gegaan wordt en er op het juiste ogenblik geringd wordt: die paar dagen dat de jongen groot genoeg zijn en het verenkleed volledig is, maar niet extra gestimuleerd worden om te vroeg het nest te verlaten, daar komt het op aan.

Naarmate we meer inzicht krijgen in het trekgedrag en de trekroutes, kan het ringwerk ons ook iets leren over afwijkingen hieromtrent. Door de relatief lange perio-

Ringers moeten sportief aangelegd zijn: beklimmen van de nestboom van een Sperwer (foto: R. De Fraine)

de waarin men reeds ringt, kunnen we soms evoluties in dit trekgedrag volgen. Vogels die nu (gedeeltelijke) trekkers zijn, waren dit 20 jaar geleden misschien helemaal niet. Dit zou te merken zijn bij bepaalde kruisbekken- en mezensoorten. (Veel) extra onderzoek kan dan misschien aantonen dat dit trekgedrag een antwoord is op een verslechterende voedselsituatie in hun broedgebieden, bijvoorbeeld door het afsterven van naaldbossen als gevolg van de zure regen. Zo kunnen gegevens uit het ringwerk hypothesen opleveren over hoe vogelsoorten geaffecteerd worden door en reageren op wijzigende milieufactoren. Dit kan dan nader onderzocht worden. Op dezelfde wijze kan het waarnemen van systematisch "fout" trekgedrag van sommige vogels, ons informeren over een verstoring van hun trekinstinct, mogelijks door een fout in het DNA, met erfelijke mutaties tot gevolg. Ook dit kan het gevolg zijn van milieufactoren.

Ringgegevens dragen hier complementaire bewijzen aan, of zetten juist aan tot diepgaander onderzoek. Maar met dat soort vaststellingen staat men nog in de kinderschoenen en geruchten gaan hier vlot een eigen leven leiden: zo vertelde Fons ons dat jonge Torenvalken nu vaker dan vroeger uit Rusland turgemgeld worden. Dit zou een voorbeeld van verstoord trekgedrag zijn. Toen ik dit verhaal wou natrekken op het KBIN bleek echter dat van de ongeveer 1.570 (1930-1993) terugmeldingen van Torenvalken er geen enkele uit Rusland kwam. Bovendien heeft het ringwerk juist geleerd dat het bij verschillende soorten voorkomt dat er het eerste jaar een soort dispersie optreedt, waarbij de vogels pas in het tweede jaar naar "traditionele" overwinteringsgebieden gaan trekken. Juist de Torenvalk lijkt een voorbeeld te leveren voor dit gedrag.

Ringen van vogels in een bepaald gebied leert ons ook iets over het gebied waar ge-

werkt wordt: welke vogels trekken over, welke foerageren er, hoe is de evolutie in de tijd? Vragen waarop het gegeven antwoord het belang van het gebied voor vogels kan staven. Zo kan het gebeuren dat een gebied voor een bioloog-plantendeskundige niet waardevol is, maar waard beschermd te worden juist omwille van zijn ligging op een trekroute en zijn functie als rust- en foerageergebied tijdens de vogeltrek. De verscheidenheid en de aantallen geringe vogels leveren hier belangrijk bewijsmateriaal. Het Broek van De Naeyer is hier een mogelijk voorbeeld van. In een biologisch niet uitzonderlijke omgeving, waar velen (soms letterlijk) de neus voor ophalen omwille van de bezinkingsbekkens die erin liggen, werden reeds 75 soorten geringd, wat een mooi resultaat is op de 180 soorten die in heel België geringd worden. Sommige soorten worden daarbij in uitzonderlijke aantallen geringd: alles bij elkaar voorziet Fons hier tot 10.000 vogels per jaar van een ringetje om de poot.

Een andere reden om te ringen is de wens om steeds meer te leren over de levensloop van een vogel. Vaak keren vogels naar hetzelfde broedgebied terug. Naarmate het ringen ook wetenschappelijker geworden is en vaker op vaste plaatsen gebeurt, ziet men ook meer terugvangsten van individuele vogels gespreid over verschillende jaren. Uit de nauwkeurige beschrijving van de vogel kan men heel wat leren over zijn uiterlijk en de evolutie daarvan. Zo bleek uit waarnemingen tijdens het ringen dat de zwarte vlekken achterop de tong bij de Kleine karekiet tot vier jaar lang zichtbaar blijven terwijl die bij de Bosrietzanger reeds veel vroeger verdwijnen.

Nu is dit een interessant determinatiekenmerk om 2 tweelingsoorten te onderscheiden. Soms kan dergelijk onderzoek tot kenmerken leiden die duidelijk genoeg zijn voor gebruik bij observatie met de kijker. Deze ken-

merken vinden hun neerslag in de vogelgidsen en zo ziet de geoefende kijker of de vogel, waar hij op een excursie naar kijkt, een adult is of een eerstejaars, of misschien een veel ouder mannetje.

Uiterlijke kenmerken kunnen ook van belang zijn voor het bepalen van ondersoorten. Zo kan men de systematiek verfijnen, of misschien vereenvoudigen, omdat verschillen die vroeger toegeschreven werden aan het behoren tot een ondersoort nu leeftijdsverschillen blijken te zijn. Uiteraard gaat dit enkel op voor zover het bekenen van een vogel tot een ondersoort gebeurde op basis van fysionomische kenmerken. Vermits ook heel wat andere kenmerken belangrijk zijn, zal meten tijdens het ringen nooit het verzamelen en observeren van vogels helemaal kunnen vervangen.

De studie van de fysieke kenmerken van een vogel veronderstelt veel meten (en wegen). Alleen door goede statistische analyse kan men immers tot geldige besluiten komen. Hiervoor heeft men veel gegevens nodig. Bovendien moet de ringer ook over een flinke dosis achtergrondkennis beschikken. Ervaring leert dat niet elke ringer hier aandacht voor heeft. Vaak blijkt de zo gespecialiseerde basisinformatie alleen in het Engels te bestaan en de ringer moet ze zelf (duur) kopen. Daarnaast is het in de ogen van sommigen vooral belangrijk hoeveel vogels men geringd heeft, dat geeft aanzien in de groep. Wie veel vogels wil ringen, heeft echter geen tijd om te meten en een grote administratie hierover te voeren. Om de wetenschap ter wille te zijn, moet men bereid zijn zich toe te spitsen op sommige, minder bekende soorten. Wat misschien minder evident is dan het op het eerste zicht lijkt.

Ten slotte kan het ringen van trekvogels ons veel leren over de dynamiek van populaties. Naarmate het ringen zelf meer en meer op gestandaardiseerde manier gebeurt en de groep ringers

De meeste vogels (hier een Tjif-tjaf) worden aan het loopbeen geringd (foto: A.C. Zwaga)

constant blijft en goed georganiseerd jaarlijks op ongeveer dezelfde manier zal werken, kan het aantal geringde vogels steeds beter als een vrijwel constante staalname van de totale overtrekkende populatie beschouwd worden. Dit geeft ons een bijzonder goed inzicht in de ontwikkeling van een vogelpopulatie van jaar tot jaar. Vooral de jongste jaren is dit onderzoek mogelijk geworden, maar dit veronderstelt wel dat alle vangstgegevens statistisch kunnen verwerkt worden, wat vandaag in België nog niet kan. Ook op het KBIN wordt de personeelsbezetting immers teruggeschroefd en op het ringwerk werken nu nog slechts 3 mensen, bijgestaan door enkele gedetacheerden. In het totaal werden in 1993 (een goed jaar) ongeveer 690.000 vogels geringd.

De meest geringde vogel in België is de Zwartkop, met jaarlijks zo'n 100.000 exemplaren. Daarop volgt de Kleine karekiet. In de periode 1983-'86 werden er 173.612 Graspiepers geringd, 87.706 Spreeuwen, 68.132 Boerenzwaluwen, 65.452 Zwartkoppen, 64.785 Veldleeuweriken, 63.707 Kneu's, 62.687 Koolmezen, 57.626 Heggemussen, 53.541 Vinken, 47.124 Sijsjes, 44.306 Tjif-tjaffen, 44.196 Groenlingen, 42.395 Merels en nog veel meer. Daarnaast werden nog vogels op nest geringd. Hier zijn vooral de Koolmees

(112.416) en de Pimpelmees (99.734) geïseerd.

Het aantal terugmeldingen is echter gering. Gemiddeld wordt ongeveer 1% van de ringen teruggemeld. Vooral de kleine zangvogeltjes scoren laag, zwaluwen bv. gemiddeld 0,5%. De Sperwer haalt daarentegen tot 30% terugmeldingen en de Wilde eend tot 25%! Ook de afstand en de richting zijn belangrijk: uit Europa en Noord-Afrika komen regelmatig terugmeldingen, maar eens de Sahara voorbij gebeurt dat nog slechts sporadisch: jaarlijks komen er tussen de 5 en de 10 terugmeldingen uit Zwart Afrika.

2. RINGEN? EEN KUNST IN EVOLUTIE

Fons ringt sedert een drietal jaren op een vaste, voor onbevoegden niet toegankelijke plek in het Broek van De Naeyer. Daar ringt hij zowat het hele trekseizoen, van midden juli tot begin november. Er staat een vaste schuilhut met een geïmproviseerde geluidsinstallatie die 's nachts de zang laat horen van die vogelsoorten die hij wil vangen. De vogels die 's nachts overtrekken worden gelokt, en tegen de morgen aan valt de installatie uit. Dan gaan de mistnetten omhoog en vanaf 5 uur, half 6 begint de vogelzang weer te spelen, waardoor de trekker-tjes tijdens het foerageren naar de netten gelokt wor-

den en erin vliegen. De praktijk leerde ons dat hij zo ongeveer om het half uur langs zijn netten liep om er de vogels uit te halen. Hier bestaat echter geen vaste regel voor, eigenlijk geldt: hoe vaker hoe beter. Even voor de middag houdt hij op met ringen. De vogels gaan dan rusten. Tegen de avond aan vertrekken de geringde karekieten, grasmussen, zangertjes, mezen..., verder naar het lokkende zuiden. Het spreekt vanzelf dat deze vangtechniek moet aangepast worden voor het ringen van dagtrekkers. Ook daar lokt Fons de vogels met de zang, die dan overdag gespeeld wordt.

Bij het ringen hoort een hele specifieke administratie, zo-

dat de ringer eigenlijk handen te kort komt. Die worden geleverd door zijn medewerk(st)er, in dit geval tevens zijn echtgenote.

Volgens Fons is 's ochtends ringen vogelvriendelijk omdat de nachttrekkers die gevangen worden dan nog volop tijd hebben om te bekomen en te rusten. Daarnaast is iedereen het erover eens dat het onderbreken van de trek door het ringwerk op zich geen nadelige gevolgen heeft op het trekgedrag van de gevangen vogels.

Ook gebruikte vangtechnieken hebben een hele evolutie ondergaan. Zo werden de eerste vogels die geringd werden, in eendenkooien gevangen. Tot het begin van de jaren zestig werd gebruik gemaakt van slagnetten, terwijl de eendenkooien sterk in zwang bleven. Iedereen werkte toen met lokvogels. De eendenkooien zijn nu vrijwel helemaal verdwenen en slagnetten werden omstreeks 1960 meer en meer vervangen door mistnetten of Japanse netten. Van dat ogenblik af veranderde ook de aard van de vogels die men kon vangen en kwamen met name de insekteneters steeds vaker in de netten terecht. Het gebruik van de bandopnemer als lokmiddel is pas een tiental jaren in zwang geraakt en volgens de heer Roggeman een echt Belgische uitvinding. Ook dat heeft een ware revolutie in het ringwerk teweegge-

"Bij het ringen hoort een hele specifieke administratie, zodat de ringer eigenlijk handen te kort komt".

bracht. De ringer kan hiermee op vrij a-typische plaatsen nachtelijke trekvogels tot neerdalen verleiden. Niet alleen was dit de eerste keer dat men deze nachttrekkers kon vangen, het heeft ook geleid tot erg soortspecifiek vangen, hoewel men toch merkt dat er andere, maar aan eenzelfde biotoop gebonden soorten mee naar beneden komen. De overtrekkende vogels associëren dus een bekende vogelzang met een geschikt biotoop. Bovendien is het opmerkelijk dat vogels door de zang gelokt worden op een ogenblik dat zijzelf in de natuur niet meer zingen of ermee geconfronteerd worden.

Uiteraard gebruikt de ringer verschillende ringen, naargelang van de grootte en de aard van zijn slachtoffers, variërend van 2 mm (Goudhaantje, Fitis...) tot 25 mm (zwanen) doorsnede. Daarnaast bestaan er ook nog kleurringen, die echter alleen aangebracht worden voor specifieke onderzoeken. Op elke ring staat een getal gecombineerd met een letter die het formaat aanduidt (b.v. 9 A 87642) en een

code van herkomst (Bruxelles 4-Museum). Voor België is dit een afkorting die verwijst naar het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen te 1040 Brussel.

De meeste vogels worden geringd aan de tarsus, het loopbeen. Enkele soorten worden hoger geringd. Dit gebeurt bijvoorbeeld met steltlopers die veel in de modder lopen waardoor de ringen te veel lijden. Fons leerde ons ook dat verschillende landen elk eigen gewoonten hebben bij het ringen. Zo ringt een Nederlander meestal de linkerpoot, terwijl dit bij ons dan weer rechts gebeurt (of was het omgekeerd?). Vaste regels zijn hier echter niet voor.

3. WIE RINGT? EEN DUIK IN DE GESCHIEDENIS

In Vlaanderen zijn er op dit ogenblik een 350-tal beëdigde ringers. Fons begon op zijn vijfde met vader mee te gaan om "vogels te vangen". Al vroeg liet hij de "onbelangrijke" soorten vliegen,

liefst geringd. Hieruit ontstond een belangstelling die een passie werd en sedert '82 ringt hij fanatiek. Dit verhaal is geen unicum, het hoeft geen betoog, de meeste ringers zijn ex-vogelvangsters, of stammen ervan af. De beste stropers worden vaak de beste boswachters, moet men ook hier denken. Naast deze mensen ringen medewerkers van wetenschappelijke instituten in trekkelstations en voor specifiek onderzoek (bijvoorbeeld mezen in nestkastjes).

Het ringen van vogels gebeurde voor het eerst door de Deense leraar H. Chr. C. Mortensen in 1899. Hij ringde vooral eenden die in de eendekooien gevangen werden, naast jonge Ooievaars op nest en Spreeuwen. In 1903 werd het systeem overgenomen door Duitsland, in 1905 volgde Engeland en in 1911 Nederland. Door de oorlog volgde ons land pas in 1926-'27, toen het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen in Brussel een ringdienst organiseerde onder leiding van Karel Dupond.

Tot 1958-'60 kreeg iedereen die erom vroeg ringen. Die vraag kwam toen vooral van vogelvangsters, die voor hen waardeloze soorten ringden. Van 1958 tot 1960 werd het ringwerk georganiseerd onder impuls van Roger Arnhem, J. Spaepen en René F. Verheyen. Voortaan werden er alleen nog ringen gegeven aan die vogelvangsters die een verklaring op eier aflegden dat ze alle gevangen vogels weer zouden loslaten. Daarna volgde het instellen van een vergunning, te verwerven na een examen. Door deze ingreep zakte het aantal ringers van ongeveer 600 naar om en bij de 200. Later ging het aantal ringers weer stijgen. Vanaf 1961 worden er ook door het ringerk in het KBIN jaarbilans opgesteld en gepubliceerd.

Ringen is echt een hobby apart geworden. Niet enkel vanwege het tijdsgebruik en de benodigde competentie. Wie nu een vergunning wil

verwerven, moet eerst twee jaar stage lopen bij een erkend ringer, in een ringgroep. Wanneer het hoofd van de ringgroep dan oordeelt dat de kandidaat ver genoeg staat in het herkennen van de kenmerken van vogels in de hand, het determineren van geslachten en ouderdom, dan kan hij hierover een examen afleggen bij het KBIN. Slaagt de kandidaat dan krijgt hij een "nestvergunning" om vogels te ringen op nest, vooral Koolmezen, zwaluwen e.d. Na 2 extra stagejaren mag de kandidaat weer deelnemen aan een examen. Slaagt hij ook hierin, dan verwerft hij zijn volwaardige vergunning. Daarnaast betaalt hij een jaarbijdrage van 1.000 F aan het KBIN en moet hij een takszegel plakken voor zijn vergunning (vroeger 90, nu 200 F). Daarnaast moet hij zijn hele installatie en zijn zelfstudie bekostigen. Wanneer je rekent dat een mistnet van 12 m ongeveer 1.750 F kost, dan krijg je een idee van de investering.

Ringen is dus werken voor de wetenschap, maar met welk een statuut? Men betaalt om te mogen werken! Dit is wel het meest verrassende aspect geweest van onze kennismaking, echter geen uitzonderlijke toestand. Zo koopt de Nederlandse ringer zijn ringen tegen een stukprijs die meer dan 1 F per ring bedraagt en betaalt men in Engeland zowel een jaarbijdrage als de ringen.

4. 'T IS NIET AL GOUD WAT BLINKT

Dat het ringwerk belangrijk is en heel wat gegevens kan opleveren, lijdt geen twijfel. Dit hebben we hiervoor reeds aangeduid. Trekgedrag onderzoeken is echter complex en het ringen is daarin slechts een beperkt bruikbaar werktuig.

De gegevens uit het ringwerk zijn maar relevant als ze statistisch kunnen verwerkt worden. Vroeger vooral ging men zo onnauwkeurig tewerk dat een dergelijke verwerking niet goed moge-

Controle van de mistnetten (foto: R. De Fraine)

Steltlopers (zoals deze Kleine plevier) worden hoger geringd, aan het scheenbeen
(foto: A.C. Zwaga)

lijk was en trok men soms algemene conclusies uit buitengewone waarnemingen. Eén terugmelding leert ons echter niets over een soort, maar wel over het gedrag van één specifieke vogel. Die kan op zijn beurt een aspectief gedrag vertonen, zoals die ene in Europa geringde Kievit die in 1927 in de V.S. werd teruggevangen. Veel oude theorieën over de vogeltrek moeten vandaag dan ook herzien of gerelativeerd worden.

Ringwerk is een werk van lange adem, en je hebt een hoop terugmeldingen nodig om iets zinvol over een soort te vertellen. Nu blijkt het aantal terugmeldingen meestal te klein te zijn om wetenschappelijk zinvolle conclusies te trekken met betrekking tot het gedrag van een welbepaalde soort. Het levert echter steeds wel relevante gegevens op met betrekking tot het algemene trekgedrag van de soort, en van individuele vogels.

Waarom zijn er zo weinig goede terugmeldingen? Enerzijds omdat de meeste vogels sterven zonder ooit ten tweede male in een net terecht te komen. Er staan immers niet zoveel netten in de wereld. Vele van de staande netten dienen dan ook nog een heel ander doel: daar vangt men vogels mee voor de pot of voor de verkoop. De bedienaars hiervan liggen heus niet altijd wakker van de gegevens die op een ringetje staan. Anderzijds verstoort een vogel zich vaak om te sterven.

Dode vogels, al dan niet met een ringetje, zie je dan ook niet zo vaak, tenzij er een ramp gebeurd is, of je trouwe huiskat er in zijn bek mee rondzeult (een ramp dus).

Wordt bij ons een dode vogel met een ring gevonden, dan is het nog lang niet zeker dat de vinder weet wat hij daarmee moet doen. Meestal is het bestuur van de plaatselijke duivenbond niet op de hoogte, laat staan geïnteresseerd als de geringde geen wedstrijdduif was. Wanneer in Afrika een dode vogel met een ring gevonden wordt, dan is het nog veel minder waarschijnlijk dan hier in Europa dat men weet wat ermee aangevangen. Is dat wel het geval dan is bovendien de kans dat hij in staat is de ringgegevens op de juiste bestemming te krijgen eerder klein. Zo zouden ringen wel eens eerder een rareiteit en een verzamelobject kunnen worden dan een wetenschappelijk instrument. Heeft een vogel daarbij nog grote mooie kleurringen aan de poten dan zou dat wel eens zo verleidelijk kunnen werken dat de vogel ervoor doodgeschoten wordt. Jammer, want dat was nu net wat we niet wilden dat zou gebeuren.

In de ringmethode zoals die vandaag gebruikt wordt, schuilt nog een ander gevaar: wat wij uit het ringen leren is grotendeels afhankelijk van de terugvangsten. Vermits echter vogels tijdens hun trek gelokt worden, is het terugvangen grotendeels afhankelijk van de ge-

bruikte lokroepen. Men vangt dus wat men wil vangen, wat zeer ver zou gaan. Zo beweerde Fons dat een cassette met Oosteuropese geluiden vooral oostelijke ondersoorten in de netten zal jagen, noordelijke dialecten halen noordelijke vogels naar beneden. Als dit juist is, dan betekent dit dat met betrekking tot de herkomstgebieden van de trekkers zeer nauwkeurig en gespecialiseerd onderzoek mogelijk is. Het vangen van vele ondersoorten uit een bepaald gebied kan dan het gevolg zijn van een nieuwe lokzang in plaats van een plotse verandering in het trekgedrag van bepaalde ondersoorten van de onderzochte vogels. Wetenschappers als Rogge-man relativiseren de mogelijkheid om een dergelijk verdoorgedreven onderzoek op te zetten, laat staan conclusies te trekken uit het ringwerk die per ondersoort gedetailleerd zouden zijn. Hij gelooft ook niet dat een ondersoort alleen op het eigen dialect zou reageren. Volgens hem relateert een vogel een geluid aan een biotoop en komt hij daarop naar beneden, zonder echt nauwkeurig te zijn. Bovendien laat de ringer vogelgeluiden horen op een ogenblik dat de trekvogels zelf niet meer zingen, wat de nauwkeurigheid van de reactie ook vermindert.

Toch toont het voorgaande nogmaals hoe belangrijk het is om eerst goed uit te maken wat we gaan onderzoeken en een goede hypothe-

se te formuleren en dan pas aan een onderzoek te beginnen, waarbij ringen een van de te gebruiken technieken kan zijn.

Zo heeft het ringwerk ons toch reeds heel wat geleerd over het vogelgedrag, door de lange duur van de waarnemingen (in België van 1930 tot heden) en door de grote aantallen terugmeldingen (in absolute getallen) die er voor sommige soorten genoteerd zijn.

Zo leren we uit het ringwerk dat oudere vogels, voornamelijk de mannetjes die een territorium afbakenen (zoals Nachtegaal, Grauwe klauwier, kwikstaarten), terugkomen naar hetzelfde broedgebied na een winterse afwezigheid, maar dat de wijfjes, die geen eigen territorium hebben, minder trouw zijn aan het broedgebied van het jaar tevoren... en dus ook aan hun partner. Jonge vogels keren dan weer wel terug naar hun geboortegebied en broeden daar of in de onmiddellijke omgeving ervan. Vele individuele vogels trekken jaar na jaar naar dezelfde plaats van overwintering (Keep, Sijs, Grote karekiet).

Bij Wilde eenden blijkt die relatie tussen mannetje en wijfje dan weer net omgekeerd te liggen. Daar volgt op verplaatsing het mannetje het wijfje en worden de paartjes gevormd in het winterverblijf. Zo vliegt het mannetje achter het wijfje aan naar haar zomerverblijf, dat ergens heel anders kan liggen dan het zijne. Dit ver-

schijnsel noemt men "abmigratie". Vermits vogels uit dezelfde streek neiging hebben hetzelfde overwinteringsgebied op te zoeken is dit echter geen algemene regel.

Het ringen van vogels op nest heeft ons ook inzicht gegeven in de mogelijke ouderdom van vogels en de sterfte onder de jonge vogels: die blijkt bij jonge insekteneters en kleine zaadeters tot 80% per jaar te bedragen. Anderzijds zijn er ook behoorlijk oude vogels teruggevangen. Een Kokmeeuw van 30 jaar en een Zilvermeeuw van 32 spannen voorlopig wel de kroon.

5. ZIJN ER ALTERNATIEVEN?

Het meest gebruikte alternatief voor het ringen is het kleuren van vogels met een soort verf. Deze methode wordt toegepast voor kleinschalige onderzoeken vanuit één welbepaald herkomstgebied. Het kleuren kan op een vogel- en milieuvriendelijke wijze, door natuurlijke pigmenten te gebruiken in

kleuren die op de vogel voorkomen. Zo kleurde een Amerikaans onderzoeker de borst van Kanoetstrandlopers in winterkleed oranje-rood. Hiermee leken zij op hun zomerkleed. Het voordeel hiervan was dat er veel meer terugmeldingen waren omdat deze vogels zeer vaak opgemerkt werden door vogelaars, ook zonder ze eerst te lokken. Hun trekroute kon dan ook gedetailleerd en objectief gevolgd worden. Een nadeel van deze methode is dat bij de eerstvolgende rui de extra kenmerken verdwenen zullen zijn. Daarnaast brengen deze vogels argeloze kijkklustigen hopeloos in verwarring en is het effect van een ander verenkleed op het sociaal leven van de vogels misschien nog niet voldoende bekend. Tegenstanders wijzen ook op de specifieke rol van het ruien: het niet opvallende winterkleed camoufleert de vogels voor predatoren. De opvallende verf zorgt dan weer voor juist het tegengestelde. Stellen deze onderzoekers de vogels niet overbodig aan gevaar bloot?

Een ander alternatief ten slotte is het aanbrengen van zendertjes, waarbij de trekgegevens voortdurend via

satelliet kunnen bijgehouden worden. Dit is uiteraard een interessante methode, maar ontzaglijk duur en alleen toe te passen op grote vogels die zonder probleem een zender kunnen verdragen. Met deze methode werd bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar het trekgedrag van albatrossen, die van west naar oost alle wereldzeeën rondwelen.

Het hoeven niet altijd zulke gesofisticeerde toestellen te zijn, reeds lang onderzoeken men het trekgedrag van vogels met behulp van de radar. Dit was lang het enige hulpmiddel om grote groepen hoogvliegende nachttrekkers te volgen. En het onderzoek levert veel en goede resultaten op met betrekking tot trekrichtingen, -hoogtes en snelheden.

6. BESLUIT

"Bird-watching (and bird-ringing!) is either the most scientific of sports or the most sporting of sciences." (E.M. Nicholson in *"The art of bird-watching"*, 1931.

Deze uitspraak had wijlen Luk Kongs met de hand geschreven in een uitgave van *"The Bird in the Hand"* (R.K. Cornwallis & A.E. Smith, 1960) en de uitspraak was een van zijn lijfspreuken. Het boekje steekt vol met ingeplakte nota's en opmerkingen. Sommige passages zijn doorgehaald als onjuist of onnauwkeurig. Ringen is niet alleen een sport maar ook en voortdurend, wetenschappelijk bezig zijn met een mooie hobby: de ringer moet voortdurend zijn verworven kennis in vraag durven stellen, vogels observeren geeft altijd nieuwe inzichten. Het is een wetenschappelijke hobby, waardoor gegevens aangebracht worden die de wetenschappelijke studie van het vogelgedrag steeds meer vooruit helpen.

Het is duidelijk dat voor de studie van het trekgedrag van vogels, ringen een waardevolle activiteit is, maar niet alleenzaligmakend. Er bestaan wel alternatieven, maar die leveren dan weer andere problemen op, en

zijn in het totale onderzoek naar de mechanismen en het voorkomen van de vogeltrek veeleer aanvullend dan vervangend. Het is wel zo dat we, vooraleer met ringen te beginnen, goed moeten weten wat we willen onderzoeken en waarom, om dan de meest aangepaste onderzoeksmethode toe te passen. Misschien is dat (wel) niet het ringen van vogels.

Een ander belangrijk besluit is dat het ringwerk zijn waarde vooral haalt uit de terugmeldingen. En dat steunt op de hulp van het grote publiek. Het zijn wij allemaal, als terugmelders, die het ringen zin geven. Het is dan ook van het grootste belang dat zoveel mogelijk mensen geïnformeerd worden over het belang van het ringen voor onze kennis van het vogelgedrag en dat zij aangezet worden om elke ring die gevonden wordt terug te sturen naar het KBIN. Het volledige adres vind je hieronder, maar "Ringwerk, Museum, 1040 Brussel" volstaat al. De melder krijgt dan zoveel mogelijk gegevens over de levensloop van de vogel waarvan hij de ring opstuurde thuisgestuurd. Het Museum vraagt om de ring zelf mee op te sturen. Desgevraagd krijg je die dan wel terug. Elke melding is belangrijk.

Jan Van Belle
Guido Gezellelaan 26,
2870 Puurs

Een wel zeer nuttig adres: Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Ringdienst, Vautierstraat 31 te 1040 Brussel.

Enige literatuur:

- R.F. Verheyen, *Het Belgisch Ringwerk*. Brussel, KBIN, z.d., 8 blz.
- J. Taapken en D.A.C. Van den Hoorn, *Trekvogels*. Wormerveer, 1977, 160 blz.
- J. Desmet, *Vogels, hun levensloop in België, hun wedervaren met de mens*. Brugge, 1987, 207 blz.
- R. Baker (ed.), *The Mystery of Migration*. Toronto, 1980, 256 blz.

Rogier De Fraine tijdens het ringen

Jos Mostmans

KARL WOUTERS

Jos Mostmans lijkt zo te zijn weggelopen uit een schilderij van Permeke: een krachtige kop en knoestige vuisten die in menig vogeltijdschrift staan afgebeeld, in schril contract met het frêle zangvogeltje dat ze vasthouden. Je staat er altijd weer van versteld hoe die enorme handen met zoveel zachtheid de kleinste zangvogeltjes kunnen ringen. Jos is een echte natuurmens. Hij kwam aan de kost als bosarbeider en tijdens zijn vrije tijd was hij altijd in de natuur; als ringern of met bijl, zaag en schop in de Kempense natuurreservaten.

Jos Mostmans werd op 11 april 1925 in de Busselen in Beerse geboren als oudste uit een gezin van acht kinderen. Jos was nauwelijks 12 toen zijn moeder stierf en hij moest thuisblijven om te helpen op de boerderij. Zijn broer Louis mocht al om 11 uur van school weg om de koeien te melken. Later nam Louis de ouderlijke boerderij over en ging Jos op 30-jarige leeftijd "in het hout werken". In die tijd was er veel vraag naar mijnhout. Vaak moesten de bosarbeiders de bomen op de schouders het bos uitdragen omdat paarden niet toegelaten werden. Jos Mostmans heeft op verschillende plaatsen in de Noorderkempen bossen gedund. De meeste tijd heeft hij echter op het Nederlandse domein Gorp en Rovert doorgebracht, in dienst van een Nederlandse houthandelaar. De eigenaar van het domein, de heer Van Puyenbroek was zo tevreden over Jos dat hij hem aanbood om bosbaas te worden. Jos, te zeer aan zijn vrijheid gehecht, weigerde. Hij sloot telkens een jaarcontract af tot einde september want in oktober en november wilde hij vrij hebben om te kunnen ringen. Jos was al bijna 60 toen hij door Waters en Bossen werd aangezocht voor beheerswerken in de Kempense natuurgebieden en in de staatsdomeinen van houtvesterij Turnhout. Hij heeft tot de dag voor zijn pensioen gewerkt. Het laatste jaar heeft Jos zelfs geen enkele dag vakantie opgenomen.

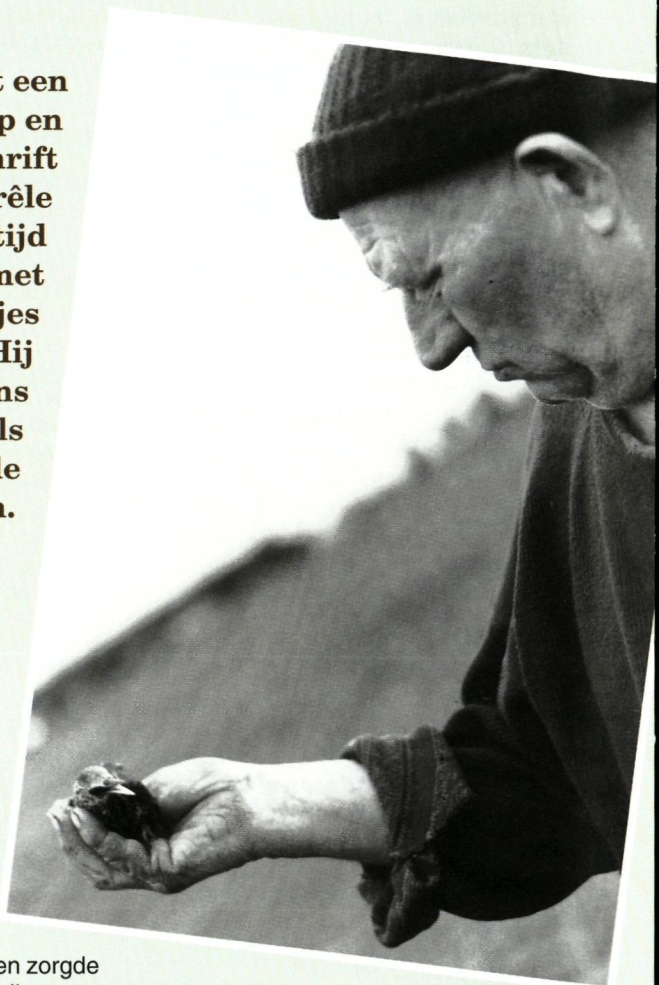
DE LICHTBEELDEN VAN PASTOOR SEGERS

Als jonge snaak hielden Jos en zijn makkers zich vooral bezig met vogels zoeken en later probeerden ze die ook te vangen.

In die tijd was dat de geliefkoosde activiteit van velen op de buiten. Op zondagmorgen zorgde Jos ervoor dat de koeien gemolken waren voor het licht werd om dan met zelfgebreide netten zijn geluk te beproeven. 's Morgens gingen ze bij de 'echte' vogelvangers een lokvogel halen met als gevolg dat ze pas tegen de middag konden beginnen. "Dat was natuurlijk veel te laat", aldus Jos. "Veel hebben we dan ook nooit gevangen".

"In die tijd zaten er enorm veel vogels", herinnert Jos zich, "vooral aan de steenfabrieken in Beerse. Geelgorzen, Grauwe klauwieren, Roodborsttapuiten, Grasmussen en Wielewalen waren toen veel voorkomende soorten. In die tijd hadden de meeste vogels bijnamen, geïnspireerd door het uitzicht van hun eieren. Een Geelgors noemden we 'Schrijver' omdat het leek alsof de eieren beschreven waren. Vaak was ook de roep of de zang een inspiratiebron. Zo was 'Wietek' de naam voor een Roodborsttapuit".

Op de lagere school maakte Jos voor het eerst kennis met de stichter van de Wielewaal, Frans Segers, toen nog on-

derpastoor in Vosselaar. "Mits betaling van een kwartje konden we 'lichtbeelden' over vogels bekijken. Frans Segers wees met een lange stok de kenmerken van de vogels aan. We waren allemaal erg onder de indruk", aldus Jos.

In 1952 werd Jos Mostmans vogelringer samen met zijn goede vriend Louis Snels. Door als jonge knaap bij de netten te gaan zitten van geroutineerde vogelvangers had Jos veel geleerd. Ook Pastoor Segers zocht vaak vogelvangers op. "Het was toen de beste manier om veldkennis op te doen", vertelt Jos. "Vogelgidsgidsen waren er nauwelijks en over verrekijkers beschikten we niet". Jos behoorde tot de groep van ringers van de werkgroep Turnhout, onder leiding van Jef Spaepen. Op een uitzonderlijk mistige dag werd Jos door hem opgebeld met de vraag om eens even langs te komen. Spaepen had zich een cassetterecorder aangeschaft en wilde Jos tonen dat hij ondanks de dichte

een leven in de natuur

mist, veel vogels in zijn netten had gekregen. Jos was overtuigd en kocht er meteen ook een.

BUITENMENS

De vrienden van Jos weten dat hij tijdens de trektijd nooit thuis te vinden is, zelfs 's nachts niet. De man uit de Busselen slaapt altijd bij zijn netten: ofwel in zijn hut ofwel in zijn auto. In de Mosten in Balen sliep hij onder een soort hooimijt. Zijn eerste hut noemt hij zelf "een slecht hondekot". Jos: "Het was wel een grote hut want ik kreeg altijd veel volk op bezoek. Nadat ze op de Zandvenheide ten noorden van Turnhout in brand was gestoken, heb ik een nieuwe, demonterbare hut gebouwd. Vroeger sliep ik op een houten plank maar nu heb ik me een stuk schuimrubber aangeschaft en slaap ik even comfortabel als in bed".

De voorzijde van zijn huis vormt een levend bewijs van het feit dat de bewoner er zelden vertoeft. De gesloten rolluiken zijn door Klimop muurvast komen te zitten. Op winteravonden kan je Jos wel eens thuis aantreffen terwijl hij voor zijn houtkachel netten zit te breien. De voorraad brandhout ligt opgestapeld in de kamer. Buiten hangen mistnetten tussen allerlei boomsoorten.

ZO VRIJ ALS EEN VOGEL

In het weekend was Jos altijd ten velde met vrienden. Ze kenden alle goede plaatsen in de Kempen en Noord-Brabant en ringden heel het jaar door. In de zomer Kieviten en in de winter Zwarte spechten. Jos heeft heel goede herinneringen aan het ringen van Regenwulpen op de Landschotse heide. "Het meeste succes hadden we 's nachts bij slecht en winderig weer", herinnert Jos zich. Met het ringen van Nachtzwaluwen stopte Jos omdat er regelmatig vleermuizen in de netten vlogen. Vroeger kon je Jos vaak zien tot op borsthoogte wadend door moerassen. Nu nog heeft hij in de winter enkel een dun truitje aan, vaak nog nat van de ochtendnevel. Een behoorlijk contrast met de goed ingedufelde Wielewalers op de telpost.

"Het waren heel plezierige tijden", mijsert Jos. "Vooral ook omdat de natuur zo mooi was. Beken en plassen stonden vol planten en het water was zo klaar dat je de vissen kon zien vissen. Als ik ze nu bekijk, heb ik zin om weg te lopen". Jos kan uren vertellen over de

Kempen in de jaren 40 en 50 toen het nog een gebied was van stuifduinen, heidevlakten en mulle zandwegen waarin je in de zomer met de fiets vastreed. Volgens Jos was 1944 het absolute topjaar voor vogels.

Jos Mostmans is nooit getrouwd. "Ik was altijd bang dat je dan niets meer mocht. Bovendien kwam ik soms in huishoudens waar het altijd ruzie was" verduidelijkte Jos. "Nu was ik een vrij man, ik kon gaan en staan waar ik wilde. Ook als bosarbeider was ik mijn eigen baas. Er werd overeengekomen voor welk bedrag we een bos wilden dunnen. Ik werd niet per uur betaald".

DE KEMPENSE RESERVATEN

Jos heeft in zijn vrije tijd in bijna elk Kempens reservaat beheerswerken uitgevoerd. Na zijn pensionering heeft hij bijzonder hard gewerkt in het Geheul ten noorden van Turnhout. Het is vooral dankzij hem dat het domein in de maand augustus purper ziet van de opnieuw opgeschoten heide. Op doktersvoorschrift moet hij het sinds vorig jaar rustig aan doen. Zware inspanningen zijn niet meer toegestaan. Het spijt Jos dat hij

het werk aan het Geheul niet heeft kunnen afmaken. "Gelukkig heeft Jos Elsermans mijn taak overgenomen", aldus Jos. Beiden werden in de Heischuur in Oud Turnhout tijdens het gezellig samenzijn van de Turnhotse Wielewaalafdelingen gehuldigd voor zijn schitterende bijdrage aan de Kempense natuurreservaten.

"Vogels ringen mag nog wel", besluit Jos. "Daar houd ik me nu dan ook voltijs mee bezig".

Karl Wouters, Kapelstraat 47, 2340 Beerse

Met dank aan Mark Smets en Jos Brijjs

Welke vogel is dat ?

Wee ons dat wij deze vogel bij zijn ontbijt verstoorden. In een flits zagen wij de felle ogen, de uilachtige sluier. De oplossing elders in deze Wielewaal.

Rechts: Reuzenbalsemien
Onder: Reuzenbereklaauw
(foto's: R. Willockx)

Impatiens

'Ze' komen allebei uit Azië en werden als sierplanten in Europa ingehaald. Maar wat te voorzien was is gebeurd: ze zijn allebei uitgebroken. Langs geschikte plaatsen rukken ze alsmaar verder op. Onhoudbaar! 'Ze', dat zijn de Reuzenbalsemien en de Reuzenbereklaauw.

'De Reuzenbalsemien (*Impatiens glandulifera*) is in de 19e eeuw als tuinplant uit Noord-India en de Himalaya ingehaald. Deze soms manshoge plant bloeit in de nazomer en de herfst. Opvallend aan de bladeren zijn de rode klieren in de bladoksels en de zoete geur die de plant verspreidt. De overvloedige bloeiwijze, met een bonte afwisseling van witte, roze en paarse bloemen, wordt vooral door nectar zoekende hommels bezocht. Bij een toevallige aanraking, of zelfs door neerplensende regendruppels, worden de zaden met kracht uit de vruchten weggeslingerd. Het 'Impatiens' uit de wetenschappelijke naam betekent overigens: ongeduldig, overgevoelig. De zaadverspreiding is een heel spektakel en plezierig om eens te demonstreren. Maar zo

Onder: Reuzenbalsemien en Japanse duizendknoop, nog zo een lieverd (foto: R. Willockx)

dragen wij dan ook weer bij tot de verspreiding van de Reuzenbalsemien. Doordat de zaden ook langs het water verspreid worden, vinden we deze plant opvallend veel langs rivieren, beken en sloten, in moerassen en broekbossen. De kleurige zoom langs onze waterlopen oogt wel mooi, maar de oorspronkelijke vegetatie wordt weggedrukt.

Voor de beheerders van natuurgebieden is de Reuzenbalsemien een kwalijke indringer. Afgemaaide planten die blijven liggen brengen toch nog zaad voort. Maar het is een eenjarige plant en daarom is 'uittrekken' de boodschap, liefst vóór de bloei. Dat gaat zeer vlot, omdat deze aziaat slechts kleine worteltjes heeft, die ondiep in de bodem dringen. Je rug zal

je wel zeggen: het is genoeg voor vandaag. Wie zijn moerasje met Dotterbloemen wil behouden, moet dus niet wanhopen.

De andere lieverd is de Reuzenbereklaauw (*Heracleum mantegazzianum*). *Heracleum* verwijst naar de Griekse Heracles, een halfgod en krachtpatser. De Reuzenbereklaauw heeft zijn naam dan ook niet gestolen. In vergelijking met onze Gewone bereklaauw is het een gigantische, metershoge plant, met bladeren van een meter en bloemschermen met een middellijn van meer dan een halve meter. Hij is in de 19e eeuw als statussymbool ingevoerd uit Zuidwest-Azië. Sinds enkele tientallen jaren is hij de tuinen uit, de wijde Vlaamse wereld in getrokken.

De Reuzenbereklaauw produceert per plant vele duizenden zaden. Hij groeit nu langs wegen en rivieren, verschijnt tussen de sierstruiken in steden en dorpen en voelt zich kiplekker op de middenbermen van de autostrades. Ja, en dan? Wel, de Reuzenbereklaauw heeft bijzonder onaangename stengelhaartjes, die door de menselijke huid kunnen dringen. Het sap bevat furocumarine. Deze werkzame stof maakt de huid overgevoelig voor zonnestraling. De gevolgen zijn dan ook zéér, maar dan ook zéér onaangenaam: vaak ontstaan er grote blaren, te vergelijken met brandwonden van de tweede graad, of treedt zelfs bloedvergiftiging op. Een reuzenbeer van een plant, maar een beer die vernijng kan klauwen.

KAREL DE WAELE

ZOEKEN NAAR EEN SYMBOOL

In 1977 wilden de Nederlandse "Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten" en de "Stichting Het Limburgs Landschap" enkele aankopen doen van natuurterreinen in Zuid-Limburg langs het riviertje de Geul. De Nederlanders zijn specialisten in acties voor het vergaren van geld voor het goede doel en ze weten maar al te goed dat een goed gekozen logo de opbrengst van de actie de hoogte kan injagen. Daarbij speelt o.a. de 'aibaarheidsfactor' (een woord dat zij ook uitgevonden hebben) een grote rol. Het Wereldnatuurfonds weet ook wel waarom ze die snoet met die vertederende ogen van de Pandabeer gekozen hebben als hun embleem. In het geval van die 'Actie Geuldal' was de keuze vlug gemaakt, het werd het Zinkviooltje met z'n poezelig snoetje, een plantje dat in Nederland uitsluitend in het Geuldal voorkomt.

OP ZOEK NAAR DAT SYMBOOL

Door die actie kwam dat plantje extra in de aandacht, ook bij ons. En ik herinner me nog goed dat ik samen met enkele vrienden natuurliefebbers en hun families besloot een Pinksterkampje te houden op een camping niet zo ver van de

Wonen op zware metalen en tussen Zinkviooltjes
(foto: R. Willockx)

Het Zinkviooltje: een met een vreemde

Heymansgroeve. We hadden in wetenschappelijke mededeling nr.76 van K.N.N.V. immers gelezen dat daar in de buurt het Zinkviooltje langs de Geul voorkwam.

Groot was echter onze ontgoocheling. We hadden gedroomd van gele veldjes vol viooltjes, maar moesten ons tevreden stellen met enkele zeldzame exemplaren, die met een macrolens op dia wel meevielen, maar die niet konden tippen aan de foto, die we in "Ontdek het Mergelland" gezien hadden.

Gelukkig hadden we ook de tekst in beide publicaties goed gelezen en wisten we dat die Zinkviooltjes ook - en in grotere aantallen - te vinden waren in het gebied van de Belgische bovenloop van de Geul. En aangezien de etymologie van de wetenschappelijke namen één van mijn stokpaardjes was en is, wisten we dat we moesten gaan zoeken in de buurt van La Calamine. De naam van dit dorpje verwijst immers naar 'galmei', een zinkerts, dat daar uit de ondergrond gewonnen werd. Het tweede deel van

de wetenschappelijke naam van ons Zinkviooltje is immers 'calaminaria'. De link was niet moeilijk te leggen. En in de onmiddellijke buurt van La Calamine ligt Plombière, wiens Franse naam verwijst naar de aanwezige loodmijnen, waar ten andere ook zink gewonnen werd.

Dàar, op een oud stortterrein van die mijnen, op het einde van een oud spoorlijntje door een pracht van een hellingbos vol Daslook, hadden we succes: de overigens schraal begroeide open vlakke tussen het struikgewas was vleksgewijze geel gekleurd met ons viooltje. Vooral de omgeving van de kuilen, die daar gegraven waren door mineralenzoekers, was blijkbaar gegeerd door dit kieskeurig plantje.

WIE NIET TEGEN ZINK KAN, IS GEZIEN

Kieskeurig is misschien niet het juiste woord. Beter ware het te spreken van resistent. Het Zinkviooltje is, net als de andere 'zinkminnende' planten, die we op dat plekje gevonden hebben, be-

Zinkviooltjes en Engels gras (foto: R. Willockx)

plantje voorkeur

stand tegen het in wezen voor het plantenleven giftige zink. Ook dat woordje 'zinkminnend' is hier waarschijnlijk niet op zijn plaats, want het zal hier eerder over een 'haat-liefde-relatie' gaan! Deze planten hebben zich in de loop der eeuwen blijkbaar aangepast aan de aanwezigheid van zink in de bodem, terwijl hun mogelijke concurrenten hier het 'loodje' moeten leggen hebben bij gebrek aan aanpassingsvermogen. Niet alle zinkplanten verweren zich op dezelfde manier tegen dat zink. In de onovertreffbare "Nederlandse Oecologische Flora" lazen we dat het Zinkviooltje een wortelstelsel ontwikkeld heeft dat zink betrekkelijk efficiënt 'buiten de deur' weet te houden, terwijl Zinkboerenkers het metaal in onschadelijk gemaakte vorm in het celvocht van zijn weefsels kan opslaan. Aangezien deze zinkplanten veel van hun 'energie' moeten steken hebben in die aanpassingen, zijn het meestal schraler ogende plantjes: mager maar taai zou de volksmond zeggen.

EEN SELECT CLUBJE MET EEN ADELLIJKE STAMBOOM

Het is niet verwonderlijk dat slechts weinig plantensoorten zich aan de aanwezigheid van zink aangepast hebben. Tot dat uitgelezen groepje behoren naast het Zinkviooltje ook de reeds genoemde Zinkboerenkers en verder Zinkveldmuur, Zinklepelblad en 'zinkvormen' van Engels gras, Blaassilene en Genaald schapegras, soorten die we toen (bijna) allemaal gevonden hebben op dat hemelse plekje bij La Calamine.

Vele van deze soorten hebben nauwe verwanten in de alpiene gebieden. Engels gras, Blaassilene en Schapegras zijn ook bekend in die bergstreken. Verder zijn daar Alpenboerenkers en Geel viooltje. Een plausibele hypothese zou dan zijn dat in het Laat-glaciale tijdvak, toen het klimaat hier bij ons nogal wat leek op dit in de Alpen nu, hier een vegetatie voorkwam met alpiene trekjes. Toen naderhand het klimaat warmer werd, zou deze arctische of alpiene vegetatie grotendeels weggeconcentreerd zijn door de vegetatie van de gematigde streken, die dank zij het gunstiger klimaat forser konden uitgroeien. Behalve op die plaatsen met bv. zink in de bodem, waar zich toen al een vegetatie ontwikkeld had die zich kenmerkte door een groter aanpassingsvermogen tegen die giftige stof. Door mutatie en natuurlijke selectie zou deze zinktolerantie in de loop der tijden zelfs nog toegenomen zijn.

Maar zoals bij alle hypothesen is niet iedereen hierover eensgezind. Precies over het Zinkviooltje lezen we in de

"Flora Europaea" dat de auteurs dit viooltje eerder zien als een nauwe verwant van ons Driekleurig viooltje en ons Duinviooltje. Een toch al minder verre, en dus minder adellijke afkomst...

DE ANTI-ZINKBRIGADE

Keren we terug naar onze aanhef van dit artikel, naar onze eerder vergeefse zoektocht langs de Nederlandse Geul. Waarom is het Zinkviooltje daar zo zeldzaam (geworden)? Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het zinkgehalte van het Geulwater afneemt met de afstand van de bronnen in die zinkhoudende lagen van het Carboon in België. Ook al omdat de zinkvervuiling van het Geulwater fel verminderd is door het stoppen van de mijnactiviteiten rond La Calamine. Maar er is meer aan de hand. Kalk en fosfaat hebben de eigenschap het aanwezige zink onschadelijk te maken, zodat de beperkende factor voor de sterkere concurrenten van onze zinkflora wegvalt. Van zodra de Geul zijbeekjes ontvangt met water dat door de kalkhoudende Krijtlagen gevoed wordt, is het gedaan met de zinkflora. En als de boer de weiden in de uiterwaarden van de Geul 'verbetert' met kunstmest - waar zowel kalk als fosfaat in aanwezig is - wordt de zinkflora ook achteruitgedrongen door de meer gewone soorten van de boerenweide. En dat is wat in de zeventiger jaren dreigde te gebeuren met de zinkviooltjesweites langs de Geul in Nederland. Opvallend is dat in die weites het Zinkviooltje het best gedijt onder de prikkeldraad en op mierenhopen, beide plaatsen die voedsel armer zijn, onder andere ook door een betere beluchting van de bodem. Misschien is dit ook een verklaring waarom we indertijd die viooltjes ook zo uitbundig zagen bloeien rond die kuilen gegraven door mineralenliefhebbers?

Misschien ook een reden om nu niet allemaal tegelijk die heilige plekjes te gaan opzoeken en daar alles plat te trappen! Geniet van de mooie foto's bij dit artikel en heb bewondering en eerbied voor het uithoudingsvermogen van dit tere plantje!

Geraadpleegde werken

- Wilde planten*; Westhoff e.a.; Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten
- Nederlandse Oecologische Flora deel 2*; Weeda e.a.; IVN
- Ontdek het Mergelland*; Westra e.a.; IVN en VARA Wetenschappelijke mededeling nr.76; Pool; KNNV
- Flora Europaea*; Tubin e.a.; University Press Cambridge

Zie, een zwaluw

Succesvolle samenwerking tussen De Wielewaal en landbouwers

Het zwaluwproject van De Wielewaal is mede dank zij de lezers van 'Boer en Tuinder' een groot succes geworden. Via 'Boer en Tuinder' zijn iets meer dan 300 formulieren binnengekomen, van over heel Vlaanderen. Daarnaast hebben landbouwers nog gegevens aangeleverd via andere kanalen. In de eerste plaats via de leden van de verschillende afdelingen van De Wielewaal, maar ook via gemeentelijke milieudiensten, landelijke gilden, het Vlaams Agrarisch Centrum, of gewoon via een briefje of een telefoon. In totaal zijn zo gegevens binnengekomen van ruim 4000 nestplaatsen van de Boerenzwaluw. Samenwerking tussen landbouwers en natuurbeschermers is dus wel degelijk mogelijk in Vlaanderen.

GEEN ZWALUWEN ZONDER LANDBOUWERS

De Boerenzwaluw heeft haar naam niet gestolen. Ruim 98% van de Boerenzwaluwen broedt in boerderijen. De enkelingen die niet bij landbouwers broeden, zitten het meest in garages. Meestal betreft het maar één, soms twee nesten per garage, terwijl het gemiddelde voor boerderijen boven de drie ligt. De aanwezigheid van vee is erg belangrijk voor Boerenzwaluwen. Op veel boerderijen, waar gestopt is met het houden van vee, zijn de zwaluwen ook verdwenen. Op de bedrijven zonder vee, waar nog zwaluwen aanwezig zijn, broedt gemiddeld iets meer dan één koppel.

Niet alle soorten vee zijn even aantrekkelijk voor zwaluwen. Het meest geliefd zijn koeien. Op bijna drie kwart (72,8%) van de boerderijen waar Boerenzwaluwen broeden, worden koeien gehouden. Van alle landbouwbedrijven in Vlaanderen vertegenwoordigen zij slechts 60%, terwijl de varkensbedrijven als tweede 25% innemen. Maar slechts 15% van alle bedrijven met zwaluwen zijn varkenswekerijen. Zowel voor varkens als voor pluimvee geldt dat in de intensieve niet grondgebonden veehouderij nauwelijks zwaluwen broeden. Zeker in moderne stallen met een intensieve insectenbestrijding, soms geheel afgesloten van de buitenlucht omwille van de klimaatbeheersing, lijkt nog weinig leefruimte over voor zwaluwen. Als op de varkensbedrijven wel zwaluwen

Boerenzwaluwen (foto: H. Van der Vloet)

broeden, dan doen ze dit over het algemeen in flinke aantallen. Het gemiddeld aantal bezette nesten ligt er immers op ruim 5, terwijl dit voor bedrijven met koeien iets boven 3,5 ligt.

Op de overige bedrijven broeden niet zoveel zwaluwen. Voor pluimveebedrijven zijn de aantallen vergelijkbaar met bedrijven zonder vee. Op boerderijen met paarden zijn heel vaak maar één of twee koppels aanwezig. Dit zijn bijna allemaal bedrijven waar de normale veehouderij gestaakt is en waar nog één of twee paarden gehouden worden door de voormalige landbouwers of particulieren die de boerderij gekocht hebben. In grote maneges broeden soms wel flinke aantallen.

De Huiszwaluw broedt ook regelmatig op boerderijen. Van de meer dan 1200 nestlocaties die bij De Wielewaal gemeld zijn, kwamen er ongeveer 30% van boerderijen. Deze aantallen kunnen flink oplopen: gemiddeld broeden er op boerderijen met Huiszwaluwen rond de 7 koppels, terwijl het gemiddelde in steden en dorpen ongeveer 3 is. De Huiszwaluw is vaak beter af op boerderijen dan aan burgerhuizen. Ondanks de volledige wettelijke bescherming is op zo'n 2% van de broedplaatsen vastgesteld dat de nesten zijn uitgestoten omwille van de hinder die de uitwerpselen veroorzaken. Landbouwers lijken wat dat betreft heel wat toleranter:

slechts 2 op ruim 7000 nesten werden uitgestoten, waarvan één boven een melktank.

Dat zwaluwen bij veel landbouwers populair zijn bleek uit de vele positieve reacties op ons onderzoek. De Wielewaalleden die de boer opgingen om de zwaluwen te inventariseren, meldden dat 97,5% van de landbouwers positief stonden tegenover de aanwezigheid van zwaluwen, 2% onverschillig was en nog geen 1% negatief ("dit vieze rotbeest mag van mij wegblijven" was de reactie van een boer uit Galmaarden). Op die paar uitzonderingen na nemen veel boeren maatregelen ten gunste van de zwaluwen. Hierbij waren de meest genoemde: het openzetten van deuren en/of ramen (37%), het ontzien van nesten tijdens het kuisen (15%), het niet gebruiken van insectenbestrijdingsmiddelen (9%) en het weghouden van katten (6%).

STERKE ACHTERUITGANG

Ondanks de populariteit bij de landbouwers blijken de zwaluwen in aantal af te nemen. Maar liefst 72% van de boeren meldde dat de zwaluwen op hun bedrijf zijn achteruit gegaan, 23% noemde een gelijk blijvend aantal en slechts 5% zag een vooruitgang. Vaak ging het om een vermindering van zo'n 20 koppels in de jaren zeventig naar 1 of 2 paren nu. Bij vooruitgang betreft het meestal 1 of 2

koppels op plaatsen waar vroeger geen zwaluwen broedden. Beschouwen we heel Vlaanderen dan lijkt een achteruitgang van zo'n 150 000 ??? koppels Boerenzwaluw rond 1990 ??? tot 100 000 nu waarschijnlijk. De gedetailleerde gegevens uit ons onderzoek geven een achteruitgang van 25% in 1995 ten opzichte van 1994, maar een toename van bijna 5% in 1996 tegenover 1995. De achteruitgang van de Boerenzwaluw loopt gelijk met die van de Oever- en Huiszwaluw. Beide soorten nemen af met zo'n 60% van 1989 tot 1995 en met ongeveer 5% van 1995 tot 1996.

De afname van het aantal melkveebedrijven heeft een slechte uitwerking op de zwaluwen. Zoals eerder gezegd zijn bedrijven met runderen, vooral melkkoeken, heel belangrijk voor de Boerenzwaluw. Stallen met slachtkalveren herbergen veel minder zwaluwen. Het steeds properder werken in de landbouw komt de zwaluwen ook niet ten goede. Een tiental meldingen kwamen binnen van landbouwers die na één keer vliegen bestrijden met chemische middelen alle zwaluwen op het bedrijf er het loodje zagen bij leggen. Anderzijds zijn er ook boeren die speciaal voor de zwaluwen een mesthoop op het bedrijf laten liggen, met flink veel vliegen als gevolg.

LANDBOUWERS, DIT KAN U DOEN!

Het is zeker niet zo dat er geen zwaluwen broeden in moderne stallen. U kan veel doen om het broeden te stimuleren, zonder dat dit al te veel moeite kost. Allereerst kan u de gelegenheid tot broeden zo groot mogelijk maken. U kan zorgen dat er nestmateriaal in de vorm van slijk beschikbaar is. Vaak is het al voldoende om in een droge periode wat

emmers water op kleiige plaatsen op het erf te gooien, liefst op veilige afstand van honden en katten. Als er nesten zijn moet u natuurlijk opletten dat ze bij het kuisen niet verwijderd worden. Insectenbestrijding met chemische middelen kan beter achterwege gelaten worden. U kan hiervoor alternatieven gebruiken, zoals bijvoorbeeld elektrische bestrijding ... of de bestrijding aan de zwaluwen zelf overlaten.

Zwaluwen kleven hun nest het liefst tegen balken en hebben dan graag wat ondersteuning in de vorm van spijkers, een elektriciteitskabel, een lamp, enzovoort. Als u deze dingen aanbrengt kan u dat zó doen dat de zwaluwen ervan kunnen profiteren. Zorg ervoor dat u tien tot vijftien cm laat tussen het dak en de aanhechtingsplaats en dat de nestplek zo duister mogelijk is. De zwaluwen hebben een voorkeur voor niet geverfd materiaal. Zijn de balken toch geverfd of glad dan kan u ruwe houten plankjes bevestigen, waarop nesten wel goed kleven. U kan ook omgekeerd gebruik maken van deze gegevens om de nestplaatskeuze te sturen. Als u bijvoorbeeld boven de melktank geen zwaluwnest wenst, kan u daar de planken glad schilderen. Ook kan u kunstnesten aanbrengen op plaatsen waar de zwaluwen wel gewenst zijn. Deze nesten zijn bij De Wielewaal verkrijgbaar.

Overlast van zwaluwmest kan u verminderen door het aanbrengen van plankjes onder de nesten. Dat kan met een stuk hout van ongeveer tien bij tien cm, dat u ongeveer vijftien cm onder het nest aanbrengt. De vogels kunnen dan vrij af en aan vliegen, wat bij grotere planken niet meer het geval is. Ook kan u op de vloer onder het nest zand strooien. Vooral op betonnen vloeren kunnen de uitwerpselen vastkoeken, maar op

vloeren bedekt met zand gebeurt dit niet en kan u ze eenvoudig opvegen.

Zwaluwen broeden het liefst steeds in dezelfde schuur. Wanneer ze in het voorjaar terugkomen, moet u zorgen dat de deuren openstaan. Het hoeft echter niet altijd een hele deur te zijn. Ook kleinere openingen kunnen geschikt zijn, bijvoorbeeld een raam of een kier van ongeveer tien cm boven de deur. Dergelijk vlieggat moet wel goed aan te vliegen zijn vanuit het volle daglicht. Er mogen bijvoorbeeld geen bomen voor staan. Ook moet het onbereikbaar zijn voor katten. Anders kan de kat er rustig naast zitten wachten tot zij een zwaluwtje kan pakken. Ook een zitplek buiten voor zwaluwen kan helpen. Jonge zwaluwen zitten graag op een plek met goed uitzicht, waar de ouders ze gemakkelijk kunnen voeren. Op de grond zijn ze echter erg kwetsbaar en gemakkelijk te vangen door katten. Op plekken waar geen telefoondraden zijn, kan u zelf een veilige zitplaats voor de zwaluwen maken door een draad te spannen.

TOEKOMST VAN DE ZWALUWEN

De toekomst van de zwaluwen is helaas niet echt rooskleurig. De verstedelijking schrijdt nog steeds voort in Vlaanderen. De verwachting voor de melkveehouderij is ook negatief. Het milieu- en natuurrapport Vlaanderen 1996 voorspelt een afname van meer dan 40% tegen 2005, terwijl de voor de zwaluwen veel minder gunstige intensieve veehouderij wel zal toenemen. De positieve instelling van veel landbouwers tegenover de zwaluwen geeft daarentegen hoop. Wellicht kan de negatieve trend nog omgebogen worden. Het secretariaat van De Wielewaal is altijd bereid u advies te geven. Kunstnesten zijn ook bij ons verkrijgbaar.

DANKWOORD

Allereerst een woord van dank aan alle landbouwers die meegewerkt hebben aan dit onderzoek. Daarnaast hebben vele leden zich ingezet voor het verzamelen van de gegevens. Ook de milieudiensten van Aalst, Beringen en Bilzen en de Landelijke Gilden Hamme en Desteldonk verdienen onze dank. Het project werd gesubsidieerd door AMINAL.

*Projectrealisatie: Marc Florus
Verwerking gegevens: Jack Windig
Adres: De Wielewaal, Graatakker 11,
2300 Turnhout Tel. 014/41 22 52 Fax
014/43 96 51*

*Kunstnesten in houtbeton:
Huiszwaluw: enkel nest 250 F, dubbel
450 F
Boerenzwaluw: 585 F, te bestellen op
bovenstaand adres*

Huiszwaluwen bij het verzamelen van nestmateriaal (foto: H. Van der Vloet)

Zonneklopper en acrobatisch kl

RUDY WILLOCKX
Medewerker Hyla

De Muurhagedis is in Vlaanderen een beschermde soort. Alleen ... er leven geen Muurhagedissen in Vlaanderen. Ontspan uw gefronste wenkbrauwen, want het dier komt voor in alle Waalse provincies en is daar ook wettelijk beschermd. Door deze bescherming in beide landsdelen wordt dus alle gesjoemel en interpretatie voorkomen. Discreet kijken mag, aankomen niet.

Zonnend met afgeplatte flanken. Dit mannetje heeft een secundaire staart (foto: R. Willockx)

WAT BOEKENWIJSHEID

Evenals de Levendbarende hagedis behoort de Muurhagedis tot de kleine halskraaghagedissen. Deze halskraag is een kenmerkende dwarse huidplooi aan de onderzijde van de hals, bedekt met grotere schubben. Oorspronkelijk werd de Muurhagedis ingedeeld bij het geslacht *Lacerta*, maar omwille van belangrijke inwendige verschillen maakt men nu een onderverdeling in *Lacerta* en *Podarcis*. Vandaar dat de vroegere wetenschappelijke naam *Lacerta muralis* werd vervangen door *Podarcis muralis*.

De Muurhagedis bereikt in ons land de noordgrens van zijn verspreidingsgebied, dat zuidwaarts reikt tot Midden-Spanje, Zuid-Italië en de zuidelijke Balkan. Duidelijk een warmteminnende soort en dat geeft voor de Muurhagedissen in Wallonië nogal wat klimatologische problemen.

ZON, DIE MOET ER ZIJN

De Muurhagedis bewoont de valleien van de Maas en haar bijriviertjes. Maar vaak is het beneden in deze valleien mistig, koel en vochtig. Als warmteminnende soort zoekt de Muurhagedis het dan ook hoger op. Dat zijn rotsformaties en steile zonnige wanden. Daarbij heeft hij dan nog een opvallende voorkeur voor kalkgesteenten. Niet alleen warmen deze vlug op, maar bovendien zijn er in kalkrotsen veel holten en spleten; ideaal voor de Muurhagedis! Hij kan er zonnen, maar als het echt te heet wordt ook wat afkoelen, zich verschuilen, voortplanten en overwinteren. Bovendien leeft er een overvloed aan prooidieren, gaande van de kleinste mier tot vlin-ders, oorwormen, kevers, sprinkhanen en noem maar op.

De Muurhagedis bewoont ook andere plaatsen, die hem dezelfde mogelijkheden bieden: oude muren, ruïnes en spoorwegbermen.

DE WIELEWAAL

NATUURVERENIGING VZW

Graatakker 11, 2300 TURNHOUT
tel. 014/41 22 52

LIDKAART '97

NAAM :

ADRES :

STAMNUMMER (zie adressering)

uteraar ... de Muurhagedis

Drachtig vrouwtje (foto: R. Willockx)

Zo een volwassen Muurhagedis is van snuit tot anus ongeveer 7 cm lang. Maar de totale lengte is zowat 19 cm. De Muurhagedis heeft dus een wel heel kenmerkende lange staart, tot iets meer dan tweemaal de lichaamslengte. De Levendbarende en de Zandhagedis hebben een veel kortere staart.

Daarbij komt het opvallend acrobatische gedrag. Hij loopt langs rotsrichels, beklimt vaak moeiteloos verticale wanden en flitst bij gevaar bliksemsnel weg onder een rotsblok.

Het herkennen van mannetjes en vrouwtjes is niet gemakkelijk. De mannetjes kunnen nog het best herkend worden aan de verdikking van de staartbasis. Deze ontstaat doordat ze - jawel hoor - een gesplitst copulatie-orgaan hebben. Bij de paring gebruiken ze één van beide 'hemipenes'. Mannetjes hebben vooral in de paartijd een oranje of baksteenrode onderzijde, zwak bespikkeld met donkere vlekjes. Maar evengoed kunnen ze een lichtgele of vuilwitte onderzijde hebben, zoals de vrouwtjes. Maar deze laatste hebben nauwelijks spikkels. De bovenzijde is dan weer bij beide geslachten bruinachtig. De mannetjes hebben een netvormig vlekkenpatroon, terwijl de vrouwtjes

twee opvallende flankstrepen vertonen, die tot op de zijkanalen van de kop doorlopen.

ALLEEN MAAR NAAR KIJKEN

Wie een beetje geduld heeft kan op een zonnige, liefst niet hete dag genieten van deze boeiende dieren. Zéér, maar dan ook zéér langzaam voortstappend kan je ze gemakkelijk benaderen. Roerloos blijven zitten en dan kan je het mis-

schien beleven dat zo een nieuwsgierige Muurhagedis langs je benen omhoog kruipt en je met zijn gevorkte tong inspecteert, om dan terug op zijn uitverkoren plekje te gaan zonnen.

Andere Muurhagedissen vluchten schichtig in hun schuilplaats. Maar de zon oefent een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit en na korte tijd liggen ze toch met afgeplatte flanken te zonnen.

Na drie jaar zijn de Muurhagedissen vol-

Steeds waakzaam. Volwassen dieren hebben vaak blauwe schubben (foto: R. Willockx)

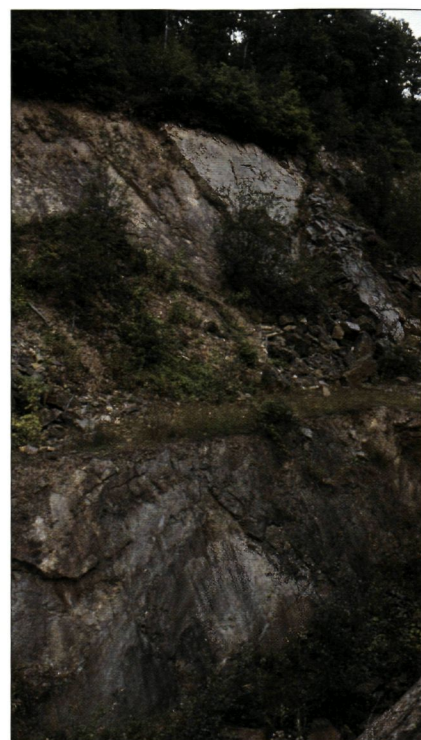

(foto: G. Vanspaendonck)

Op 22 augustus 1992 deden we langs de Ardense rivier de Bocq een opmerkelijke waarneming. We vonden er namelijk een pasgeboren Muurhagedis *Podarcis muralis* in het web van een kruisspin. Aan de hand van onze foto's werd deze spin door Hendrik Strijbosch gedetermineerd als zijnde een vrouwelijk exemplaar van de soort *Araneus diadematus*, de Gewone kruisspin. Bij nader observeren bleek het hagedisje nog in leven te zijn, maar het was niet in staat te bewegen, daar het volledig in spinnezijde gewikkeld was. Nadat we het hagedisje uit het web bevrijd hadden, bleek het zich echter normaal voort te bewegen, waardoor we konden veronderstellen dat het niet gebeten was geweest. Er werden geen metingen verricht, maar uit de literatuur blijkt dat pasgeboren Muurhagedisjes een kop-romp lengte hebben van 24 tot 27 mm, een staartlengte van 32 tot 38 mm en een gewicht van 0,3 tot 0,4 g.

Gert Vanspaendonck
Medewerker Hyla

Woongebied van de Muurhagedis

wassen en bezetten de mannetjes hun eigen territorium. Vooral in het voorjaar zijn er nogal wat territoriumgevechten tussen de mannetjes. Het plekje dat de Muurhagedis verdedigt is zowat 25 m² groot. De sterkste mannetjes bezetten de beste plekjes en dulden geen andere volwassen mannetjes in hun gebied. Vrouwtjes zijn natuurlijk welkom. Wat dacht je wel? Jongere, subadulte mannetjes mogen blijven aan de uithoeken van het territorium, op voorwaarde evenwel het vrouwelijk schoon met rust te laten. Dan doen deze ook, want ze weten wel dat het heersende mannetje ouder wordt en hun eigen tijd dan ook wel komt.

Zo kan je urenlang genieten van deze boeiende dieren, van de territoriumgevechten, de onzachte paring, het jagen

op prooien, het zenuwachtig trippelen met de voorpootjes als een Gladde slang voorbyschijft. Ogenscheinlijk een wereldje van zonnen, paren, eten!

DE WERKELIJKHEID IS ANDERS

Ook al komen Muurhagedissen plaatselijk nog talrijk voor, het is toch een bedreigde soort, die leeft op de grens van haar klimaatmogelijkheden. Sommige populaties bestaan slechts uit een tiental dieren. Bovendien leven de populaties van elkaar gescheiden, hetgeen tot degeneratie kan leiden. 'La pierre' is voor Wallonië een belangrijke bron van inkomsten. Daarom worden op grote schaal rotspartijen ontgonnen. De kinderen van de meestal Nederlandstalige bewoners van campings en vakantie-dorpen in het zuiden van het land gaan

op hagedissenjacht. Op de rotsen met toeristische bestemming, bijvoorbeeld in Durbuy, zie je meer Muurhagedissen zonder staart dan met hun oorspronkelijk sieraad. Ook natuurliefhebbers kunnen er vaak niet aan weerstaan zo een Muurhagedis eens van dichtbij te bekijken.

Maar zeg nu zelf, wat kan je in godsnaam meer verlangen dan op een zachte dag in april te genieten van de weemoedige zang van een Fitis en samen met de Muurhagedissen te genieten van de voorjaarszon?

Geen kwartier

Heeft u Wielewaal graag tijdig in uw brievenbus? Wij ook! Maar als wij achterstand oplopen is dat bijna altijd omdat wij moeten wachten op de gegevens voor de activiteitenkalender. Daarom volgende regel: de activiteiten moeten binnen zijn zes weken vóór de publicatiedatum, op de Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Voorbeeldje: voor het julinummeer moeten de gegevens ten laatste op 16 mei binnen zijn op het secretariaat. Voor telaarcomers: geen kwartier!*

(geen kwartier: term uit de piraterij; betekent: geen genade)

Kwaliteit met grote K

SWAROVSKI

OPTIK

MET DE OGEN VAN EEN HAVIK

Twee kwaliteitsprodukten
naast elkaar:

de verrekijkers SLC
8x30 • 7/10x42

- Dakkantprismasysteem met fenscorrectie en een breedbandspiegel voor een hoge resolutie en een contrastrijk beeld.
- Gegarandeerd water- en stofdicht door de inwendige scherpstelling.
- Stikstofvulling ter voorkoming van inwendige condensvorming.
- Hoog Bedieningscomfort door de centrale scherp- en dioptrie-instelling.
- SWAROTOP® en SWARODUR® multi-lagen coating voor een helder en kleurecht beeld.

Observatie-
telescop
AT/ST 80 HD
+ statief

- Robuuste behuizing van lichtmetaal.
- Gemakkelijk te bedienen centrale scherpstelling maakt observaties mogelijk vanaf een close focus van 6 m.
- Een speciaal High Definition (HD) objectief met glas van bijzonder hoge kwaliteit zorgt ervoor dat de kleine restjes chromatische fouten verdwijnen.
- Bajonetaansluiting voor verschillende oculairen en 2 foto-adapters voor een gepersonaliseerd gebruik.

- NIEUW: Swarovski-statief.

Bijkomende informatie verkrijgt
U bij Uw detailhandel of bij

NV TYROLIT BELGIUM
Afd. **SWAROVSKI OPTIK**
Bollinckxstraat 43 - B-1070 Brussel
☎ 02 / 556 08 20 • Fax 02 / 521 62 04

activiteitenkalender

* Activiteiten met een sterretje staan onder begeleiding van cursusleiders of gidsen van Natuur- en milieu-educatie De Wielewaal.

MEI

1

* **Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve ochtendwandeling in de Oude Landen te Ekeren -b- 5u. Kasteel van Veltwijck, Ekeren -l- A. Vervoort -e- 8u. -m- laarzen.

* **Lier.** Natuureducatieve wandeling in de Steenbeemden en het Zomerkloek -b- 14u. parking 't Badhuis, Emblemsesteenweg 73, Kessel -l- M. Vermeylen -e- 17u. -m- laarzen.

* **Noord-Limburg.** Natuurstudiedag in de Voerstreek -b- 7u. -e- 20u. Info: A. Mertens (011/64 94 00).

* **Oostende.** Studie van de vogelzang -b- 6u. parking J. Bauwensschool, Mercatorlaan, Oostende -l- J. Casselman -e- 9u. -m- kijker, gidsen.

* **Scheldeland.** Observatie en studie van vogeltrek aan de Oostkust -b- 7u. Markt Wetteren -l- L. Caekbeke -e- 18.30u. -m- kijker, picknick. **Turnhout.** Daguitstap naar de Campinase Heide (NL) -b- 6u. Boomgaardplein Turnhout -l- M. Smets -e- 18u.

* **Waregem.** Natuureducatieve ochtendwandeling op het Happy-Golfterrein -b- 6u. Café De Fazant, weg Waregem-Wortegem -l- J.M. Van den Meersschaat (09/383 74 95) -e- 9.30u.

* **Waregem.** Natuureducatieve wandeling langs de Oude Spoorwegberm en de Weymeersch -b- 14u. parking station Waregem -l- P. Depodt (056/61 04 55) -e- 17u.

* **Westkust.** Natuureducatieve ochtendwandeling -b- 5.30u. Koningsplein De Panne -l- R. Billiau -e- 8.30u.

* **Westland.** Voegochtendwandeling en -fietstocht -b- 5u. station Ieper -l- P. Verhalle (057/20 17 99) -e- 8u. -m- fiets, kijker.

* **Zwalmvallei.** Onderzoek naar macro-invertebraten en bepalen van de Biotische Index -b- 20u. College Ooststraat 44, Zottegem -l- P. Haustraete -e- 22u. -m- determinatietabellen.

2

* **Ninove.** Inventarisatiewandeling uilenwerkgroep -b- 21.30u. Café Het Steentje, Steenstraat 25, Denderhoutem -l- A. Neuckermans (054/32 45 29) -e- 24u.

* **Nationale Werkgroep Botanie.** Plantenstudiedag in de Markvallei -b- 9u. kerk Moerbeke -l- J. Fosselle -e- 17u. -m- laarzen, flora's, loep, picknick.

3

* **Lier.** Studie van vogelzang in de ochtend -b- 5u. 't Badhuis, Emblemsesteenweg 73, Kessel -l- K. Van Rompaey -e- 11u. -m- laarzen.

* **Waregem.** Beheerswerken op de Oude Spoorwegberm/De Weymeersch -b- 9u. Oude Spoorwegberm, via Koestraatje -l- P. Depodt (056/61 04 55), F. T'Jollyn -e- 11.45u.

* **Zuid-Limburg.** Beheerswerken in de Kevie -b- 9u. Natuureducatief centrum, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -l- R. Nijssen.

4

* **Aalter.** Natuureducatieve wandeling in het Drongengoedbos -b- 9u. kruispunt Drongengoedbos-Westvoordestraat, Knesselare -l- E. Blondia -e- 11.30u.

* **Antwerpen-Zuid.** Studie van vogelzang en zwaluwen -b- 5u. station Oude God, Mortsel, 5.30u. hoofdingang Schildehof, Bellevuedreef -l- L. Van Schoor (03/353 09 77) -e- 12.30u.

* **Brugge.** Natuureducatieve ochtendwandeling in het Vloetenveld te Zedelgem -b- 5u. station Brugge, 5.30u. ingang Militair Domein -l- R. Vannieuwenhuyze (050/82 64 79) -e- 9u.

* **Brussel.** Plantenstudie in Velaartbos te Eversem-Meise -b- 14u. kerk Nieuwenrode (Meise) -l- F. Fleurbay -e- 17u.

* **Demervallei.** Nachtegalenwandeling -b- 6.30u. Kiewithoeve, Goor 12, Tessenderlo -l- F. Mangelschots -e- 9.30 u. -m- laarzen.

* **Denderland.** Natuureducatieve voorjaarswandeling aan de Blankaart en de Viconiakleiputen -b- 7u. Station Aalst -l- J. Van Den Bergh -e- m- kijker, veldgidsen, laarzen, picknick.

* **Denderland.** Natuureducatieve wandeling in het Osbroek -b- 10u. infobord Osbroek, Burg. Blanckaertdreef, Aalst -l- W. Roggeman -e- 12u.

* **Gent.** Studie van zang- en weidevogels in Bourgoyen-Ossemeersen -b- 7u. Mahatma Gandhistraat, Gent -l- D. Danhieux -e- 11u.

* **Klein-Brabant.** Natuureducatieve uitstap naar Pannenhoeft te Zundert (NL) -b- 8.30u. Staels-Borco, Rijksweg, Bornem, 8.45u. McDonalds Puurs, 9u. H. Hartkerk, Boom -l- H. D'Hertefelt (03/889 72 86), L. Van Schoor.

* **Mandelstreek.** Natuureducatieve ochtendwandeling in het Sterrebos en de Kleiputten -b- 5u. hoek Vijfwegen (Moorseelse Stwg.-Hoogstraat), Rumbeke -l- P. Desmet (051/22 58 52), J. Roelens -e- 8.30u. -m- laarzen.

* **Mandelstreek.** Natuureducatieve voorjaarswandeling in het Sterrebos -b- 14u. parking Sterrebos, Sterrebosdreef, Rumbeke -l- M. Joye -e- 17u.

* **Meetjesland.** Natuureducatieve ochtendwandeling in het Zwin -b- 5u. Sporthal, Pussemierstraat Eeklo, 5.45u. ingang Zwin, Knokke -l- E. Colpaert -e- 8.30u.

* **Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling rond het Schuilenmeer -b- 8u. kerk Linkhout -l- M. Lodewijckx -e- 12u.

* **Moervaart-Zuidlede.** Natuureducatieve ochtendwandeling met aandacht voor vogelgeluiden -b- 5u. café Peenehof, Peene, Wachtebeke -l- A. Van Peteghem -e- 8u.

* **Netevallei.** Studie van voorjaarsbloeiers in Hallerbos -b- 13u. Wielewaallokaal Hallaar, 14u. parking Hallerbos, Vlasmarktstraat, Halle -l- A. Claes -e- 16.30u.

* **Ninove.** Natuureducatieve wandeling met plantenstudie -b- Kapel van Bevingen, Neigembos, Neigem -l- G. De Munter (054/33 03 03) -e- 17u.

* **Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandelingen -b- 10u. Bredase Dijk, Lommel-Kolonie (-e- 12.30 u.) en 14u. Wateringenhuis, Lommel-Kolonie (-e- 16.30u.). Info: H. Vaesen (011/54.20.10)

* **Rupelstreek.** Natuureducatieve daguitstap naar Landgoed Pannenhoeft, Zundert (NL) -b- 9u. kerk H. Hart, Antwerpsestraat, Boom (A12) -l- L. Van Schoor -e- 19u. -m- laarzen, picknick.

* **Schelde-Leie.** Natuureducatieve Drie-Bossentocht -b- 8.30u. Hondmolen, Zandstraat (baan Ronse-Kluisbergen) -l- F. Keirse (055/38 78 83) -e- 12u. -m- laarzen.

* **'s Heerenbosch.** Natuureducatieve ochtendwandeling (thema vogelzang) -b- 5u. Kerkplein Vlassenbroek, Vlassenbroek Dorp -l- S. De Saeger -e- 9u.

* **'s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Paul Yperman -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

* **Turnhout.** Natuureducatieve wandeling in het Frans Segers Reservaat -b- 14u. Brug achter Restaurant 4 Jaargetijden, Gierlesteenweg 441, Turnhout -l- P. Prinsen -e- 17u.

* **Vaartland.** Natuureducatieve plantenwandeling in Blaasveldbroek -b- 14u. parking Broek, Broekveldstraat 116, Willebroek -l- A. Van Auenis -e- 16.30u.

* **Westland.** Natuureducatieve wandeling in het reservaat Bron Omer Depydt -b- 13.30u. Plaats Waasten -l- J. Tahon (065/55 50 41) -e- 18u. -m- laarzen.

* **Wulp.** Natuureducatieve parkwandeling in het Provinciaal Domein Prinsenspark -b- 8u. Bezoekerscentrum Prinsenspark, Kastelsedijk, Retie -l- P. Van Gils (014/37 91 95) -e- 12u.

* **Zuid-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Kevie -b- 14u. Blaarmolen, Tongeren -l- R. Nijssen.

6

* **Meetjesland.** Plantenstudie op de oude spoorwegberm te Eeklo-Brugge -b- 19u. Sporthal, Pussemierstraat, Eeklo -l- C. Bruggeman -e- 21.30u.

7

* **Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Wateringen -b- 14.15u. Wateringhuis, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30u.

8

* **Aalter.** Natuureducatieve ochtendwandeling te Kraenepoel (thema vogelzang) -b- 5u. voet autostradebrug N-zijde, Aalter -l- J. Versigghel -e- 8u.

* **Brussel.** Observatie en studie van vogels in het Schuilenbroek -b- 8u. kerk Linkhout -l- P. Herroelen (016/73 40 69) -e- 13u.

* **Gent.** Driedaagse natuurstudie naar de Lorraine (F), 8-10/5. Info: E. van Renterghem 09/230 82 68.

* **Lier.** Natuurstudie naar Marquenterre (F), 8-11/5. Info W. Belis, S. Bodson (03/455 12 38)

* **Mandelstreek.** Natuurstudie naar de baai van de Somme (F), 8-11/5. Info: P. Ingelaere 051/20 45 61.

Merelbeke-Melle. Vierdaagse kampeertocht in de Sommevallei (F), 8-11/5. Info en inschrijven: G. De Meulemeester 09/230 46 46.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve uitstap naar de Oude Maai en Liskes -b- 8u. Wateringhuis, Lommel-Kolonie -l- L. Plessers -e- 12.30u.

***Scheldeland.** Natuurstudiereis naar Texel, 8-11/5. Info en inschrijven: A. Blondeel 09/369 33 42.

***Schelde-Leie.** Natuur-vierdaagse in de Kalkstreek van Lesse en Lomme, 8-11/5. Info en inschrijven: K. De Waele 09/386 45 60.

Waregem. Hemelvaartweekend in Goeree (NL), 8-11/5. Info en inschrijven: P. Vandenbussche 056/60 92 28.

Zwalmvallei. Vierdaagse natuurstudiereis naar Terschelling (NL), 8-11/5. Info en inschrijven: P. Rouckhout 09/360 57 57.

9

***Vaartland.** Nachtegalenwandeling in Blaasveldbroek -b- 20u. parking Broek, Broekveldstraat 116, Willebroek -l- A. Willemsen -e- 21.30u.

10

***Kievit.** Natuureducatieve nachtegalenwandeling in Oosteneinde -b- 19u. Brug 4, Beerse -l- L. Berckvens -e- 22u.

***Lier.** Plantenstudiedag -b- 8.30u. station Lier, 9u. kerk Wiekevorst -l- N. Van Aerschot -e- 17u. -m- picknick, laarzen.

***Voorkempen.** Studie van zangvogels in de Maatjes te Kalmthout -b- 18.40u. Aldi, industrieterrein Brecht, afrit 3, E19, 19u. kerk Nieuwmoer -l- H. Frijters, J. Pinseel -e- 21.30u. -m- laarzen.

***Westland.** Plantenstudie in de Verdrongen Weiden -b- 9u. Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -l- R. Claeys -e- 12u. -m- laarzen.

***Zemst.** Natuureducatieve ochtendwandeling (thema vogelzang) -b- 6.45u. kerk Weerde -l- J. Peeters -e- 12u.

11

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve uitstap naar de Vlassenbroekse Polders en Buggenhoutbos -b- 8.30u. Noorse Kerk, Tunnelplaats, Antwerpen -l- R. Huysmans -e- 17u. -m- picknick, laarzen.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve uitstap naar de Voerstreek -b- 7.45u. station Oude God, Lode Dosfellei, Mortsel, 9.30u. kerk Teuven (mits seintje aan gids) -l- L. van Schoor (03/353 09 77) -e- 19.15u. -m- picknick, guldens.

***Brussel.** Vogelobservatie en -studie in moerassen van Harchies -b- 9u. kerk Pommeroeul -l- P. Herroelen -e- 12.30u. -m- laarzen.

***Denderland's Heerenbosch.** Plantenstudie -b- 8.15u. parking Stedelijk Kerkhof, Leo de Bethunelaan, Aalst; 8.45u. kerk Vlassenbroek -l- L. Annaert, P. Van den Bremt e.a. -e- 12u.

***Krekel-Anzegem.** Studie van voorjaarsflora in het Bassegembos -b- 14u. parking Fonteintje, Kapellestraat, Tiegem -l- E. Cooman -e- 17u.

***Mandelstreke.** Natuureducatieve wandeling in de Mandelhoek -b- 9.30u. ingang reservaat, Waterstraat, Ingelmunster -l- M. Joye -e- 12u.

***Mechelen.** Landschapswandeling in de riviervallei te Rijmenam -b- 13.30u. station Mechelen, Albertplein 2, Mechelen -l- J. Kiebooms -e- 17u. -m- laarzen.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling aan de Bomkraters te Hasselt -b- 9u. St.-Christoffelkerk te Runkst-Hasselt -l- R. Jacobs -e- 12u.

***Ninove.** Studie van de vogelzang -b- 14.30u. Kapel van Bevingen, Neigembos, Neigem -l- P. D'Hondt, G. Rohaert -e- 17u.

***Rupelstreek.** Studie van vogels en planten in het Land van Saeftinge -b- 8.30u. kerk H. Hart, Antwerpsestraat, Boom (A12) -l- F. Mertens (03/887 15 42) -e- 13.30u. -m- kniehoge laarzen, reservekleding.

***s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Paul Yperman -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

***Westland.** Observatie en studie van watervogels in de Verdrongen Weiden -b- 9.30u. Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -l- L. Derutter (057/44 75 59) -e- 12u.

***Wulp.** Natuureducatieve ochtendwandeling langs kanaaloevers -b- 7.15u. parking aan voet van brug (kant Oud-Turnhout), Steenweg op Ravels, Oud-Turnhout -l- W. Dings (014/41 42 12) -e- 11u.

13

***Gent.** Studie van voorjaarsflora in het Gentse -b- 18.30u. kerk Dron- gen -l- G. Delaruelle -e- 21.30u.

14

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Wateringen -b- 14.15u. Wateringhuis, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30u.

16

***Mandelstreke.** Natuureducatieve avondwandeling in de Vorte Bos- sen -b- 19u. kerk Kruiskerke, Ruiselede -l- P. Deprez -e- 22u. -m- laar- zen.

Westland. Natuurstudieweekend in de Boulonnais, 16-19/5. Info en inschrijven: E. Vanhee 056/50 17 84.

Moervaart-Zuidlede. Natuurstudieweekend in de Oisterwijkse bos- sen en vennen en de Biesbosch (NL), 17-19/5. Info en inschrijven: M. Den Herder 09/355 66 26.

***Nationale Werkgroep Botanica.** Plantenstudie-driedaagse in de streek van Doornik, 17-19/5. Info: K. De Waele 09/386 45 60. Inschrij- ven: N. Van Aerschot, Oude Aarschotsebaan 35, 2221 Booischot.

***Zwalmvallei.** Natuurstudieweekend in de Voerstreek, 17-19/5. Info en inschrijven: P. Devos 09/360 98 22.

17

Klein-Brabant. Begin Palingfestival: geleide fietstocht en natuuredu- catieve wandelingen, 17-19/5. Info: An Peeters (03/889 14 39)

Lier. Vergadering conservators Regio Lier -b- 20u. clublokaal, Rolwa- genstraat 10, Lier -l- J. P. Pihay (03/411 11 45).

18

***Aalter.** Natuureducatieve uitstap naar het Molsbroek te Lokeren -b- 7u. rond punt Aalter -l- P. Smessaert -e- 12u.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve uitstap naar Lille en De Zegge -b- 8u. station Oude God, L. Dosfellei, Mortsel, 8.45u. kerk Wechelder- zande -l- H. Van den Reeck (03/457 33 88) -e- 6u. -m- laarzen, pick- nick.

***Brussel.** Natuureducatieve wandeling in het Gravenbos te Humbeek -b- 8u. parking kerk Humbeek -l- F. Van den Houde (02/270 84 37) -e- 11u.

***Denderland.** Natuureducatieve wandeling in het Kravaalbos -b- 14u. kerk Meldert -l- F. van Den Bergh -m- laarzen.

***Dubbeloof-Westerlo-Zuiderkempen.** Nachtegalenwandeling in de Kwarekken -b- 8u. kerk Westerlo -l- J. Van Kerckhoven (014/26 64 62)

***Gent.** Studie van lentevogels in het Maaltepark -b- 7u. ingang park, Kortrijksesteenweg (bij nr. 1021), Gent -l- G. Delaruelle -e- 11u.

***Meetjesland.** Natuureducatieve ochtendwandeling aan de Noorddijk -b- 5u. sporthal Eeklo, Pussemierstraat -l- E. Colpaert -e- 8.30u. -m- laarzen.

***Midden-Limburg.** Observatie en studie van planten en vogels -b- 9u. Paalsteen, Zonhoven -l- M. en E. Schorpion (011/81 29 19) -e- 12u.

***Scheldeland.** Natuureducatieve wandeling te Oosterzele -b- 14u. Markt Wetteren -l- L. Caekebeke, A. Blondeel (09/369 33 42) -e- 17.30u. -m- laarzen.

***s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Paul Yperman -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

Turnhout. Fiets- en wandeltocht ten zuiden van Turnhout -b- 14u. sporthal Stadspark, Steenweg op Zevendonk, Turnhout -l- G. Luyts -e- 17u.

19

Brugge. Vogeltelling in Zeeuws-Vlaanderen -b- 7u. voorkant station Brugge -l- F. De Scheemaeker (050/33 96 09)

***Lier.** Natuureducatieve uitstap naar de Ronde Put te Postel -b- 8u. station Lier, 9u. Brug 2 over Kempens Kanaal, Steenweg Retie-Postel, Postel -l- D. Josten -e- 17u. -m- laarzen, picknick.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve uitstap naar het militair domein in Hechtel -b- 8u. Dancing Philippe, Hechtel -l- A. Geuens -e- 12.30u.

***Oostende.** Observatie en studie van rietvogels -b- 6.30u. parking J. Bauwensschool, Mercatorlaan, Oostende -l- J. Casselman -e- 11u.

21

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Wateringen -b- 14.15u. Wateringhuis, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30u.

Zwalmvallei. Bronnen- en beekonderzoek in Lierde (i.s.m. W.W.F. en Gemeentebestuur). Info: P. Haustaete 09/360 35 61.

22

***Gent.** Studie van wegbermflora in het Gentse -b- 18.30u. kerk Loven- degem -l- W. Sierens -e- 21.30u.

Zoniën. Mogelijkheden van amfibieënbescherming in het kader van Gemeentelijke Natuurontwikkelingsplannen -b- 20u. CCVG de Bosuil. Info: 02/767 02 70.

23

***Mandelstreke.** Natuureducatieve avondwandeling in de Palingbeek, bezoek aan de Sterrewacht -b- 19u. parking Sterrewacht Iris, Verbran- demolenstraat 5, Zillebeke -l- P. Deprez -e- 24u.

24

***Klein-Brabant.** Nachtegalenwandeling -b- 23u. Hof ter Coolhem, Coolhemstraat 64, Puurs-Kalfort -l- P. Ceunen.

***Lier.** Plantenstudiedag -b- 8.30u. fietsenstalling station Lier, 9u. kerk Wechelderzande -l- N. Van Aerschot -e- 17u. -m- picknick, laarzen.

***Waregem.** Plantenstudie op de Oude Spoorwegberm en/of Wey-

meersch -b- 14u. Achterzijde kliniek O.L.V. van Lourdes, Waregem -l- F. Piesschaert (056/60 31 27) -e- 17u.

25

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve uitstap naar de Brabantse Wal -b- 9.30u. kruispunt Stabroeksesteenweg en Kapelsesteenweg, Putte -l- L. Vanhooydonck -e- 17u. -m- picknick, laarzen, guldens.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve uitstap naar het Krabbelschhof en Zoerselbos -b- 8u. station Oude God, L. Dosfellei, Mortsel, 8.30u. parkeerstrook ter hoogte van kerk Pulderbos -l- F. Kerstens, L. Van Schoor (03/353 09 77) -e- 17.15u. -m- picknick.

***Brugge.** Observatie en studie van zeevogels in de voorhaven van Zeebrugge -b- 9u. voorkant station Brugge -l- F. De Scheemaeker -e- 12.30u.

***Brussel.** Studie van fauna en flora in het Zoniënwood te Hoeilaart -b- 8.45u. kerk Hoeilaart -l- S. Beke -e- 12u.

***Demervallei.** Plantenstudie in reservaat Groot-Asdonk/De Schans -b- 14u. kerk Engsbergen, 14.15u. parking Offint, Schaffen -l- N. Gijbels -e- 17u. -m- laarzen.

***Denderland's Heerenbosch.** Plantenstudie in Vlassenbroek -b- 8.15u. parking Stedelijk Kerkhof, L. de Bethunelaan, Aalst, 8.45u. kerk Vlassenbroek -l- L. Annaert, P. Van den Brempt -e- 12u. -l- laarzen.

***Gent.** Natuureducatieve wandeling in de Gentbrugse Meersen -b- 14u. kerk Gentbrugge, Gentbruggeplein -l- A. Deloof -e- 17u.

***Lier.** Natuureducatieve wandeling in Zoerselbos -b- 14u. Boshuisje, Boshuisweg 1, Zoersel -l- Y. Peeters (03/489 04 57) -e- 17. -m- picknick, laarzen.

***Mandelstreke.** Natuureducatieve ochtendwandeling in Wijnendaelebos -b- 4.45u. parking voor Kasteel van Wijnendaele -l- P. Desmet, J. Roelens -e- 7.30u. -m- laarzen.

***Meetjesland.** Natuureducatieve daguitstap naar de Gaume -b- 6u. sporthal Eeklo, Pussemierstraat, Eeklo -l- M. Boone, R. Sienaert -e- 18u. -m- picknick.

***Midden-Limburg.** Studie en observatie van vogels in de Flevopolders -b- 7u. parking Fraters, Zonhoven -l- M. Lodewijckx -e- 19u. -m- picknick.

***Ninove.** Dag van het Park -b- 14.30u. ingang Park, langs zwembad, kruispunt Vaartstraat-Burchtdam -l- J.P. De Mulder -e- 17u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in Loozerheide -b- 8u. infopaneel Loozerheide -l- J. Kosten -e- 12.30u.

***s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Paul Yperman -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

Vaartland. Fietstocht: Sas Wintam-Scheldeschorren-Polder Tielrode -b- 10u. 't Pleintje, Van Landeghemplein (IVERLEK), Willebroek -l- F. Fierens (03/866 05 15) -e- 16.30u.

***Voorkempen en Brechtse Heide.** Dag van het Park te Schilde -b- 14u. Park Schildehof, De Pont 45, Schilde -l- F. Poes -e- 18u.

Zuid-West-Vlaanderen. Busreis naar Oye-Plage in Noord-Frankrijk -b- 7.30u. Conservatoriumplein, Kortrijk -l- D. Dubois (056/35 57 75) -e- 20.30u.

***Zwalmvallei.** Educatieve natuurwandeling in de Zwalmvallei -b- 14u. parking IJzerkotmolen, Steenstraat - Galerijpad St.-Maria-Latem -l- A. D'Haeseleer -e- 17u.

28

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Wateringen -b- 14.15u. Wateringhuis, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30u.

30

***Mandelstreke.** Natuureducatieve avondwandeling op zoek naar de Kerkuil -b- 19u. Polenplein, Roeselare -l- A. Vandewalle -e- 22.30u.

31

***Brussel.** Plantenstudie aan de Vogelzangbeek te Anderlecht -b- 14u. Begraafplaats Anderlecht -l- F. Fleurbaey -e- 17u. -m- laarzen.

Lier. Vergadering vogelwerkgroep -b- 20u. clublokaal, Rolwagenstraat 10, Lier -l- W. Goyvaerts -e- 23u.

***Nationale Werkgroep Botanie.** Plantenstudiedag in de Bakkersbossen te Waarschoot 9u. kerk Waarschoot -l- C. Bruggeman (09/377 71 40) -e- 17u. -m- laarzen, picknick.

***Mechelen.** Natuureducatieve avondwandeling op zoek naar de Nachtzwaluw -b- 16.30u. station Mechelen, tegenover Stationsstraat 50 -l- E. Callebaut -e- 22u. -m- laarzen, lunchpakket.

***Oostende.** Natuureducatieve dagactiviteit met bezoeken aan het Reutelbos, de Verdrongen Weiden en Astrolab Iris -b- 9u. reservaat Reutelbos, Oude Kortrijkstraat 94, Beselare -l- F. Devos, L. Stubbe -e- 17.30u.

***Turnhout.** Studie van planten (orchideeën) in Fond du Leffe (Dinant) -b- 7u. parking Warande, Warandestraat 42, Turnhout -l- D. Geysels -e- 18u.

JUNI

1

***Aalter.** Natuureducatieve wandeling in het Drongengoedbos -b- 9u. kruispunt Drongengoedweg en Westvoordestraat, Knesselare -l- E. Blondia -e- 11.30u.

***Antwerpen-Zuid.** Studie van fauna en flora in het Zwin -b- 7.30u. station Oude God, L. Dosfellei, Mortsel, 9u. en 13.30u. ingang Zwin -l- W. Boeykens -e- 17.30u. -m- laarzen, picknick.

***Denderland.** Natuureducatieve natuurwandeling in het Osbroek -b- 10u. infobord Osbroek, Burg. Blanckaertdreef, Aalst -l- B. Backaert -e- 12u.

***Gent.** Studie van de typische flora en fauna in de Turnhoutse Kempen -b- 9u. St.-Pietersplein Gent -l- D. Geysels, M. Smets -e- 17u. -m- picknick.

***Klein-Brabant.** Natuureducatieve wandeling aan het Sas van Wintam -b- 13.30u. Wintam Kerk -l- H. D'Hertefelt -e- 17u.

***Maasland.** Studie van oeverplanten in de vallei van de Zwarte Beek -b- 8.30u. Auto-inspectie As -l- J. Verstraeten, A. Vincken -e- 12u. -m- laarzen.

***Mandelstreke.** Studie van orchideeën in de Viroinvallei -b- 6.30u. Polenplein, Roeselare -l- P. Deprez -e- 22u. -m- laarzen.

***Mandelstreke.** Landschapswandeling in Rumbekke -b- 14u. kerk Zilverbergen, Meensesteenweg, Rumbekke -l- A. Veranneman -e- 17.30u.

***Merelbeke-Melle.** Studie van plaatselijke flora en fauna -b- 7.30u. kerk Merelbeke-Centrum -l- F. Daeneynt -e- 11.30u.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling rond de vijvers van Kolberg -b- 9u. Massinweg, aan Kanaalbrug te Stokrooie, Hasselt -l- R. Jacobs -e- 12u.

***Netevallei.** Natuurstudiedag in de Hoge Venen -b- 7u. Wielewaallokaal Hallaar, 7.30u. Klein Sas Herentals, 9.30u. Botrange, Hoge Venen -l- J. Van den Bosch (015/24 03 18) -e- 17u. Prijs bus: 400F. (JNM 300F.)

***Ninove.** Natuurstudie in de moerassen van Harchies -b- 8u. parking Schoen Muys, Brakelsesteenweg, Ninove 9u. ingang reservaat Harchies -l- J. Mertens, P. D'Hondt -e- 14u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandelingen in de Wateringen -b- 10u. Bredase Dijk, Lommel-Kolonie (tot 12.30u.) -l- A. Van Otten -b- 14u. Wateringhuis, Lommel-Kolonie (tot 16.30u.) -l- L. Winters, M. Emmers.

***Schelde-Leie.** Natuureducatieve wandeling door Le Pays des Collines vanuit St.-Sauveur -b- 14u. kerk St.-Sauveur -l- M. Verstraeten -e- 17u. -m- laarzen.

***s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Hélène Segers, olie op zijde -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

***Turnhout.** Natuureducatieve wandeling te Weelde-Station -b- 14u. Oud Station Weelde-Station, Steenweg op Merkplas, Weelde -l- G. Loos -e- 17u.

***Vaartland.** Studie van watervogels in Bourgoyen-Ossemeersen -b- 13u. 't Pleintje, Van Landeghemplein (IVERLEK), Willebroek, 14u. parking Bourgoyen-Ossemeersen, Driepikkelstraat 32, Mariakerke -l- D. Tierens -e- 16.30u.

Westland. Provinciale dag Wielewaal West-Vlaanderen -b- 9u. Warleton, Quai Verbroekhoven, Peniche, Comines-Europe -l- D. Vandaele, J. Tahon -e- 17.30u. -m- laarzen, picknick.

3

***Meetjesland.** Plantenstudie langs de Ringlaan te Eeklo -b- 19u. sporthal, Pussemierstraat, Eeklo -l- C. Bruggeman -e- 21.30u.

4

***Denderland's Heerenbosch.** Plantenstudie in Vlassenbroek -b- 18.30u. parking Stedelijk Kerkhof, L. de Bethunelaan, Aalst, 19u. kerk Vlassenbroek -l- L. Annaert, P. Van den Brempt, e.a. -e- 22u. -m- laarzen.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Wateringen -b- 14.15u. Wateringhuis, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30u.

5

Denderland. Natuurstudieweekend in de Gaume, 5-8/6. Info: H. Derder 053/80 01 10.

***Gent.** Studie van wegbermflora in het Gentse -b- 18.30u. kerk Gontrode -l- W. Sierens -e- 21.30u.

Zwalmvallei. Onderzoek naar macro-invertebraten en bepalen van de Biotische Index -b- 20u. College Ooststraat 44, Zottegem -l- P. Haustraete -e- 22u. -m- determinatietabellen.

6

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve avondwandeling in de Ou-

de Landen te Ekeren -b- 19u. kerk Ekeren -l- T. Benoit -e- 22u. -m- laarzen.

***Mandelstreke.** Natuureducatieve avondwandeling naar Vlaetenveld -b- 19u. Polenplein, Roeselare -l- P. Deprez -e- 22.30u.

7

***Brussel.** Studie van planten op het Kerkhof Dieweg -b- 14u. Kerkhof Dieweg, Ukkel -l- F. Fleurbay -e- 18u.

***Lier.** Nachtegalenwandeling -b- 20u. St.-Bernarduskerk Lier, Lispersteenweg, Lier -l- G. Verstockt -e- 22.30u. -m- laarzen.

***Lier.** Plantenstudiedag in Zichem -b- 8u. fietsenstalling station Lier, 9u. station Zichem -l- N. Van Aerschot -e- 17u. -m- picknick.

***Moervaart-Zuidlede.** Natuureducatieve avondwandeling in de Turfmeersen -b- 19.30u. Terwestbrug, Terweststraat, Moerbeke-Waas -l- M. Den Herder -e- 22u.

Westland. Natuurstudieweekend in de Gaume, 7-8/6. Info: R. Claeys 057/20 24 54.

Zemst. Bezoek aan de tuin van Achille Cools en Neerhelst -b- 8.30u. kerk Weerde -l- E. Weyns -e- 15.30u. -m- picknick.

Zuid-Limburg. Beheerswerken in de Kevie aan het Natuureducatief Centrum -b- 9u. NEC, Kevie, Tongeren -l- R. Nijssen (012/23 53 60).

Zwalmvallei. Plantenstudiedag in Landenne -b- 9u. kerk Landenne -l- P. De Clercq (09/360 25 08) -e- 17.30u.

8

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve uitstap naar de vallei van de Zwarte Beek -b- 8u. Atheneum, hoek Rooseveltplein-Van Straelenstraat, Antwerpen -l- E. Snyers -e- 17u. -mm- picknick, laarzen. Inschrijven: 400F op rekening 000 0087473 76 van Wielewaal, Merksem.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve wandelingen in de Dommelvallei en de Hechtelse Heide -b- 8u. station Oude God, L. Dosfellei, Mortsel, 9u. kerk Eksel, 13.30u. kerk Hechtel -l- L. Van Schoor (03/353 09 77) -e- 17u. -m- picknick, laarzen.

***Brechtse Heide.** Reptielenstudie in de vallei van de Bocq -b- 8u. To-verfluit, Kapellei, St.-Antonius -l- B. Hellemans, R. Willockx -e- 19u. -m- picknick.

Brugge. Natuurstudiedag in de vallei van de Somme (F) -b- 7u. voorkant station Brugge -l- G. Orbie (050/38 25 76) -m- picknick.

***Brussel.** Natuureducatieve daguitstap naar de Westhoek en de Westkust -b- 9.30u. station Veurne -l- M. Bruyneel -e- 18u. -m- picknick.

***Demervallei.** Natuureducatieve wandeling in de Demervallei met bezoek aan vogelasiel -b- 14u. kerk Messelbroek -l- H. Ceusters -e- 17u.

***Lier.** Natuureducatieve wandeling in het Hof van Boutersem -b- 13.30u. fietsenstalling station Lier, 14u. ingang Hof van Boutersem, Zandhoven -l- J. Claes -e- 17u. -m- laarzen.

***Mandelstreke.** Natuureducatieve wandeling in de Mandelhoek -b- 9.30u. ingang reservaat Mandelhoek, Waterstraat, Ingelmunster -l- P. Desmet -e- 12u.

***Mechelen.** Landschapswandeling: Natuur in de stad -b- 13.30-17.30. Info: S. Tys 015/41 12 78.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve park- en boswandeling -b- 9u. ingang Limburg Golf, weg Houthalen-Zwartberg -l- S. Bloemen -e- 12u.

***Ninove.** Natuureducatieve wandeling, thema water -b- 14.30u. Kapel van Bevingen, Neigembos, Neigem -l- G. De Munter -e- 17u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Veeweyvallei -b- 8u. Kiefhoek, Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30u.

Scheldeland. Natuurstudiedag aan het Naardermeer en de Ankeveense Plassen -b- 7.15u. Markt Wetteren -l- A. Blondeel (09/369 33 42) -e- 20u. -m- laarzen, picknick.

***Schelde-Leie** (met Geraardsbergen en Zwalmvallei). Flora, fauna, landschap en geologie van de Viroinstreek -b- 6u. benzinstation Texaco, hoek Gaversesteenweg-Boomstraat, Deinze -l- D. Maddelein, M. Lootens, K. De Waele (09/386 45 60) -e- 20u. -m- laarzen, picknick. Inschrijven: storten 390 F op 891 2540092 60, Wielewaal Schelde-Leie, vóór 31/5.

***s Heerenbosch.** Natuureducatieve uitstap naar de Zwalmvallei -b- 8u. station Buggenhout, 9u. Zwalmolen, Munkzwalm -l- P. Polfliet -e- 17u. -m- picknick.

***s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Hélène Segers, olie op zijde -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

***Westkust.** Studie van vogels rond de Decantatiebekkens -b- 6.30u. station Veurne -l- G. Warreyn -e- 8.30u.

***Zuid-West-Vlaanderen.** Officiële inwandeling reservaat Schelde-meersen -b- 13.30u. parking achterkant kerk Avelgem. Info Ph. Debaene (056/77 88 88).

9

***Ninove.** Plantenstudie in de omgeving van Prindaalbeek -b- 19u. Kapel van Bevingen, Neigembos, Neigem -l- G. De Munter -e- 22u.

11

***Brechtse Heide.** Plantenstudie: Vlinderbloemigen -b- 19.30u. Heemhuis Scilla, A. Van de Sandelaan 4, Schilde -l- H. Lembrechts -e- 22u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Wateringen -b- 14.15u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30u.

***Schelde-Leie.** Natuureducatieve avondwandeling op zoek naar jonge Ransuilen -b- 20.30u. parking zwembad, recreatieoord Kluisbos, Ruien -l- N. Desmet -e- 23u.

13

***Mandelstreke.** Natuureducatieve avondwandeling in Zevegem -b- 19u. Polenplein, Roeselare -l- P. Desmet -e- 22.30u.

14

***Brugge.** Natuureducatieve avondwandeling in het Knokse Binnenduin -b- 20u. voorkant station Brugge, 20.30u. parking Oosthoek, Knokke -l- R. Van Torre.

Denderland. Beheerswerkdag in de Wellenmeersen -b- 8u. parking aan spooroverweg, Wellenmeersenstraat -l- B. De Bruyn -e- 17u. Met barbecue.

Gent. Natuurstudie-tweedaagse in de Gaume, 14-15/6. Info E. Van Renterghem 09/230 82 68.

***Nationale Werkgroep Botanie.** Plantenstudiedag in het krekengebied van St.-Jan-in-Eremo -b- 9u. kerk St.-Jan-in-Eremo -l- J. van Wonterghem, C. Bruggeman -e- 17u. -m- laarzen, picknick.

***Westland.** Plantenstudie in de Verdrongen Weiden -b- 9u. Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -l- R. Claeys -e- 12u. -m- laarzen.

15

***Aalter.** Natuureducatieve wandeling met aandacht voor planten -b- 13.45u. Vierweege, garage Lambrecht, Knesselare, 14.15u. eerste brug Leopoldskanaal, Strobrugge -l- M. Schoonackers -e- 16.45u.

***Antwerpen-Zuid.** Orchideeëxkursie naar Eben Emael en Nederlands Limburg -b- 8u. station Oude God, L. Dosfellei, Mortsel -l- H. Waterschoot (03/455 22 12) -e- 19u. -m- picknick, guldens.

***Brussel.** Natuurstudie in Pellenberg (Leuven) -b- 8u. parking U.Z. Pellenberg -l- P. Herroelen (016/73 40 69).

***Denderland.** Studie van orchideeën en steltlopers in Zeeland -b- 7.30u. parking Gedempte Dender, einde Noordlaan, Dendermonde -l- J. Van Den Berghe -m- laarzen, picknick.

***Kievit.** Natuureducatieve wandeling in Gierle met aandacht voor zwaluwen -b- 14u. kerk Gierle -l- E. Dockx -e- 17u.

***Mechelen.** Studie van vogels in de Ardeense bossen -b- 7.30u. station Mechelen, tegenover Stationsstraat 50, Mechelen -l- P. Van Den Eede -e- 19u. -m- laarzen, picknick.

***Midden-Limburg.** Observatie en studie van vogels -b- 9u. Paalsteen, einde Paalsteenstraat -l- M. Lodewijckx -e- 12u.

***Moervaart-Zuidlede.** Orchideeënwandeling langs de Vlaamse Kreek (Zeeuws-Vlaanderen) -b- 9u. kerk Zaffelare, 9.15u. kerk Wachtebeke -l- P. Maas -e- 12.30u.

***Ninove.** Studie van de kalkflora te Nismes -b- 8u. Den Doorn, kruispunt Expressweg-Ring-Aalstersesteenweg -l- W. Mertens (054/32 51 71) -e- 21u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Dommelvallei -b- 8u. kerk Eksel -l- G. Jannis -e- 12.30u.

***Oostende.** Natuureducatieve wandeling in de kruidentuin van het Bulskampveld Beernem -b- 14.30u. trappen van het kasteel, Prov. Domein Bulskampveld, Beernem -l- F. Devos -e- 17.30u.

***Rupelstreek/Klein-Brabant.** Natuureducatieve uitstap naar de Steenbeemden te Lier en de vallei van de Grote Nete -b- 8.15u. kerk H. Hart, Antwerpsestraat (A12), Boom, 13.30u. kerk Hallaar -l- E. De Keersmaecker (03/887 13 72) -e- 17u. -m- laarzen, picknick.

***Scheldeland.** Studie van flora en fauna in de Durmevallei -b- 13.30u. Markt Wetteren -l- W. De Schutter -e- 17.30u. -m- laarzen.

***Schelde-Leie.** Natuureducatieve wandeling in de Blekerij te Zeveren, inwijken reservaat -b- 14u. kerk Zeveren -l- R. Desmet, A. De Kimpe, K. De Waele (09/386 45 60) -e- 17u. -m- laarzen. Aansluitend korte receptie.

***s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Hélène Segers, olie op zijde -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

Vaartland. Daguitstap naar de Oostkantons met bezoek aan biermuseum en natuurwandeling -b- 7.30u. 't Pleintje, Van Landeghemplein (IVERLEK), Willebroek, 9.30u. Ski-Rodt Biermuseum, St.-Vith -l- F. Fierens, T. Tierens -e- 16u.

Westland. Watervogeltelling in de Verdrongen Weiden -b- 9.30u. Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -e- 12u.

***Zuid-West-Vlaanderen.** Natuureducatieve wandeling langs de Vaarttalud met aandacht voor de flora -b- 9u. St.-Pietersbrugje langs kanaal Bossuit-Kortrijk, Moen -l- W. Pauwels.

***Zwalmvallei.** Natuureducatieve wandeling in Domein Breiveld met

aandacht voor natuur en historiek -b- 14u. ingang Domein Breiveld, kerk Grotenberge, Zottegem -l- A. D'Haeseleer -e- 17u.

16

***Ninove.** Plantenstudie in Berchembos te Roosdaal -b- 19u. einde Ternatstraat, Meerbeke -l- G. De Munter -e- 22u.

17

***Gent.** Studie van zomerbloeiërs in het Gentse -b- 18.30u. kerk Vinderhoute -l- H. Notebaert -e- 21.30u.

18

***Denderland/'s Heerenbosch.** Plantenstudie in het Vlassenbroek -b- 18.30u. parking Stedelijk kerkhof, L. de Bethunelaan, Aalst, 19u. kerk Vlassenbroek -l- L. Annaert, P. Van den Bremt e.a. -e- 22u. -m- laarzen.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Wateringen -b- 14.15u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30u.

20

***Meetjesland.** Natuureducatieve avondwandeling in de Lembeekse Bossen -b- 21u. sporthal, Pussemierstraat, Eeklo -l- C. De Bie -e- 23.15u.

***Noord-Limburg.** Nachtzwaluwwandeling in het Pijnven (Eksel) -b- 21u. café De Trapkes -l- A. Geuens -e- 23u.

21

***Antwerpen-Zuid.** Studie en observatie van Nachtzwaluwen en bezoek aan Domein Groot Meer -b- 13.30u. station Oude God, L. Dosfellei, Mortsel, 14u. en 20u. café Puts Meuleke, baan Putte-Hoogerheide -l- L. Van Schoor (03/353 09 77) -e- 23.45u.

Denderland. Beheerswerken in de Wellenmeersen, zie 14/6.

***Lier.** Plantenstudiedag te Resteigne -b- 7u. fietsenstalling station Lier, 9u. kerk van Resteigne (afrit 23, E411) -l- N. Van Aerschot -e- 17u.

Moervaart-Zuidlede. Beheerswerken in de Turfmeersen -b- 9u. ingang Turfmeersen -l- D. De Waele (09/355 17 61)

***Schelde-Leie.** Studie van slakken en libellen in de Snippenwei te Heurne -b- 14u. kerk Heurne -l- A. De Kimpe -e- 17u. -m- laarzen.

***Voorkempen.** Natuureducatieve wandeling op het Groot Schietveld te Brecht -b- 18.30u. Toverfluit, Kapellei, St.-Antonius, 18.50u. parking Aldi, industrieterrein Brecht, afrit 3, E19 -l- H. Frijters -e- 21.30u.

22

Antwerpen-Centrum. Fietstocht in de omgeving van de Wouwse Plantage (NL) -b- 9u. kruispunt Stabroeksesteenweg en Kapelse Steenweg, Putte -l- L. Vanhooydock -e- 17u. -m- picknick, guldens. Fiets huren ? Bel R. Huysmans 03/324 88 05 vóór 15/6.

***Brussel.** Natuureducatieve wandeling te Bonlez (Waals-Brabant) -b- 9u. kerk Bonlez -l- A. Fasol (02/411 60 83) -e- 12.30u.

***Dubbeloef-Westerlo.** Natuureducatieve Dauwwandeling -b- 7 u. kerk Zammel -l- R. Dirickx

***Fruitstreek.** Kruidenwandeling te Nieuwenhoven -b- 14u. bezoekerscentrum Prov. Domein Nieuwenhoven, St.-Truiden -l- Y. Princen.

***Mandelstreek.** Studie van kruiden en bloemen aan de Kleiputten te Rumbke -b- 10u. parking Rubillestraat, Rumbke -l- H. Tillemans -e- 12.30u. -m- laarzen.

***Meetjesland.** Plantenstudie in Cannisvliet, Sas van Gent (NL) -b- 13.30u. sporthal, Pussemierstraat, Eeklo -l- J. Van Wontergem -e- 17u.

Moervaart-Zuidlede. Beheerswerken in de Turfmeersen -b- 9u. ingang Turfmeersen -l- D. De Waele (09/355 17 61)

***Ninove.** Natuureducatieve wandeling rond Roosdaal: O.L.V.-Lombeek -b- 14.30 kerk O.L.V.-Lombeek -l- D. Verkens -e- 17u.

***Schelde-Leie.** Natuurstudiedag in het Zoniënbos -b- 8u. kerk Eke -l- D. Raes (09/384 43 82) -e- 18u. -m- laarzen. Ter plaatse barbecue.

***'s Heerenbosch.** Oude, merkwaardige tuinen in Buggenhout -b- 14u. kerkplein Buggenhout -l- J. De Kinder -e- 18u.

***'s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Hélène Segers, olie op zijde -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

***Turnhout.** Insectenstudie op de Cartierheide -b- 13u. hoofdingang Abdij Postel -l- G. Loos -e- 17u.

Westland. Fietstocht in de IJzervallei -b- 10u. Kaai West, Ieper -l- R. Claeys -e- 18u.

***Vaartland.** Libellenstudie in het Broek Denaeyer -b- 14u. jachthaven Chalet RYCA, Oostvaardtdijk, Willebroek -l- D. Tierens -e- 16.30u.

***Zwalmvallei.** Natuureducatieve wandeling met aandacht voor zomerbloeiërs -b- 14u. kerk Zegelsem -l- P. De Clercq -e- 17u.

25

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Wateringen -b-

14.15u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30u.

26

***Gent.** Studie van zomerbloeiërs en grassen in het Gentse -b- 18.30u. parking Liedermesserspark, Verlorenbroodwegel, Merelbeke -l- H. Notebaert -e- 21.30u.

28

***Denderland.** 24 uur Natuur. 9 activiteiten rond o.a. Amfibieën, Libellen, Vlinders, Planten, Vogelzang,... Hof Malfroy, Onegemstraat, Aalst. Volledig programma en info: H. Derder 053/80 01 10.

Moervaart-Zuidlede. Beheerswerken in de Turfmeersen -b- 9u. ingang Turfmeersen -l- D. De Waele (09/355 17 61)

Ninove. Beheerswerken Venebroeken -b- 9u. veldweg tegenover Den Dollar, kruispunt Elisabethlaan-Albertlaan -l- G. Rohaert (054/32 82 18).

Rupelstreek. Natuurbeheer in de Oude Nete-arm te Rumst -b- 9u. ingang reservaat, Kerkstraat, Rumst -l- F. Happaerts (03/888 81 15) -m- boommaaier, riek, zeis, kruiwagen.

***Schelde-Leie.** Plantenstudiedag in Dudzele -b- 9u. kerk Dudzele -l- H. Lecomte (050/54 49 24) -e- 17u. -m- laarzen, picknick.

29

Antwerpen-Zuid. Natuurbeheer in de Oude Landen -b- 8.30u. station Oude god, L. Dosfellei, Mortsel, 9u. kasteel Veltwijck, Veltwijcklaan 27, Ekeren -l- L. Smets, J. De Sutter -e- 12u. -m- laarzen.

Brugge. Fietstocht langs de oude Zeedijkenroute -b- 14u. winkel Massive, Dampoort, St.-Kruis, Brugge -l- T. De Scheemaeker (050/33 96 09) -e- 18.30u.

***Brussel.** Natuureducatieve wandeling in Het Moeraske en Walckierspark te Evere -b- 9u. kerk St.-Vincentiusplein, Evere -l- K. De Greef, P. Nuyts -e- 12u.

Demervallei. Ringen van Kerkuilen -b- 14.30u. kerk Herselt -l- L. Smets -e- 17.30u.

***Kievit.** Natuureducatieve wandeling in de Duivelskuil -b- 14u. kerk Beerse-centrum, 14.15u. Meergoorstraat, Beerse -l- D. Josten -e- 17u.

***Krekel-Anzegem.** Natuureducatieve wandeling, samen met de lagere scholen van Vichte -b- 14u. parking Fonteintje, Kapellestraat -l- E. Cooman, Ph. Debaene -e- 16.30u.

Moervaart-Zuidlede. Beheerswerken in de Turfmeersen -b- 9u. ingang Turfmeersen -l- D. De Waele (09/355 17 61)

Rupelstreek. Natuurfietsstocht in en rond Boom -b- 13.30u. O.L.Vrouwkerk, Markt, Boom -l- E. De Keersmaecker -e- 17u.

***Scheldeland.** Studie van orchideeën in Nismes -b- 7.30u. Markt Wetteren -l- R. Clinckspoor -e- 19.30u. -m- laarzen, picknick.

***Schelde-Leie.** Landschapswandeling te Zulzeke -b- 14u. kerk Zulzeke -l- F. Keirse -e- 17u.

***'s Heerenbosch.** Tentoonstelling "Kunst voor natuur", Hélène Segers, olie op zijde -b- 14u. Galerij Salix, Kerkplein, Vlassenbroek -e- 18u. Info: 052/35 73 50.

Westkust. Studie van flora en fauna in de Boulonnais -b- 8u. station Adinkerke, 9.15u. Kerkplein Colomert -l- G. Warreyn -e- 18.15u.

CURSUSAANBOD

Het cursusaanbod wordt georganiseerd door NME De Wielewaal en staat onder begeleiding van cursusleiders van NME De Wielewaal.

INSECTEN

20 juni-29 juni

Zwalmvallei.

Initiatiecursus insecten.

20 juni: 20-23u.: Algemene inleiding, situering insecten binnen dierenrijk, morfologie, determinatieoefening (zaal Braems, Stationsplein 9, 9620 Zottegem)

22 juni: 9-12u.: Bespreking families, ecologie, bescherming, determinatie (zaal Braems)

29 juni: 14-17u.: Praktijkles, excursie naar Zandbergen met aandacht voor levenswijze, biotoop en bescherming van verschillende insectenfamilies (vertrek 13.30u. Markt Wetteren, 14u. kerkhof Wetteren, langs de spoorweg).

Begeleiding: K. Verhoeven (09/362 50 38), F. Dewaele, P. Pals.

NME De Wielewaal plant i.s.m. de Vlinderwerkgroep vzw, vanaf de maand juni, een aantal vierdelige vlinder cursussen waarvan data en locaties (o.a. Turnhout) nog nader te bepalen zijn. Voor informatie kan U steeds terecht bij Joris Bracquéne of Toon Wassenberg op het secretariaat (014/41.22.52).

VOGELS

2 mei-18 mei

Zwalmvallei

Vogelzangcursus.

2 mei: 20-23u.: Theorieles met algemene inleiding, bespreking van verschillende vogelsoorten en hun geluid aan de hand van dia's en geluidsopnamen (zaal Poescafé, Kasteelsstraat, 9660 Brakel).

4 en 18 mei: 5-8u.: Praktijklessen (4 mei Autokeuring, Ekeveldstraat, Brakel en 18 mei Kruiswaterplein, Zottegem (5u.) of café Bloemfontein, Langendries, Zottegem (5.30u.))

Begeleiding: info A. D'Haeseleer (09/360 23 07), R. D' Homme, G. Eeckhout.

9 mei-11 mei

Zuid-West-Vlaanderen

Cursus Zang van bos- en bosrandvogels

9 mei: 20-23u.: Theorieles met geluidsopnamen en dia's (Oude Dekenij, St.-Maartenskerk, Kortrijk)

11 mei: 6-9u.: Praktijkles, vroegochtendexcursie naar de Spitaelsbossen te Anzegem (5.45u. afrit Waregem E17 of 6u. Zilverberg, Grote Leiestraat, Anzegem)

Begeleiding: Y. Feryn (056/70 53 85)

10 mei-11 mei

Brugge

Cursus steltlopers.

10 mei: 9-12u.: Theorieles over de belangrijkste inlandse weidevogels

en excursie in het Zeebrugs Achterhavengebied (8.45u. café 't Herpekotje, Heistlaan 646, 8301 Ramskapelle)

11 mei: 9-12u. Praktijkles in de Zwinstreek, Damme-Lapscheure (9u. Markt Damme)

Deelnameprijs 250 F.

Begeleiding: F. De Scheemaeker (050/33 96 09).

23 mei-1 juni.

Zuid-Limburg

Cursus vogelzang.

23 mei: 20-23u.: Theorieles met geluidsopnamen en dia's, leren herkennen van de verschillende soorten. (kantine Derby-Girls, Nerem)

1 juni: 7-10u.: Praktijkles in de omgeving van de Blaarmolen (samenkomst Blaarmolen).

Begeleiding: R. Nijssen (012/23 53 60)

29 mei-13 juni

De Wulp (Oud-Turnhout)

Uilencursus.

29 mei: 20-23u.: Theorieles met geluids- en beeldopnamen (20u. Heischuur, Schuurhoven 2, 2360 Oud-Turnhout)

6 en 13 juni: 20-23u.: Praktijklessen in landschapspark De Liereman (6 juni, afspraak Broederpleinen, Oud-Turnhout) en in Schuurhoven en omgeving (13 juni, afspraak kerkplein St.-Antonius, Oosthoven)

Begeleiding: J. Bracquené, W. Machielsens, D. Geysels. Info: L. Huijbrechts (014/45 06 46)

Pompeloer?

In Rumst is de pompeloer een papellulleke. Niet zo in het Antwerpse. Daar spreekt men met kennis van zaken over een dikkop. In Temse heet een Watersalamander ekketis. In Leuven bedoelen ze met artis niet de Zoo, maar wel een hagedis. Er zijn nogal wat volksnamen voor amfibieën en reptielen in Vlaanderen. Maar spijtig genoeg gaan deze schilderachtige benamingen verloren. In het meinumner van 1991 van Wielewaal deed ik een oproep om de volksnamen in je streek naar mij te sturen. Na zowat zes jaar geduldig wachten steek ik terug mijn vingertje op: graag een briefje met de volksnamen uit je streek. Vermeld ook de naam van je gemeente of gehucht en indien mogelijk ook wat verklarende gegevens. Vergeet ook je adres en telefoonnummer niet.

Rudy Willockx, Sparrenstraat 23, 2811 Hombeek

OVERLIJDEN GERMAIN LACRES EN ROGIER DE FRaine

Bij het ter perse gaan vernamen we het overlijden op 7 april 1997 van Germain Lacroes uit Sint-Niklaas (voorzitter De Wielewaal van 1969 tot 1976) en op 10 april 1997 van Rogier De Fraine uit Testelt (redactiesecretaris van Oriolus van 1988 tot heden, lid Raad van Beheer van 1989 tot 1995 en voorzitter van Wielewaalafdeling Demervallei).

We betuigen hierbij aan de familieleden ons oprecht medeleven. In het volgende nummer verschijnt een in memoriam voor beide verdienstelijke leden.

De redactie

MEDEWERKERS GEVRAAGD

Alle Vlaamse vogelnamen, officieel of dialect, streekgebonden eventueel met verklaring én plaats van gebruik. Dit in het kader van een etymologisch onderzoek (= ontstaan en verklaring van vogelnamen). Te zenden naar Tops Karel, Wechelsebaan 20, 2275 Lille.

TE KOOP

Optolyth 80 TBS + oculair 30 x WW
+ Oculair 200m 20x-60x + tas.

Prijs: overeen te komen. Perfecte staat, wegens dubbel gebruik. Tel. 056/50 93 60.

TE KOOP

Telescoop Kowa TSN 4 met oculairen 20 x W, 30 x W, 40 x, fotoadapter 800 mm en beschermhoes. Alles in goede staat. Vraagprijs: ca. 35.000 F. Tel. 050/38 38 96 na 19 uur.

Nationale Werkgroep Botanie - Jaarprogramma

ZATERDAG 3 MEI 1997

Plantenstudiedag in de Markvallei. Gids Jan Fosselle, tel. 053/70 09 63.

VRIJDAGAVOND 16 MEI TOT 19 MEI 1997

Plantenstudie-driedaagse in de streek van Doornik vanuit de jeugdherberg. Inschrijven door storten van 1000 F voorschot op rek. 789-5767751-52 van Nelly Van Aerschot, Oude Aarschotsebaan 35, 2221 Booischot, na telefonisch seintje (tel. 015/22 25 73).

ZATERDAG 31 MEI '97

Plantenstudiedag in de Bakkersbossen te Waarschoot. Gids: Chris Bruggeman, tel. 09/377 71 40.

ZATERDAG 14 JUNI '97

Plantenstudiedag in St.-Jan-in-Eremo. Gidsen: Jozef Van Wonterghem, tel. 09/377 29 38 en Chris Bruggeman, tel. 09/377 71 40.

ZATERDAG 28 JUNI '97

Plantenstudiedag in Dudzele. Gids: Hedy Lecomte, tel. 050/54 49 24.

ZATERDAG 12 JULI '97

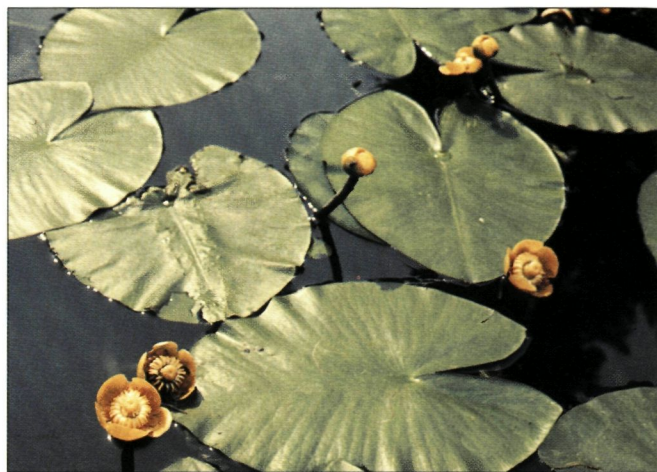
Plantenstudiedag in Kallo. Gids: Dirk De Beer, tel. 03/248 17 68.

ZATERDAG 9 AUGUSTUS '97

Plantenstudiedag in Boekhoute. Gids: Wim Slabbaert, tel. 09/377 28 28.

Riempjes (foto: A. De Jonghe)

Gele plomp (foto: Dr. Vanheule)

ZATERDAG 23 AUGUSTUS '97

Plantenstudiedag in Lanklaar. Gids: Chris De Caluwé, tel. 011/77 19 64.

ZATERDAG 6 SEPTEMBER '97

Plantenstudiedag in Sy. Gids: André Van den Bergh, tel. 052/35 05 18.

ZATERDAG 20 SEPTEMBER '97

Plantenstudiedag in Zoerle-Parwijs. Gids: Nelly Van Aerschot, tel. 015/22 25 73.

ZATERDAG 4 OKTOBER '97

Plantenstudiedag in Herstal. Gids: Chris De Caluwé, tel. 011/77 19 64.

ZATERDAG 18 OKTOBER '97

Plantenstudiedag in Merksem. Na de excursie wordt de kalender voor 1998 opgesteld. Voorstellen worden - indien u niet aanwezig kunt zijn - schriftelijk verwacht bij Karel De Waele, Kerselaarslaan 52, 9800 Deinze. Gids: Dirk De Beer, tel. 03/248 17 68.

Nieuws uit uw afdeling

In 'Verenigingsberichten' en 'Van Aalscholver tot Zeis' (onze reservatenrubriek) zouden wij graag uw initiatieven kenbaar maken. Stuur daarom uw mededelingsblad of inlichtingen over een evenement in uw afdeling naar Rudy Willockx, Sparrenstraat 23, 2811 Hombeek.

ALGEMENE VERGADERING 18.02.1997

Voor het eerst werd de Algemene Vergadering niet in de Turnhoutse regio gehouden, maar in een op maat gesneden aula op een meer centrale plaats, namelijk het Vlaams-Brabants Halle. De Raad van Beheer houdt eraan de organiserende afdelingen Halle en Zuid-West-Brabant hartelijk te danken.

De commissarissen Kristien Wuyts en Rik Franckx speelden het in korte tijd toch klaar om hun verslag op te stellen. Deze laatste werd om gezondheidsredenen op de vergadering vervangen door een commissaris ad interim (Marc Vermeylen). Ze kwamen tot de conclusie dat 1996 een zeer druk maar geslaagd jaar voor de vereniging was. Het ledenaantal steeg bijvoorbeeld met 600 eenheden.

Bewondering werd uitgedrukt voor stafmedewerkster Ria Defever en penningmeester Philippe Debaene, voor de buitengewone klare en volledige wijze waarop het boekjaar werd afgesloten.

Voorzitter Luc Meul kondigde aan binnenkort de kwaliteit van de verzekering voor beheerswerken verder op te waarderen. Een gezamenlijke demarche met een paar zusterverenigingen zou de condities moeten aanscherpen. Er zal tevens werk worden gemaakt van een eenduidige regeling voor het ontvangen van ons intern mededelingenblad "Bestuurscontacten".

Binnen de Raad van Beheer werd het mandaat van de vaste waarden Rudy Willockx en Jacques Vanheeuverswyn verlengd. Voor de Limburgers binnen de Raad van Beheer werd er echter vervanging gezocht: Jaco Vangronsveld (einde mandaat) en Chris Onkelinx (mandaat terug beschikbaar) zetten wagens beroepsredenen een stapje terug. Zij werden op aanwijzing van de vergadering vervangen door ecooloog David Nijsen en landbouwingenieur Jos Gorssen. De eerste wordt tevens provinciale afgevaardigde binnen de Raad van Beheer. Ook Wielewaalhoofdredacteur Gie Luyts komt na een periode van vier jaar de Raad van Beheer opnieuw versterken.

Het Zwaluwproject is nog maar net met succes beëindigd of een nieuw Wielewaalinitiatief wordt gelanceerd: het Steenuilproject. Via Wielewaal en de afdelingsbladen wordt u zeker op de hoogte gehouden. We rekenen op uw medewerking!

Voor 1997 is er een ledenwerfactie gestart via de verkoop van lidkaarten. We zijn dit idee gaan halen in het verre Zuid-Limburg. Mensen die zich geroepen voelen om hierbij zelf een handje toe te steken, kunnen hiervoor zeker terecht bij bestuursleden van de afdelingen.

De statuten van de vereniging werden aangepast om het mogelijk te maken Oriolus vanaf nu enkel maar toe te zenden aan de geïnteresseerden. Ongeveer een vierde van de Wielewaalers gaf te kennen Oriolus te willen ontvangen. Er wordt dus heel wat papier bespaard: een budget- en milieuvriendelijke maatregel!

Wouter Mertens

SAMENSTELLING RAAD VAN BEHEER VAN DE WIELEWAAL VZW, NATUURVERENIGING VOOR 1997

Voorzitter:

Luc Meul, De Blokken 7, 2360 Oud-Turnhout

Prov. afg. Antw. & ondervoorzitter:

Luc Van Gompel, Hoveniersstraat 35, bus 2, 2300 Turnhout

Secretaris:

Wouter Mertens, Pamelstraat 119, 9400 Ninove

Prof. afgev. West-Vlaanderen & penningmeester:

Philippe Debaene, Deerlijkstraat 2, 8570 Vichte

Prov. afgev. Oost-Vlaanderen:

Jacques Vanheeuverswyn, B.P. Ceuterickstraat 18, 9890 Gavere-Asper

Prof. afgev. Vlaams-Brabant:

Jacques Boone, Kerkstraat 176, 1653 Dworp

Prov. afgev. Limburg:

David Nijsen, Wildbroekstraat 14, 3700 Tongeren

Hoofdredact. Wielewaal:

Gie Luyts, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout

Rudy Willockx, Sparrenstraat 23, 2811 Hombeek

Jos Gorssen, Schoolstraat 3a, 3950 Bocholt

STANDPUNT: NATUURSTUDIEDAG OVER HET RIVIERENLANDSCHAP

De succesvolle natuurstudiedag werd afgesloten met een oproep voor een dynamischer natuurbehoudsbeleid.

'De derde natuurstudiedag van natuurvereniging DE WIELEWAAL ging onder grote belangstelling door op zondag 23 maart 1997 in het Cultureel Centrum te Mechelen. Thema van de dag was "Het rivierenlandschap in Vlaanderen: bedreiging en hoop".

De opeenvolgende sprekers belichtten in boeiende uiteenzettingen de verschillende aspecten van de natuur en het landschap van Schelde, Maas en IJzer. Ze waren eensgezind over de grote natuurwaarde en het belang, zelfs in internationale context, van het Vlaamse rivierenlandschap. De inspanningen van overheden en particuliere organisaties, die hier en daar vruchten beginnen af te werpen, werden gewaardeerd. Maar er zou meer moeten gebeuren om de toekomst veilig te stellen. Onze rivieren zitten nog te zeer geprangd in een onnatuurlijk keurslijf. Alleen een dynamische rivier biedt kansen voor natuurontwikkeling. Om de terugkeer van de Otter mogelijk te maken, is niet alleen een goede waterkwaliteit, maar ook meer natuurlijke verbindingswegen binnen en tussen riviersystemen nodig.

Een belangrijke conclusie van de studiedag was dat wetenschappelijke inzichten en goede intenties veel sneller hun uitwerking moeten vinden op het terrein. Zo is bijvoorbeeld voor de realisatie van het Vlaams natuurreservaat 'Slikken en schorren van Schelde en Durme' nog altijd geen vierkante meter schorren aangekocht door de overheid, al is de beslissing daartoe wel al lang genomen. Ook in het ecologisch impulsgebied van de IJzervallei zijn er problemen met de verwerving van natuurterreinen. Budgetten worden niet tijdig vrijgemaakt, de administratie is onderbemand en sommige procedures zijn onnodig omslachtig. Er wordt verder met ongeduld uitgekeken naar de effectieve start van de nieuwe ecologische impulsgebieden van de Grensmaas, Bovenschelde en Vijvergebied Midden-Limburg. Deze nieuwe impulsgebieden zijn wel opgericht op papier, maar er is nog niemand aan het werk gezet.

Natuurvereniging DE WIELEWAAL roept de Vlaamse regering en de bevoegde minister Kelchtermans op om van dit alles snel werk te maken. Onze vereniging rekent er ook op dat de ecologische impulsgebieden, versterkt met het instrument natuurontwikkeling, een plaats zullen krijgen in het nieuwe de-

creet op het natuurbehoud. De studiedag bevestigde andermaal, dat, mits een dynamisch beleid, een langlopende samenwerking op het terrein tussen de verschillende diensten van de overheid en de particuliere organisaties een goede formule is om effectief te zorgen voor meer natuur.'

SAMENWERKING STAD MECHELEN EN WIELEWAAL REGIO MECHELEN

In 1996 kreeg de Wielewaal Regio Mechelen Den Battelaer, 5 ha vloeibeemd, in beheer. Hetzelfde jaar kocht de Stad Mechelen zowat 12,5 ha aangrenzende terreinen bij. Ook deze nieuwe aankopen mogen door de Wielewaal Regio Mechelen als natuurreservaat beheerd worden. Dank zij deze belangrijke aankopen gaat hier een uniek vloeibeemdenlandschap behouden worden (zie Wielewaal maart 1997).

Terloops, aan wie de natuur een groen hart toedraagt, geeft de Stad Mechelen subsidies voor het onderhoud van knotbomen, aanplanten van hoogstamfruitbomen, hagen of houtwallen. Er zijn eveneens subsidiemogelijkheden voor amfibieënpoelen.

Jeugdverenigingen, die de handen uit de mouwen steken voor het natuurbehoud, kunnen ook al rekenen op het groene spaarvarkentje van de Stad Mechelen.

ZUIDWEST-VLAANDEREN SLAAT ANDERMAAL TOE

Drie jaar voorbereiden, afwachten, onderhandelen ... al dat geduld werd beloond, want nu konden 5,25 ha in de Schelde-meersen worden aangekocht. De start voor een groot meersenreservaat. Het gebied herbergt een rijke flora met Dotterbloem, Rode ereprijs, Holpijp, Watereppe, Pijptorkruid, en Watertorkruid. Om van te watertanden!

PRIJS HENRI FRANCKX, DERDE EDITIE

Het Fonds Henri Franckx werd opgericht om jaarlijks een geldprijs toe te kennen aan de afdeling van De Wielewaal, die in het afgelopen jaar het meest verdienstelijk project heeft uitgewerkt voor het promoten van de vereniging.

De prijs bedraagt 25.000 F. Hij werd voor de eerste maal uitgereikt op de natuurstudiedag van 19 maart 1995 in Antwerpen. Het ingediende project moet verband houden met de doelstellingen van De Wielewaal: natuurbeleving, natuurstudie en natuurbehoud. In 1995 werden 4 projecten ingediend. De prijs ging naar afdeling Ninove voor haar initiatief in verband met ledenwerving. Hun ledenactieplan werd overgenomen door de nationale Wielewaal.

In 1996 werden 11 dossiers ingediend. De prijs ging naar afdeling Rupelstraat, die een actie voerde voor de aanplant van streekeigen hagen en houtkanten. Deze actie werd in 1997 overgenomen door vele afdelingen en gemeenten van de provincie Antwerpen.

Voor 1997 waren er 7 inzendingen.

1. Hyla "Een jaar met Hyla"

De Wielewaalwerkgroep voor amfibieën en reptielen had in 1996 4 activiteiten:

- samenwerking met de JNM-werkgroep voor amfibieën en reptielen;
- uitgave van het boek: "Amfibieën en Reptielen in Vlaanderen": praktisch uitverkocht;
- een herpetologische studiedag: 160 deelnemers;
- de actie "SOS Adder": zie binnenbladzijden van het maartnummer 1997.

Bovendien vindt u in het Panda-nummer van maart 1997 veel informatie over Hyla en De Wielewaal.

2. WA Noorderkempen: "Gierzwaluwproject".

Het project omvat de inventarisatie en de uitbreiding van gierzwaluwbroedplaatsen in Essen en Kalmthout. Het is een eigen en origineel project met mogelijkheid voor promotie voor De Wielewaal.

3. WA Brussel: "Inventarisatie van natuurgebieden in het Brussels Gewest"

Het project omvat de medewerking van afdeling Brussel aan het Brussels Instituut voor Milieubeheer. Het levert een bijdrage aan het natuurbehoud in het Brussels gewest, maar ook aan de bekendheid van De Wielewaal, in het bijzonder buiten het geëigende milieu.

4. WA Zuid-Limburg: "Rechtstreekse verkoop van lidkaarten"

Dit project is eigen en origineel en heeft een voorbeeldfunctie. Dankzij dit initiatief steeg het ledenaantal van de afdeling van 79 in 1995 naar 178 in 1996.

5. WA Schelde-Leie: "Reservatenummer van de Stichting Omer Wattez"

Dit nummer ontstond door de samenwerking van de Stichting Omer Wattez, Natuurreservaten vzw en De Wielewaal vzw.

In de kleurrijke brochure worden de vele natuurreservaten van de Vlaamse Ardennen voorgesteld. Meteen worden projectgebonden giften gevraagd voor de uitbreiding van de reservaten. De brochure werd gedrukt op 5.000 exemplaren en gratis verspreid bij alle S.O.W.-leden en de leden van de Wielewaalafdelingen Schelde-Leie, Zwalmvallei, Waregem en Geraardsbergen. De 2.000 resterende nummers worden verkocht door de conservators bij geleide wandelingen.

Het resultaat is dat 600.000 F werd ontvangen, te verdelen over de diverse projecten.

6. WA Regio Lier: "Jaaroverzicht"

Deze afdeling had vele eigen en originele projecten, waarvan sommige met een voorbeeldfunctie. Het resultaat is een grote bekendheid van De Wielewaal in de eigen regio. Uit de vele activiteiten citeren we:

- voorstelling van de Wielewaalreservaten in een regionaal magazine, verspreid over 25.000 exemplaren;
- plaatsen van de eigen info-stand op tientallen massa-bijeenkomsten;
- medewerking met biologische handelszaken;
- inrichten van een provinciale natuurkwis;
- verspreiding van een folder dankzij de middenkatern van Wielewaal;
- medewerking aan "Behaag het landschap";
- bezoek aan scholen i.s.m. de zwaluwactie;
- medewerking aan GNOP;
- verkoop van eigen speculaas ten voordele van het reservatenfonds.

De diverse activiteiten werden gedetailleerd en rijk gedocumenteerd voorgesteld o.a. met meer dan 50 krantenknipsels. Bovendien waren er vele radio- en T.V.-uitzendingen.

Het is de derde maal dat WA Regio Lier zo'n dossier indient.

7. WA 's Heerenbosch: "Vlassenbroek"

Het project omvat 3 delen:

- "Vlassenbroek open": tijdelijke openlucht-tentoonstelling in het dorp en de polder;
- "Kunst voor Natuur": doorlopende tentoonstelling in Galerij Salix;
- Wekelijkse zomerwandelingen.

Het project heeft een voorbeeldfunctie, omdat hierdoor andere doelgroepen bereikt worden.

Het dossier is prachtig gepresenteerd en gedocumenteerd met vele persartikels. Het is de tweede maal dat de afdeling dergelijk project indient.

De jury voor de prijs bestond uit Luc Meul, voorzitter, Ferdinand Van den Broeck, ex-secretaris, Eugene Wellens, expenningmeester, Paul Herroelen, ex-beheerder en Henri Franckx, erevoorzitter van De Wielewaal.

De juryleden gaven individueel en zelfstandig punten voor de ingezonden projecten, zich baserend op eigenheid, originaliteit, voorbeeldfunctie, promotie-effect en presentatie. Na grondige deliberatie werd de winnende afdeling Regio Lier. Wij wensen ze hiervoor oprecht geluk.

Henri Franckx

OPROEP!

BJN-JNM ROESELARE 30 JAAR JONG!

Reünie gepland op 27 september 1997. Wie ooit lid was van de afdeling, gelieve zijn/haar juiste adres door te geven op één van volgende nummers: Piet Desmet 051/22 58 52, Wim De Bruyne 051/22 03 57, Peter Hantson 051/20 30 63.

TE KOOP

Fotolens CANON FL 50 mm. Niet gebruikt. 100% perfecte staat. Met leder etui. Vraagprijs overeen te komen. Contacteer Ronny Van Caenberg. Tel. 02/767 02 70 (na 17 uur)

TE KOOP

Verrekijker MEOPTA 12 x 60 in zeer goede staat. Dhr. G. Thijs, tel. 015/23 63 95.

GEVRAAGD

Reisgezel(lin) voor ornithologische, low budgetreis naar Franse en Italiaanse Natuurparken o.a. Gran Paradiso, Parc National des Ecrins en Parc National du Mercantour. Vereist zijn: avontuurlijke aanleg, padvindersspirit, liefde voor de natuur en improvisatietalent (indien nodig!) Periode: juni-juli. Bellen naar 014/88 27 31

Bij ons koop je
geen katten
in zakken

MILIEURAMA
het maandblad van bond beter leefmilieu

Naast aktueel milieunieuws en een overzicht van de akties van bond beter leefmilieu brengt Milieurama u achtergrondinformatie en reportages over milieubeleid, landbouw, natuur, luchtvervuiling, afval, verkeer, ...

De konsumentenrubriek "Ekotips" stelt de recentste ontwikkelingen voor inzake milieuvriendelijke produkten. Duidelijk en met praktische verwijzingen.

JA, bezorg me

- ☐ een gratis proefnummer van Milieurama.
- ☐ een jaarabonnement op Milieurama. Ik stort vandaag nog 650 frank op rekeningnummer: 001-1475409-18 van bond beter leefmilieu vzw. Ik ontvang mijn eerste nummer in de daaropvolgende maand.
- ☐ een steunabonnement op Milieurama. Ik stort vandaag nog 1300 frank op rekeningnummer: 001-1475409-18 van bond beter leefmilieu vzw. Ik ontvang mijn eerste nummer in de daaropvolgende maand.

NAAM

STRAAT EN NR

GEMEENTE

POSTNUMMER

TELEFOON

DATUM

HANDEKENING

Stuur deze bon naar bond beter leefmilieu vzw
Overwinningstraat 26, 1060 Brussel
tel: 02-539 22 17 fax: 02-539 09 21

Respecteert uw spaargeld uw zorg voor het milieu?

Stel u voor: u springt regelmatig in de bres voor de bescherming van een naburig natuurgebied, terwijl uw bank uw spaarcenten investeert in een prestigeproject waar ettelijke hectaren bos voor moeten wijken. Het kan: de meeste banken staren zich immers blind op de winst en hebben lak aan uw principes.

Al 14 jaar lang bewijst Netwerk Vlaanderen vzw dat het ook anders kan.

Voor Netwerk is geld geen doel op zich, maar een instrument voor maatschappelijke vernieuwing. Daarom heeft Netwerk in samenwerking met de ASLK het **Krekelsparen** ontwikkeld. Een Krekelspaarrekening biedt u het gewone

rendement plus **100% zekerheid dat uw geld op een verantwoorde manier belegd of geïnvesteerd wordt:**

niet in wapenhandel, kernenergie, dierproeven, criminele activiteiten of schending van mensenrechten, wel in bedrijven en organisaties die uw principes delen.

Netwerk ontvangt bovendien voor elke Krekelspaarder een vergoeding van de ASLK. Met dat geld ondersteunt Netwerk al meer dan 400 geëngageerde projecten in Vlaanderen, met advies, giften en goedkope leningen.

Wil u de 11.571 ste Krekelspaarder (m/v) worden? Loop dan even langs bij uw plaatselijk ASLK-kantoor of bel ons.

Anders omgaan met geld

(02) 201 07 70

Netwerk Vlaanderen vzw, Vooruitgangstraat 333 bus 9, 1030 Brussel, (02) 201 07 70, fax (02) 201 06 02

Voor u gesprokkeld

SAMENSTELLING: ROGER DE FRAINE EN WALTER BELIS

Bronnen: Alerstam 1994, Alula 1997/1, Aves 33/1, British Birds 89/9 en 89/12, De Morgen 22-10-96, Der Ornithologische Beobachter 93/3 en 93/4, De Takkeling 5/1, Dutch Birding 18/3, FdC Aves 96/5, het Vogeljaar 44/3, Jaarboek 1995 VVG Noord Oost-Vlaanderen, L'Oiseau Magazine 96/45, Mens & Vogel 34/3, Nos Oiseaux 43/8, Ornithologica 6/1-2, Ringing & Migration 17/1 en 17/2, SAVON-Nieuws 9/3, Vogels 1996/5

- De spreeuwenslaapplaats in London is bekend bij elke vogelliefhebber die deze stad ooit 's avonds bezocht heeft. De Spreeuwen overnachten op de gebouwen. Op 12 augustus 1947 landden er op de grote wijzer van Big Ben zo veel Spreeuwen dat het mechanisme stil viel door het overmatig gewicht. Deze en andere problemen leidden tot vragen in het parlement.
- Minstens twee Ransuilen waren in de Camargue (Fra) gespecialiseerd in het doden van stern en meeuwen in een gemengde kolonie. Door het onderzoek van braakballen werden 368 prooien gevonden, waaronder 105 vogels, daarvan: 2 Kokmeeuwen, 1 Lachstern, 38 Visdieven, 17 Dwergsternen en 1 sternkuiken.
- Een bezoek aan het nest van een Oeraluil kan fataal zijn voor uil en bezoeker. Deze Skandinavische uilensoort is één van de meest agressieve verdedigers van nest en jongen. Het is bekend van Bos-, Lapland-, Sperweruil en Oehoe's dat ze fanatiek hun nesten verdedigen maar deze uil spant toch de kroon. Sommige vrouwtjes vliegen de gehelme bezoekers aan en riskeren zo hun leven. Reeds vijf vrouwtjes hebben zich zo dood gevlogen. Om deze reden zijn Finse ringers voortaan uitgerust met helmen met een zacht omhulsel zodat de aanvallende vrouwtjes Oeraluil hun aanvallen niet met hun dood moeten bekopen.
- In Nederland broedde een Nijlgans op 50 meter hoogte in een nestbak die er opgehangen was voor Slechtvalken. Na het kippen van de eieren sprongen negen jongen naar beneden, slechts één ervan werd daarbij gekwetst.
- De belangrijkste doodsoorzaken van Engelse Veld-

leeuweriken zijn predatie door huiskatten, dag- en nachtroofvogels en dodelijke contacten in het verkeer.

- Na een totale verdwijning in Frankrijk op het einde van de 19de eeuw werd de Monniksgier, de grootste Europese gier, dankzij het FIR en de "Fondation pour la Conservation du Vautour moine" weer geïntroduceerd. In 1992 werden in de vallei van de Jonte (Lozère) 6 jonge vogels uitgezet. Nadien volgden nog eens 24 exemplaren. Vier zijn intussen overleden: 2 door elektrocutie, 1 door vergiftiging en 1 werd waarschijnlijk aangevallen door Steenarenden. In 1996 werd de eerste geboorte gevierd in 100 jaar, het jong werd geboren op 30 april en verliet het nest op 28 augustus. Drie paren zijn intussen gevormd.
- In het kader van een onderzoeksprogramma naar de Grauwe kiekendief, werden in 1996 200 jonge dieren voorzien van een vleugelmarkering.
- Volgens een studie van Dr. M. Pokras van de universiteit voor diergeneeskunde van Tufts in Massachusetts, sterven 52% van de IJsdikers aldaar aan loodvergiftiging. In Groot-Brittannië is visloot van minder dan 2,5 cm sinds 1987 verboden omdat tal van Knobbelzwanen er het slachtoffer van werden.
- Ornithologen van de Baskische vereniging "Organibidexka Col Libre" aanwezig op de trekroute van de Houtduif in de Pyreneeën hebben ook in 1996 enkele "miskleunen" vastgesteld. Jagers hebben nogmaals hun ornithologische kennis bewezen: zij schoten o.a. een Sperwer, een Roodborst en een Raaf. Klacht werd neergelegd bij de rijkswacht.
- Op het Franse eiland Réunion worden pijlstormvogels het slachtoffer van netten die gespannen werden om neervallende stenen op te vangen. De vogels verblijven overdag op zee en raken bij hun terugkeer naar de kolonies gevangen in de mazen van het net.
- Een landgenoot werd in de Zwitserse Sundgau aangehouden. Hij lokte zaad-etende vogels en ving ze vervolgens. Voor de politie van Altkirch gaf hij toe reeds een vijftigtal vogels te hebben verzonden naar Belgische kwekers.
- In het departement Maine-et-Loire werden 25 ha van een braakliggend legerkamp door de LPO in beheer genomen. Op deze wijze tracht men de Kleine trap meer kansen te bieden en de populatie uit te breiden. Tevens wil men Duinpieper en Tapuit aantrekken.
- Op 15 km ten zuiden van Clermont-Ferrand ligt "la montagne de La Serre", een knooppunt in de migratieroute. Jaarlijks passeren hier van einde juli tot half november ± 250.000 vogels (ongeveer 70 soorten). Eerst de langeafstandtrekkers: Wespendief, Zwarte wouw, Ooievaar... Nadien Rode wouw, Vink, Kraanvogel... Dit jaar werden een Roodpootvalk, een albino Boerenzwaluw en 27 Bijeneters gesignaleerd.
- Aan de Lac du Der werden op zondag 27 oktober 1996 's morgens 20.000

Ransuil (foto: A.C. Zwaga)

Kraanvogels geteld. Deze kregen in de loop van de dag gezelschap van 10.000 exemplaren uit Duitsland. Op maandagochtend verlieten 35.000 vogels de slaapplaatsen. Een absoluut record als men beseft dat ongeveer de helft van de 75.000 Europese kraanvogels aan de Lac du Der verbleef.

- Eind april 1996 merkte een landbouwer uit het departement Vienne een "grote" vogel op. Hij legde het dier op video vast en toonde deze aan leden van de LPO Vienne. Het ging om een Monniksgier, gemerkt aan de vleugel. Het was een exemplaar geboren in 1993 in Spanje, na ondervoeding verzorgd door het FIR en weer uitgezet in de Cévennes op 7 april 1995. Eind 1995 verdween hij in de Cévennes om een ommetje te maken in de Poitou. In juli keerde hij terug.
- Sinds 1995 mag in **Zeeuws-Vlaanderen ook tijdens het broedseizoen** op Grauwe ganzen gejaagd worden. Dit leverde voor dit jaar niet minder dan 660 afgeschoten vogels op, ongeveer een kwart van de totale populatie. Heel wat niet-broedende vogels verblijven het grootste deel van het jaar aan de (verkeerde) kant van de Belgisch-Nederlandse grens en tot overmaat van ramp gaan zowat alle Noord-Oostvlaamse Grauwe ganzen ook aan die kant ruien.
- In het Waddengebied broedden er in 1996 ca. 574 paren Lepelaar met o.a. 161 paar op Texel, 160 op Vlieland, 116 op Terschelling en 121 op Schiermonnikoog. Deze toename is terug te voeren tot de exodus van de kolonie uit de Oostvaardersplassen in de loop van de maand mei, in combinatie met een redelijke toename. Het broedsucces was echter aan de lage kant.
- Op de Waddeneilanden is er vastgesteld dat verwilderde katten en loslopende honden zich wel eens te goed doen aan legfels van de Blauwe kiekendief. Ook

zijn er harde aanwijzingen dat legfels door mensen worden uitgehaald. Op Texel is zelfs op foeragerende oudervogels geschoten. Dit zijn enkele van de redenen van de achteruitgang van deze roofvogel: het broedsucces is dermate laag dat dit onvoldoende lijkt om de populatie op het huidige hoge peil te houden.

- Begin juli 1996 werd in de provincie Henegouwen een broedgeval van de Grauwe kiekendief in een korenveld vastgesteld. Enkele dagen later was er niets meer te zien. De politie werd erbij gehaald en die kwam erachter dat een "onverlaat" eerst het vrouwtje doodgeschoten had, daarna de kuikens van de kiekendief roofde om ze thuis groot te brengen. Uiteraard zonder succes! Nesten vernielen gebeurt niet enkel in Wallonië. In ons studiegebied van de Zuiderkempen werden in 1996 drie nestbomen met bezette sperwernesten omgezaagd!
- In de kolonie Jan-van-Gent in Hermaness, Schotland, verbleef voor het 24e opeenvolgende jaar dezelfde Wenkbrauwwalbatros.
- Na de ramp met de Exxon Valdez in Alaska (VSA) werd ca. 130 miljoen frank uitgegeven aan het redden, schoonmaken, fit maken en loslaten van 800 aangetaste zeevogels. Nu blijkt uit een onderzoek dat schoongemaakte Zeekoeten na te zijn losgelaten een gemiddelde levensverwachting van minder dan 10 dagen hebben, meer dan 100 keer minder dan vogels zonder een olieoverleden. De reden voor deze geringe overlevingskans is vermoedelijk te wijten, gestaafd door een ander onderzoek, aan het feit dat olieslachtoffers door het binnenkrijgen van olie veel chronische problemen met lever, nieren en ingewanden krijgen. Conclusie van dit alles: de onderzoeken laten zien dat alle energie moet worden gezet op het voorkomen van olierampen omdat ge-

Kleine plevier (foto: A.C. Zwaga)

nezing achteraf vrijwel een hopeloze zaak is.

- In Zwitserland werden twee koppels Kleine plevieren broedend waargenomen op resp. 1000 en 1800 m hoogte.
- 2026 Britse ringers ringden in 1994, 853.371 vogels waarvan 184.631 nestjongen en 668.740 volgroeide vogels. Meestgeringde soorten waren: Boerenzwaluw 35.154, Merel 29.744, Rietzanger 32.456, Kleine karekiet 25.802, Fitis 31.947, Pimpelmees 91.541, Koolmees 50.905, Vink 31.435, Groenling 51.426 en Sijs 29.418.
- Op 19 juli 1995 werd een Luxemburgse eerstejaars Zwarte ooievaar met een zender uitgerust. Tussen 19 juli en 28 augustus - begindatum van zijn vertrek - maakte hij (meestal) vaste rondjes binnen een straal van 10 kilometer, éénmaal 110 kilometer, tot in Nederland. Op 28 augustus om 9 uur vertrok de vogel in zuid-zuid-oostelijke richting om reeds vanaf de tweede dag een meer oostelijke koers te vliegen: de boorden van de Maas en de Saône volgend. De derde dag werd het Centraal Massief overgestoken om

de Pyreneeën te bereiken, die ter hoogte van de vallei van de Tech werd overvlogen. In Spanje werd zo'n 150 kilometer landinwaarts van de Middellandse Zee verder getrokken; de straat van Gibraltar werd op 5 september bereikt, Tétouan (Marokko) twee uur later; wanneer de vogel ten noorden van Fés was gekomen, viel de zender uit. In negen dagen tijd had de ooievaar een afstand van 2.400 km afgelegd, met een daggemiddelde van 237 km. Drie vogels die in 1996 met een zendertje gemerkt werden, werden intussen al geseind. Eén ervan was op 15 september op weg van Marrakech (Marokko) naar Mauretanien. Twee dagen later bereikte hij de deltamonding van de Senegal-stroom nabij de Atlantische Oceaan.

- Nu wordt het wat gecompliceerd. Een Grote stern broedde in 1994 in Engeland met een Bengaalse stern; het jong stierf na vijf dagen. Een ander koppel bestaande uit een hybride Grote stern x Bengaalse stern broedde ook met een Grote stern, met succes: het jong vloog uit op 28 juli. Welke wetenschappelijke naam zou dat jong dragen?

*Programma natuurreizen
in juli & augustus '97:
ZIE OMMEZIJDE !
(max.12 deelnemers)*

KOLONIE EX- J.N.M.'ers GROEIT AAN IN BOTSWANA!

Wist U dat drie (min of meer bekende) ex-JNM'ers een klein-maar-fijne tour-operating activiteit uitoefenen in gans zuidelijk Afrika ???

BART VANDEPITTE,

Bioloog & natuurgids, 38j, ex-JNM, afkomstig van Heist, woont en werkt reeds zes jaar in Botswana. Bart is inmiddels in Gaborone gehuwd met Jabu en vader van een dochter Sarah.

EDDY EVERAERDT,

Natuurgids, 38j, ex-JNM, afkomstig van Oostende.

Hij huwde in Frankrijk met Mano ze verhuisden samen naar Botswana in maart '97.

LUC RIBBENS,

Ex-HB-er JNM, 37j, afkomstig van Geraardsbergen.

Woont in Gent, gehuwd met Geertrui, drie dochters.

Luc coördineert vanuit Gent alle reisactiviteiten,

stelt de programma's samen en verzorgt bij AEP WINGS TRAVEL de boekingen.

*BART, EDDY en LUC hebben in 1995 in Gaborone,
hoofdstad van Botswana (vlakbij de grens met Zuid-Afrika)
een volwaardig reisbureau opgericht met de naam
HAKUNA MATATA TRAVELS®.*

(Hakuna=geen enkel, matata=probleem).

In België is AEP WINGS TRAVEL uit Gent de licentiehouder.

HAKUNA MATATA TRAVELS®

NATUURREIZEN IN:

**ZUID-AFRIKA & SWAZILAND
ZIMBABWE, BOTSWANA & NAMIBIE**

Hoofdzetel in Botswana:

HAKUNA MATATA TRAVELS®

B. Vandepitte & E. Everaerd

P.O.BOX 501609

Gaborone Station BOTSWANA

tel/fax: 00/267/323468

Lic.Reg.95/1422 Hakuna Matata Travels®

Kontaktpersoon in de Benelux:

T-CONSULT bvba®

Luc Ribbens

Heerweg Zuid 41

9052 Gent BELGIE

tel: 09/2228672 fax: 09/2223576

E-mail: hakuna.matata@skynet.be

Lic.A1983 AEP WINGS TRAVEL

NME De Wielewaal vzw

WERFT AAN

Een educatief medewerker m/v

UW PROFIEL:

- U heeft een diploma hoger of universitair onderwijs.
- U heeft een goede natuurhistorische kennis.
- U heeft zin voor initiatief en kan zelfstandig werken.
- U beschikt over vlotte mondelinge en schriftelijke communicatieve vaardigheden.
- U bent lid van De Wielewaal of JNM.
- U beschikt over een wagen.

UW FUNCTIE:

Het uitwerken, organiseren en begeleiden van vormingscursussen voor groepen volwassenen over natuur- en milieuthema's.

*Kandidaten sturen hun sollicitatiebrief
met c.v. voor 24 mei naar Luc Meul,
De Blokken 7 te 2360 Oud-Turnhout.*

ZUID-AFRIKA & ZIMBABWE:

za 5 juli- zo 20 juli 1997 - **119.900 fr HP**

Een 14-daagse in HALPPENSION met inbegrip Krügerpark, Great Zimbabwe National Monument, Matopos National Park, Hwange National Park, Victoria Falls & Zambezi National Park.

- Za 5 jul : Avondvlucht BXL-Londen. Nachtlucht Londen-Johannesburg
- Zo 6 : Aankomst tegen 8u 's ochtends, opgewacht door Bart & Eddy.
Over Witbank en Lydenburg rijden we naar de Blyde Rivier Canyon en bezoeken o.m.
Bourke's Luck Potholes. We logeren in Pilgrim's Rest.(ROYAL HOTEL)
- Ma 7 : Eerste échte excursiedag want we duiken het Krüger Park binnen, bestemming SKUKUZA.
We logeren in de park-cottages.
- Di 8 : Ganse dag Krüger tot aan LETABA (cottages).
- Wo 9 : Ganse dag Krüger tot aan PUNDA MARIA (cottages)
- Do 10 : We duiken Zimbabwe binnen, bestemming Masvingo.(FLAMBOYANT MOTEL, 2 dagen)
- Vr 11 : We bezoeken de ruïnes van Great Zimbabwe National Monument & Mutirikwi Dam.
- Za 12 : In de voormiddag rijden we naar Bulawayo waar we een rustige namiddag kuieren in de stad.
(HOTEL CRESTA CHURCHILL, 2 dagen)
- Zo 13 jul : Vandaag verkennen we Rhodes Matopos National Park, het heiligdom van de Bosjesmannen.
- Ma 12 : We gaan NW-waarts met bestemming Hwange Nat.Park. (HWANGE SAFARI LODGE, 2 dagen).
- Di 13 : Een dagje Hwange levert ons heel wat wild op en 's avonds rijden we de Kennedyloop.
- Wo 14 : In de voormiddag rijden we nog rustig door Hwange, en ronden ons bezoek af in Sinamatella.
's Avonds rijden we tot Victoria Falls. (RAINBOW HOTEL, 3 dagen)
- Do 15 : We bezoeken in de voormiddag de bekende Victoria watervallen en het kleine bos errond.
's Namiddags staat een boottocht op de Zambezi op het programma en 's avonds kijken
naar traditionele dansen en "avondbraai".
- Vr 16 : Optiedag: Met vliegtuig over de watervallen, raften, bezoek Zambezi National Park, shoppen... Afscheidsfeestje.
- Za 17 : Uitslapen en vrije dag. 's Avonds retourvlucht naar Johannesburg en aansluitende nachtlucht naar Londen.
- Zo 18 jul : Aansluitvlucht Londen-Brussel. Aankomst voor de middag op Zaventem.

LOW-BUDGET NATUURPARKENREIS in ZUIDELIJK AFRIKA:

zat 9 augustus - woe 27 augustus 1997: BED & BREAKFAST - **79.900 fr**

Natuurreservaten in ZUID-AFRIKA,SWAZILAND,ZIMBABWE & BOTSWANA.

Logeren in 2-7 bed lodges/bungalows in de parkkampen.

Kampeer- & kookgerief niet vereist. Gezamenlijk eten bereiden.

- Zat 9 aug : Avondvlucht BXL-Londen. Nachtlucht Londen-Johannesburg.
- Zo 10 aug : Aankomst tegen 8u 's ochtends, opgewacht door de gidsen Bart, Eddy, Mano.
Rit naar 't zuiden met bestemming Giant's Castle (The Natal Drakensberg Park).
Logeren in het Main Camp (cottages, twee nachten).
- Ma 11 aug : Eerste échte excursiedag in de Drakensbergen.
- Di 12 aug : Naar het Greater St.Lucia Wetland Park aan de Indische Oceaan.
Logeren in het Boma Hotel (kamers, 2 nachten) in stadje St.Lucia zelf.
- Wo 13 aug : Excursie in de omgeving St.Lucia. (Estuarium, event.boottocht, Crocodilefarm...)
- Do 14 aug : Bezoek aan het duopark Hluhluwe/Umfolozi Park (laatste toevluchtsoord neushoorns).
's Avonds doorrijden naar Mkuzi Game Reserve.
Logeren in het Mantuma Camp (cottages, 2 nachten).
- Vr 15 aug : Genieten van het Mkuzi Game Reserve.
- Za 16 aug : Op zoek naar het binnenland van Swaziland: Mlilwane Game Reserve.Logeren in cottages.
- Zo 17 aug : Bezoek Malolotja Nature Reserve.In de vooravond rit naar het Krüger Park,
bestemming Berg-en-Dal (cottages).
- Ma 18 aug : Ganse dag Krüger tot aan Letaba (cottages).
- Di 19 aug : Ganse dag Krüger tot aan Punda Maria (cottages)
- Wo 20 aug : We duiken Zimbabwe binnen, bestemming Rhodes Matopos Nat.Park (lodges).
- Do 21 aug : Verkenning van Matopos.In de namiddag gaan we NW-waarts met bestemming
Hwange Nat.Park, waar we logeren in het Main Camp.(chalets)
- Vr 22 aug : Een dagje Hwange en 's avonds rijden we door tot het stadje Victoria Falls. (chalets)
- Za 23 aug : In de voormiddag bezoeken we de machtige Victoria Falls Nat.Park (dé watervallen).
Later die dag gaan we de grens met Botswana over tot voorbij Kasane en logeren aan de poort
van het Chobe Nat.Park (Chobe Safari Lodge), het olifantenreservaat bij uitstek.
- Zo 24 aug : Genieten van de Chobe-omgeving en in de namiddag zuidwaarts, door de Kasane,
Kazuma en Sibuyu Forest Reserves tot Nata (Nata lodge).
- Ma 25 aug : Onze reis zit er bijna op: Verbindingsrit zuidwaarts tot Gaborone, de hoofdstad.
Afscheidsfeestje. (Cresta Lodge Hotel)
- Di 26 aug : Rustige eindrit: Terug de grens over met Z-Afrika tot Johannesburg. Nachtlucht naar Londen.
- Wo 27 aug : Aansluitvlucht Londen-Brussel. Aankomst voor de middag op Zaventem.

- Vrouwtjes Wulp verlaten het broedgebied na de eileg en laten broeden en verzorging van de jongen over aan de mannetjes; vrouwtjes zijn dus voor het midden van de zomer op trek, eenzelfde fenomeen doet zich bv. ook voor bij Witgatje en Zwarte ruiter. Mannetjes van deze soorten vertrekken einde juli en de juvenielen in augustus.
- Sinds het begin van de jaren '90 worden er ook in het najaar (oktober-november) in het binnenland Drieteenmeeuwen waargenomen, tot in Oostenrijk en Zwitserland toe. Het gaat zowel om juveniele als adulte vogels. Vaak zijn de dieren verzwakt of dood. Vroeger werden enkel Drieteenmeeuwen waargenomen in februari-maart. Ongunstige weersomstandigheden met hoge

windsnelheden boven de Baltische Zee en Noordzee liggen aan de grondslag van Drieteenmeeuwen in het binnenland.

- Wildsingels boven autowegen zijn aangelegd om grootwild een veilige oversteekplaats te bieden. Uit een Zwitsers onderzoek blijkt dat ook vogels deze oversteekplaatsen gebruiken, soms vaker dan het gewoon overvliegen van de autoweg. Vooral mezen, Zwartkop en Roodborst maken in het voorjaar bijna uitsluitend een gebruik van de wildsingels om de autoweg te kruisen. Vogels die meer aan het open landschap zijn gebonden overvliegen vaker de autoweg.
- Het aantal koppels Kokmeeuw is dramatisch achteruitgegaan in Zweden.

Rond 1970 werd het aantal paren nog op 270.000 geschat. In het begin van de jaren '90 was de afname in landbouwgebieden 70 à 80%, op het eiland Öland meer dan 95%.

In Letland is de afname even schrijnend: 110.000 paren in 1986, ca. 40.000 in 1994: De afname was het meest uitgesproken bij kolonies op de kusten dan in het binnenland. In sommige kolonies zoals Lake Kanieris (800 bp) en Lake Babite (1800 bp) waren er in 1993 geen uitgevlogen jongen.

De reden voor deze afname is niet zeker maar het is een samengaan van allerlei negatieve factoren zoals het verminderen van het voedselaanbod in de broed- en overwinteringsgebieden, toegenomen

predatie van nieuwe rovers zoals Amerikaanse nerts *Mustela vison* en aftakeling van geschikte broedplaatsen.

- In Engeland werden bij een multidisciplinaire politieactie 11.000 eieren en documenten bij acht eiervverzamelaars in beslag genomen.
- Bij het Hazelhoen vallen in Skandinavië het winter- en zomerbiotoop nagenoeg samen. Elzenzaadjes zijn het stapelvoedsel tijdens de winter. Wanneer dit voldoende aanwezig is, beïnvloedt dit rechtstreeks de verspreiding en de populatiegrootte in het komende broedseizoen.

Madagascar: Project Angonoka

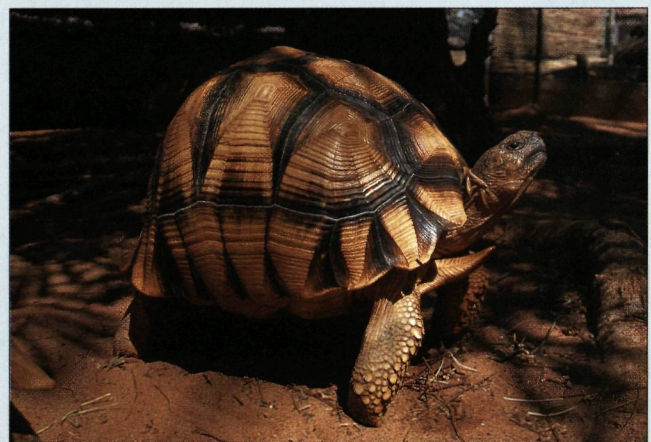

Het is geen geheim dat de unieke flora en fauna van het rode eiland Madagascar zeer sterk bedreigd worden. Elke bezoeker wordt reeds voor de landing geconfronteerd met de rode kleur van de grote rivieren, te wijten aan de uitgesproken bodemerrosie, die het land het aanzien van een bloedende klomp aarde geven. Eén van zijn bewoners, de Ploegschaarschildpad of Angonoka, *Geochelone yniphora*, is één van de zeldzaamste reptielen ter wereld. De wilde populatie wordt geschat op een honderdtal dieren, die enkel nog in één klein en zeer moeilijk toegankelijk gebied in het westen van Madagascar voorkomen. Bovendien wordt dit dan nog sterk bedreigd door tal van menselijke activiteiten. Vooral de traditionele slash and burn landbouwmethode die door de rurale Malagasy bevolking gebedzigt wordt, is de oorzaak van de sterke achteruitgang van de dieren en de versnippering van hun verspreidingsareaal. In mindere mate werden de schild-

padden tot recent ook verzameld voor voedsel of als huisdier. Tevens is het waarschijnlijk dat de jonge dieren op de spijskaart staan van de ingevoerde Afrikaanse bosvarkens

De Angonoka wordt tot 45 cm lang en is daarom één van de grotere schildpadden. Hun naam verdienen zij dankzij de aanwezigheid van een prominent beenderig aanhangsel vooraan aan het buikschild van de mannelijke exemplaren, die wordt gebruikt om eventuele tegenstrevers tijdens de paartijd op geschikte wijze om te draaien. Het lijkt absoluut noodzakelijk dat aan de eigenlijke paring een goed gevecht voorafgaat. Voor de goede orde wordt dan ook het vijfde nog enkele malen rondgetold alvorens de aanzet wordt gegeven voor een nieuwe generatie schildpadden.

Om het voortbestaan van dit merkwaardige dier te verzekeren, werd in 1986 met de medewerking van de Jersey Wildlife Preservation Trust gestart met een kweekgroep

Angonokamannetje (foto: Fr. Valckenborgh)

die in grote openluchtterraria in het nationale park van Ampijoroa wordt begeleid. Hier werden reeds enkele honderden schildpadjes gekweekt in de loop der jaren. Om deze diertjes op termijn hun vrijheid te kunnen verzekeren, is het de bedoeling om een geïntegreerd reservaat uit te bouwen in het resterende verspreidingsgebied, waarin de lokale bevolking reeds heeft toegezegd in grote mate te zullen participeren om er dan ook gedeeltelijk de

vruchten van te kunnen plukken.

Het hoeft nauwelijks gezegd dat hier een zekere hoeveelheid geld voor nodig zal zijn. Naar aanleiding van het recente bezoek van één onzer medewerkers heeft de werkgroep HYLÀ besloten om hiertoe een steentje bij te dragen.

Uw milde gift is dan ook steeds welkom op het rekeningnummer 096-2218078-97 gift reservatenfonds nr. 28 project Angonoka.

Goed om te weten

GA NAAR DE GEVANGENIS

Dit kan je meemaken als je door een boswachter betrapt wordt bij het stelen van enkele gekapte Beuken. Gelukkig broedt er in hetzelfde jaar een Zwarte ooievaar in een Vlaams bos waardoor je van een amnestiemaatregel kan genieten en al snel vrijkomt. Dit en nog heel wat andere gebeurtenissen kunnen je overkomen als je het nieuwe gezelschapsspel "Yggdrasil" speelt. Dit bosspel neemt je op een wildspoor mee in de wereld van de natuurgetrouwe bosbouw. De naam van het spel verwijst naar een Scandinavische mythologie waar de heilige boom "Yggdrasil" (een Gewone es) een centrale plaats inneemt.

Aan de hand van een groot spelbord met een prachtige bosteekening en een tachtigtal opdrachten maken de spelers kennis met de verschillende aspecten van het multifunctionele bos. De opdrachten werden opgesplitst in vier categorieën nl.: bosbeheer, bosexploitatie, bosrecreatie en boscologie.

Het spel werd volledig vervaardigd uit milieuvriendelijke gerecycleerde materialen en gedrukt met inkt op basis van plantaardig materiaal. De pionnen zijn vervaardigd uit eikenhout en een teerling wordt meegeleverd.

Het gezelschapsspel werd ontworpen voor jongeren maar de eerste reacties leren ons dat ook volwassenen er heel wat plezier aan beleven.

Yggdrasil bestellen kan door een telefoontje aan het secretariaat van de Vlaamse Bosbouwvereniging (09/252 21 13) of via de fax (09/252 54 66), of door het bedrag van 350 F + 60 F verzendingskosten over te schrijven op rekeningnummer 448-3605351-56 van de V.B.V. met vermelding van "Bosspel". Via de post krijg je het gezelschapsspel toegestuurd.

OPTIMISTISCHE FIETSMANIFESTATIES VAN DE FIETSBOND TIJDENS DE WEEK VAN DE ZACHTE WEGGEBRUIKER: 8-19 MEI 1997

De Fietzersbond komt opnieuw op straat in Vlaanderen. Kleurrijk, enthousiast, dynamisch, massaal, ludiek, met ontzettend veel fietsplezier. Maar ook met een stevig eisenpakket, op weg naar een Totaalplan Fiets.

Vanaf 8 mei tot en met 19 mei loopt in Vlaanderen immers opnieuw de Week van de Zachte Weggebruiker. Net zoals de eerste keer in mei 1996 zullen fietsers en voetgangers opnieuw in het middelpunt van de media- en politieke-maatschappelijke belangstelling staan. Komimo (Komitee Milieu en Mobiliteit), een samenwerkingsverband tussen de Fietzersbond, de Voetgangersbeweging, de Bond van Trein-, Tram- en Busgebruikers, Taxisop, de Bond Beter Leefmilieu en Langzaam Verkeer, organiseert de campagneweek. De Vlaamse minister voor Openbare Werken, Vervoer en Ruimtelijke Ordening, Eddy Baldewijns, patroneert de hele week.

De Fietzersbond laat zien hoe het de andere weken van het jaar ook zou kunnen zijn, want er is nog veel werk aan de (verkeers)winkel. Het mobiliteitsdebat is volop aan de gang, maar ondanks toch wel wat goede wil laten echte veranderingen en goede resultaten op de weg zelf nog veel te lang op zich wachten.

JNM-KAMPEN 1997

Zoals elk jaar organiseert de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming vzw ook in 1997 een 40-tal zomerkampen. De kampen gaan door in het gehele land en het nabije buitenland. Er is voor ieder wat wils: natuurstudiekampen, beheerswerkkampen, milieustudiekampen en specifieke kampen voor -12-jarigen en -15-jarigen.

De kampen worden georganiseerd voor en door jongeren tot 25 jaar zodat van elke deelnemer de nodige interesse en zin voor initiatief verwacht wordt.

Daartegenover staat dat hier een unieke sfeer ontstaat met maximale aandacht en inzicht voor natuur en milieu.

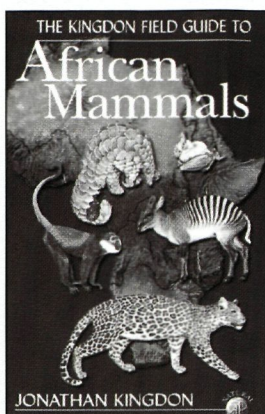
Geïnteresseerden kunnen gratis een exemplaar van de Kampen-Euglena en/of Kampenkikker (-12-jarigen) aanvragen op het Bondssecretariaat van JNM, Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent, tel. 09/223 47 81, fax 09/223 28 05.

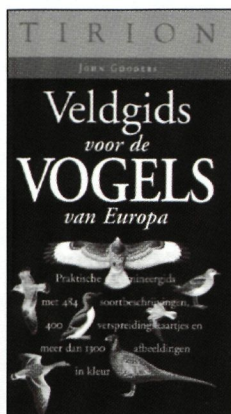
Welke vogel? Een makkie

"De uilachtige sluier" was een instinker voor de twijfelaars. Alhoewel... de sluier is een kenmerk voor kiekendieven - net zoals de lange poten - maar het is de opvallende witte stuit die het doet.

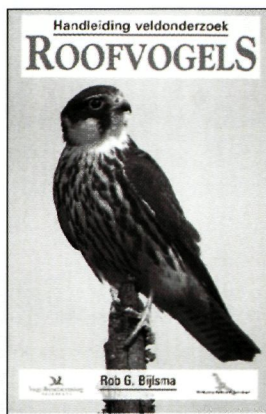
Juist - vrouw Blauwe kiekendief.

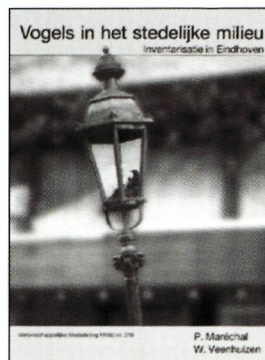
2.150,-

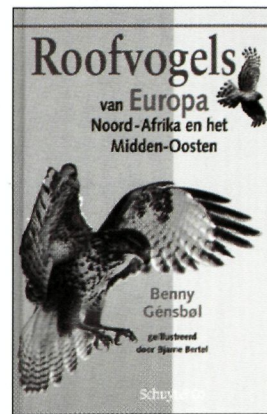
1.395,-

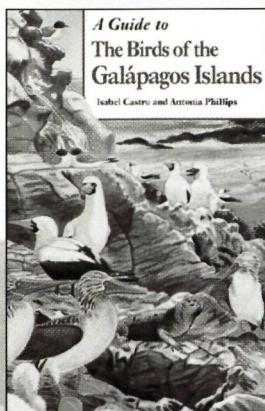
670,-

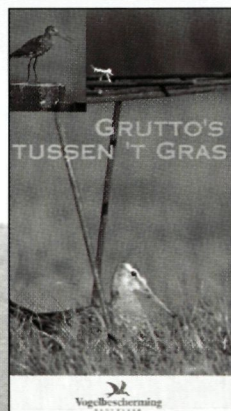
495,-

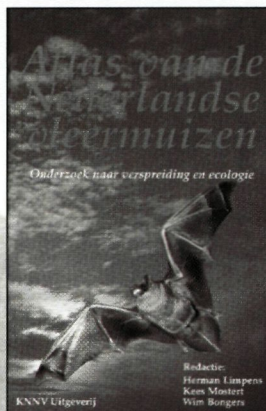
1.190,-

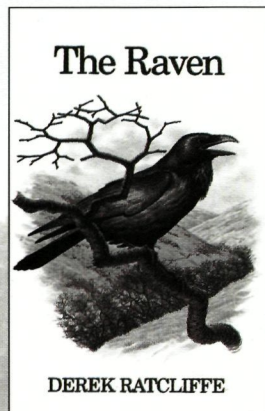
895,-

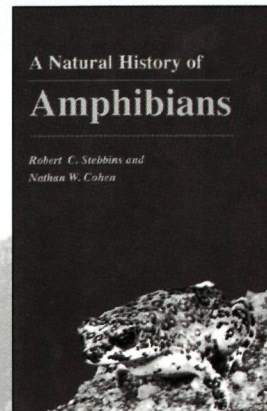
650,-

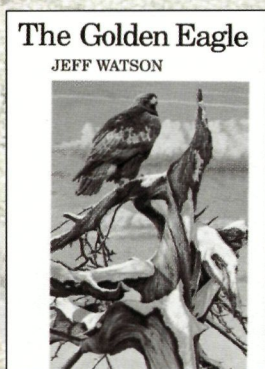
1.050,-

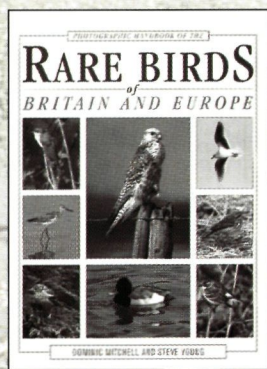
1.595,-

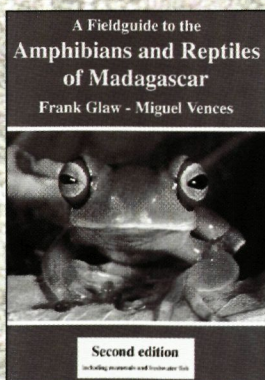
1.150,-

1.895,-

1.795,-

2.150,-

NIEUWS UIT DE
BOEKHANDEL

- Larsen T.B.; 1996; *The Butterflies of Kenya and their natural history*; O.V.P.; 500 blz.; 2.595,-
- Watson J.; 1997; *The Golden Eagle*; T & Ad Poyser; 374 blz. 1.895,-
- Alexopoulos C.J., Mims C.W., Blackwell M.; 1996; *Introductory Mycology* (4e editie); Wiley, 870 blz.; 2.650,-
- Bijlsma R.G.; 1997; *Handleiding Veldonderzoek Roofvogels*; Vogelbescherming; 160 blz.; 670,-
- Castro I. & Phillips A.; 1996; *A guide to the Birds of the Galapagos Islands*; Helm; 144 blz.; 895,-
- Ratcliffe D.; 1997; *The Raven*; T & Ad Poyser; 326 blz.; 1.595,-
- Stebbins R.C. & Cohen M.W.; 1997; *A Natural History of Amphibians*; Princeton University Press; 316 blz.; 1.150,-
- Kingdon, 1997; *The Kingdon Field Guide to African Mammals*; HBJ; 466 blz.; 2.150,-
- Gooders, J.; 1997; *Veldgids voor de vogels van Europa*; Tirion; 320 blz.; 1.395,-
- Suhling F., Müller O.; 1996; *Die Flußjungfern Europas* (NBB 628); Spektrum; 240 blz.; 1.150,-
- Glab F., Vences M.; 1994; *A Fieldguide to the Amphibians and Reptiles of Madagascar (including Mammals and Freshwater Fish)*, Second Edition; Frosch Verlag; 480 blz.; 2.150,-
- Rautenstrauch A.E.G.; 1994; *Carabus Europa und Nordafrika*; Eigenverlag Erwin Rautenstrauch; 7.695,-
- Mitchell D. Young S.; 1997; *Photographic Handboek of the Rare Birds of Britain and Europe*; New Holland; 176 blz.; 1.795,-
- WM 218 (Maréchal P.); *Vogels in het stedelijke milieu-inventarisatie in Eindhoven*; KNNV; 112 blz.; 495,-
- Gensbol B.; 1997; *Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten*; Schuyt & Co; 408 blz.; 1.190,-
- Van Ewijk T.; 1996; *Bedreigde en kwetsbare vogels in Nederland - De Rode Lijst*; Schuyt & Co, 128 blz.; 795,-
- Limpens H., Mostert K., Bongers W.; 1997; *Atlas van de Nederlandse Vleermuizen, Onderzoek naar verspreiding en Ecologie*; KNNV; 260 blz.; 1.050,-
- Williams R.S.R., Best B.J., Heijnen T.; 1997; *A Guide to Birdwatching in Ecuador and The Galápos Islands*; Biosphere Publ.; 484 blz.; 1.550,-
- Van Den Brink H.; 1996; *Trekvogels in Europa - Hun routes, bestemmingen en trekgedrag*; Zuidboekproducties; 143 blz.; 498,-
- Cassette "Frogs and toads"; Wildsounds; 560,-
- In het kader van het Wielewaal-Weidevogelproject: Video *Grutto's tussen 't gras*; 1996; Vogelbescherming Nederland; 650,-
- NIEUW: Nachtkijker Moonlight MV-100 Compact - 19.995,-

Wielewaal Demervallei.

Wandelzoektocht in het natuurgebied Meetshoven (Aarschot)

U stort 100 F op rek. 000-0923881-53 van Noël Gijbels, Betekom met vermelding "Zoektocht". U ontvangt het wedstrijdpakket van de tweede zoektocht van afdeling Demervallei (plan, informatie, vragenlijst, antwoordblad) en maakt de wandeling wanneer u maar wil.

Vóór 31 oktober 1998 stuurt u vervolgens het antwoordblad naar het opgegeven adres.

Via een 6-tal km speurwerk in deze bedreigde groene bufferzone nabij het Aarschotse industriegebied steunt u ons reservatenfonds. Alleen bij erg nat weer zijn laarzen nodig.

Er zijn weer fraaie prijzen te winnen, maar deelnemen is nog altijd belangrijker!

Meer inlichtingen bij Noël Gijbels, secretaris Wielewaalafdeling Demervallei, tel. 016/56 93 46.

Wielewaal Klein-Brabant.

Eerste fietszoektocht in Klein-Brabant

Van 1 juni tot en met 30 september kan u op een ludieke manier kennis maken met natuur en historiek in typisch Klein-Brabantse landschappen. Hiervoor hoeft u niet over veel parate kennis te beschikken. Het antwoord vindt u tijdens de fietstocht zelf.

• **Duurtijd:** halve dag (natuurlijk afhankelijk van uw fietstempo)

De opbrengst van deze zoektocht wordt integraal aangewend voor het verder beschermen van de natuur in onze regio.

• **Deelname:** 150 F/deelnemer

• **Inschrijving:**

- 'Museum De Bres' of Taverne 'De Oude Kroon' (elke dag), Ruisbroek-Dorp 34

- Café 'Pirrewit' vanaf 11.30 u. (maandag gesloten, behalve bij feestdag op maandag: dinsdag gesloten), Guido Gezellelaan 29, Puurs

- Toeristisch-recreatief onthaalcentrum van de Schelde 'De Notelaer'. Open van 14 tot 18 uur. 's Vrijdags gesloten. Notelaardreef 2, Hingene-Bornem

• **Fietsverhuur:**

De Notelaer: zie hierboven. Reservatie: tel. 03/889 69 20

N.M.B.S. station Puurs Stationsstraat 27, reservatie noodzakelijk: tel. 03/889 00 53

• **Inlichtingen:**

Paul Segers, Vinkenlaan 12, 2880 Bornem, tel. 03/899 13 90

Jean-Pierre Adriaenssens, Kerkstraat 64, 2870 Puurs, tel. 03/886 27 01

Bij de burens van afdeling Klein-Brabant is Wielewaal 'sHeerenbosch aan z'n 4de grote natuurzoektocht toe. Deze kan alle dagen van de grote vakantie gemaakt worden in en rond het landschap van Lippelo-bos. Meer info in de Wielewaal-editie van juli-augustus.

Verantwoordelijke Paul van Geet, tel./fax 052/35 73 50.